

NACZELNA DYREKCJA ARCHIWÓW PAŃSTWOWYCH
OŚRODEK KARTA

Polska – Ukraina **trudna odpowiedź**

Dokumentacja spotkań historyków
(1994–2001)

Kronika wydarzeń
na Wołyniu i w Galicji Wschodniej
(1939–1945)

Warszawa 2003

Polska – Ukraina
trudna odpowiedź

NACZELNA DYREKCJA ARCHIWÓW PAŃSTWOWYCH
OŚRODEK KARTA

Polska – Ukraina

trudna odpowiedź

Dokumentacja spotkań historyków
(1994–2001)

Kronika wydarzeń
na Wołyniu i w Galicji Wschodniej
(1939–1945)

CIP—BIBLIOTEKA NARODOWA

Polska–Ukraina : trudna odpowiedź. Dokumentacja spotkań historyków (1994–2001).

Kronika wydarzeń na Wołyniu i w Galicji Wschodniej 1939–1945,
Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Ośrodek KARTA. – Warszawa :
NDAP, Ośrodek KARTA, 2003.

PUBLIKACJA DOFINANSOWANA PRZEZ KANCELARIĘ PREZYDENTA RP

PROJEKT OKŁADKI I STRON TYTUŁOWYCH

Krzysztof Feder

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Romułd Niedzielko

SKŁAD I ŁAMANIE

Robert Stachowicz

PRZYGOTOWANIE DO DRUKU

Ośrodek KARTA

© Copyright by Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Ośrodek KARTA,
Warszawa 2003

ISBN 83–89115–36–0

ISBN 83–88288–56–3

Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych – Wydział Wydawnictw
ul. Długa 6, 00-950 Warszawa, skr. poczt. 1005, tel. (0-22) 635-92-15, 831-17-36
e-mail: editions@archiwa.gov.pl <http://www.archiwa.gov.pl>

Druk i oprawa

Archiwum Państwowe w Przemyślu
37-700 Przemyśl, ul. Lelewela 4, tel. (0-16) 670-35-38,
e-mail: archiwumprzemysl@c-net.pl

Printed in Poland

SPIS TREŚCI

Przedmowa	7
Wprowadzenie	9
Komunikat ze spotkania historyków polskich i ukraińskich (Podkowa Leśna 1994)	12
Uzgodnienia i rozbieżności przyjęte na seminariach historycznych	
<i>Stosunki polsko-ukraińskie w latach II wojny światowej</i> (Warszawa–Łuck 1997–2001)	17
Polityka II Rzeczypospolitej w stosunku do Ukraińców w okresie międzywojennym	17
Rozwój ukraińskiego ruchu niepodległościowego na Ukrainie Zachodniej w latach 1939–1945. Powstanie UPA	19
Polskie podziemie na Ukrainie Zachodniej (na terenach wchodzących w skład II RP) w latach 1939–1945	23
Ukraińska samoobrona na Ukrainie Zachodniej w latach 1941–1944	24
Geneza polskiej samoobrony na Wołyniu i w Galicji Wschodniej i jej rola w obronie ludności polskiej.	25
Geneza i walki 27 Wołyńskiej Dywizji Piechoty Armii Krajowej	26
Stanowisko i udział Ukraińców w niemiecko-polskiej kampanii 1939 roku	27
Polityka władz sowieckich w stosunku do ludności Ukrainy Zachodniej w latach 1939–1941: istota i następstwa	29
Problem ukraiński w polityce polskiego rządu na uchodźstwie i polskiego państwa podziemnego w latach 1939–1945.	30
Stanowisko i los Ukraińców w Generalnym Gubernatorstwie (bez Galicji) w latach okupacji niemieckiej	30
Ukraińska myśl polityczna na Ukrainie Zachodniej dotycząca problemu polskiego w latach II wojny światowej	32
Straty ludności na Ukrainie Zachodniej w latach 1939–1941	34
Rola Niemiec i Związku Sowieckiego w polsko-ukraińskim konflikcie narodowościowym w latach 1942–1945.	35
Próby porozumienia polsko-ukraińskiego w latach II wojny światowej ...	37
Polskie podziemie w południowo-wschodnich powiatach Polski w latach 1939–1947.	38

Działalność OUN-UPA w południowo-wschodnich powiatach dzisiejszej Polski w latach 1939–1947	39
Przesiedlenia Ukraińców z Polski i Polaków z Ukrainy w latach 1944–1946. 41	
Geneza i przebieg akcji „Wisła” oraz jej polityczne, ekonomiczne i demograficzne następstwa	42
Ogólny bilans strat ludności w wyniku polsko-ukraińskiego konfliktu narodowościowego w latach 1939–1947	44
Ukraińcy w Polskich Siłach Zbrojnych w czasie II wojny światowej	46
Ukraińcy i Polacy w radzieckim ruchu partyzanckim w latach II wojny światowej	46
Problem polskiej i ukraińskiej kolaboracji w czasie II wojny światowej ...	47
Ukraińsko-polski konflikt narodowościowy na południowo-wschodnich Kresach II RP: przyczyny, przebieg, skutki, wnioski na przyszłość	48
Polsko-ukraiński program badawczy dokumentujący ofiary wzajemnego konfliktu w latach czterdziestych XX wieku	51
Deklaracja uczestników IV seminarium popierająca program dokumentacji ofiar	55
List otwarty historyków polskich i ukraińskich do Prezydentów Polski i Ukrainy	57
Komunikat końcowy z prac dziesięciu seminariów historycznych <i>Stosunki polsko-ukraińskie w latach II wojny światowej. Polska–Ukraina: trudne pytania przeprowadzonych w latach 1996–2001</i>	59
Władysław Filar, Michał Klimecki: Stosunki polsko-ukraińskie: kronika wydarzeń na Wołyniu i w Galicji Wschodniej 1939–1945	62
Wykaz skrótów	166
Indeks osobowo-geograficzny	169
Spis treści w języku angielskim	183

PRZEDMOWA

W roku 2003 Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych i Państwowy Komitet Archiwów Ukrainy opublikowały książkę „Wołyń – Galicja Wschodnia 1943–1944. Przewodnik po polskich i ukraińskich źródłach archiwalnych”. W ten sposób archiwa państwowe obu krajów włączyły się do obchodów 60 rocznicy tragedii Polaków na Wołyniu, traktując tę publikację jako punkt wyjścia do dalszych zamierzeń edytorskich. Mają one na celu przedstawienie najistotniejszych dokumentów i materiałów dotyczących stosunków między Polakami i Ukraińcami w czasie II wojny światowej, które doprowadziły do przelewu krwi na przerażającą skalę. W opublikowanym tomie omówione zostały źródła przechowywane przez archiwa państwowe Polski i Ukrainy, Instytut Pamięci Narodowej, Centralne Archiwum Wojskowe, Ośrodek KARTA czy Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Obecnie trwają prace nad kolejną częścią tego przewodnika. Dzięki temu spodziewać się można, że opublikowane zostaną – jako tom II – dalsze informacje o zbiorach archiwalnych takich instytucji jak Służba Bezpieczeństwa Ukrainy, archiwa państwowe Federacji Rosyjskiej i Republiki Federalnej Niemiec, polskich i ukraińskich instytutów emigracyjnych. Obok tego powinno się ukazać kilka tomów dokumentów, zawierających najistotniejsze dla naukowego przedstawienia problemu materiały. Zakłada się, że w jednym tomie opublikowane zostaną dokumenty polskich władz państwowych na uchodźstwie oraz polskich i ukraińskich organizacji politycznych i wojskowych działających pod okupacjami niemiecką i sowiecką. Przygotowywany jest katalog relacji, wraz z wyborem najważniejszych tekstów, których autorami są polscy i ukraińscy uczestnicy tych wydarzeń. Powstać ma także tom zawierający dokumenty niemieckich i sowieckich władz okupacyjnych. W tomie kolejnym zaprezentowane zostaną materiały z procesów sądowych, które dotąd zostały przeprowadzone, przeciwko organizatorom i wykonawcom masowych akcji eksterminacyjnych.

Jako swoisty i niezmiernie ważny zbiór dokumentów traktowane być mogą publikowane na łamach tej książki dokumenty, powstałe w wyniku zainicjowanych przez Ośrodek KARTA w roku 1994 spotkań historyków polskich i ukraińskich. Pełne materiały tych spotkań zostały opublikowane w latach 1998–2002 w ramach serii „Polska–Ukraina: trudne pytania” (tomy 1–9). Obecnie, już jako część serii „Wołyń – Galicja Wschodnia 1943–1944”, publikowane są komunikaty z tych spotkań oraz opracowana w związku z nimi kronika wydarzeń z lat 1939–1945. Materiały te zaczęły się pojawiać na długo przed ogłoszeniem obchodów rocznicowych i zainteresowaniem się tą problematyką czynników politycznych obu krajów. Mogą być traktowane nie tylko jako wkład w wyjaśnianie skomplikowanych problemów historycznych, ale także jako działanie mające na celu mobilizowanie rządów i społeczeństw do dokonania oceny przeszłości i tworzenia nowych perspektyw współżycia polsko–ukraiń-

skiego. Czytelnik tej publikacji przekonana się, że jest to zadanie niezmiernie skomplikowane. Mimo trwającej dziesięć lat współpracy i dialogu wiele jeszcze problemów spotyka się z odmiennymi ocenami. Jednak nawet oceny wspólnie przyjęte, jak na przykład stosunek do sprawy przesiedleń Ukraińców z Polski i Polaków z Ukrainy w latach 1944–1946, wywołują uwagi krytyczne i zastrzeżenia. Nie zmienia to faktu, że komunikaty ze spotkań historyków polskich i ukraińskich w latach 1994–2001 są ważnymi dokumentami w historii stosunków dwóch bratnich narodów.

Władysław Stępiak

WPROWADZENIE

Na pytania zadane sobie wzajemnie przez Polaków i Ukraińców – co stało się na Wołyniu i w Galicji Wschodniej podczas II wojny i zaraz po niej – w końcu padła odpowiedź. Po dziesięcioleciach milczenia, w ciągu dziewięciu ostatnich lat dokonywał się niezwykle proces partnerskiego dochodzenia do prawdy o masowej zbrodni, która wówczas „rozdzieliła nas na zawsze”.

Przedstawiciele obu narodów potrafili przełamać ogromny opór, silny po jednej i drugiej stronie – i krok po kroku zbliżać się w swoim widzeniu przeszłości. Ale nawet dzisiaj, gdy ukazuje się opis tej drogi, osiągnięte porozumienie nie wydaje się ani dość powszechne, ani trwałe.

*

W latach 1991–93 do „Karty”, pisma historycznego, przychodziła obszerna korespondencja w związku z „rzeziami wołyńskimi”: apelowano, byśmy te zbrodnie dokładnie opisali, potem zarzucano, że ogłosiliśmy za mało relacji – że musimy bardziej radykalnie przerwać to milczenie, które woła o pomstę...

Oczywiste stało się z czasem, że konieczne jest znalezienie sposobu na opisanie całej sekwencji zdarzeń, które doprowadziły do takiego apogeum nienawiści i że nie da się tego dokonać jedynie metodami dostępnymi czasopiśmu. Ośrodek KARTA podjął się wówczas organizacji spotkania historyków polskich i ukraińskich, którzy razem podjęliby temat. Nazwaliśmy je: „Polacy i Ukraińcy 1918–48. Trudne pytania”.

W czerwcu 1994 w Podkowie Leśnej pod Warszawą odbyło się pierwsze takie spotkanie. Towarzyszyły mu ogromne napięcia. Jedenastu historykom polskim i jedenastu ukraińskim udało się wtedy podpisać tekst, który był zapisem w s p ó l n e j wiedzy o najtrudniejszych momentach wzajemnych konfliktów w pierwszej połowie XX wieku. Chociaż zaznaczono w nim wiele zasadniczych rozbieżności, to jednak tekst był jeden – podpisany przez wszystkich uczestników spotkania. Wydawało się, iż zrobiony został fundamentalny krok – że od tej pory łatwiej będzie rozmawiać, także o wzajemnych winach.

Cała rzecz jednak przeszła bez echa. Komunikat, który wydawał się nam wielkim osiągnięciem, poza „Kartą” ogłosiła jedynie paryska „Kultura” i przemyski „Biuletyn Informacyjny Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego”, a po ukraińskiej stronie – tylko kijowskie pismo „Z archiwów WUCzK–GPU–NKWD–KGB”, które jednak pod dokumentem nie zamieściło podpisów. Ogólnodostępne media pominęły sprawę zgodnym milczeniem. Wobec tej zaskakującej i niemal całkowitej obojętności i ludzi władzy, i mediów, Ośrodek KARTA – nie mający środków na prowadzenie dalszych działań – zrezygnował z kontynuacji przedsięwzięcia.

Z takim biegiem zdarzeń nie pogodzili się członkowie Światowego Związku Żołnierzy AK (Okręg Wołyń), którzy uczestniczyli w pierwszym spotkaniu i uwa-

zali jego formułę za najlepszą dla polsko-ukraińskiego dialogu. Andrzej Żupański, Władysław Filar i Edmund Bakuniak przekonali swoje środowisko o konieczności wznowienia dialogu, a następnie uzyskali zgodę Związku Ukraińców w Polsce na wspólne zorganizowanie cyklu naukowych seminariów. Postanowiono zastosować w nim tę samą formułę: po jednym wystąpieniu obu stron na ten sam temat, dyskusja wszystkich uczestników, komunikat końcowy uzgadniany po każdym bloku tematycznym.

Początek cyklu trudno uznać za udany. Seminarium inauguracyjne, które odbyło się na Wołyniu, w Łucku (w marcu 1996), podjęło kilka szczegółowych zagadnień, ale dokonano tego bez wcześniejszych ustaleń co do procedury, nie zastosowano równoległości wystąpień, zrezygnowano z formułowania komunikatu. Spotkaniu nie towarzyszył nikt, kto czuwałby nad utrwaleniem przebiegu obrad, dlatego też nie powstał żaden wiarygodny zapis.

Przygotowania do kolejnego spotkania uwzględniły to doświadczenie. I organizatorzy (ŚZZAK, ZUwP), i merytoryczni prowadzący (Wojskowy Instytut Historyczny w Warszawie, Wołyński Uniwersytet Państwowy im. Łesi Ukrainki w Łucku) uzgodnili 23 tematy, jakie miały być omówione podczas planowanych dziesięciu spotkań, organizowanych dwa razy w roku, na przemian w Polsce i na Ukrainie. Do przedsięwzięcia dołączył Romuald Niedzielko, redaktor reprezentujący Ośrodek KARTA – odtąd mieliśmy pomagać jako wydawnictwo.

Podczas II międzynarodowego seminarium historycznego „Stosunki polsko-ukraińskie w latach 1918–47”, zorganizowanego w maju 1997 w Warszawie, założona koncepcja została już w pełni zrealizowana, a wszystkie etapy uzgodnień (referaty, dyskusja, sformułowania końcowe) udokumentowane. Odtąd kolejne tomy serii *Polska–Ukraina: trudne pytania* zapisywały przebieg każdego seminarium osobno. Tylko pierwszy tom miał numer 1-2, co honorowało owo pierwsze, nie zapisane spotkanie w Łucku; ostatni zaś tom (nr 9) w 2002 roku przedstawił zapis Seminarium IX-X. Seria ukazywała się równolegle w języku ukraińskim, choć z opóźnieniem – jak dotąd objęła połowę tomów.

W latach 1997–2001 zrealizowano cały program tematyczny cyklu, prowadzonego z wielką determinacją przez jego inicjatorów – członków Światowego Związku Żołnierzy AK. W miejsce 10 tomu *Trudnych pytań*, mającego stanowić podsumowanie całości, pojawia się niniejsza publikacja – zestawiająca najważniejsze uzgodnienia wszystkich spotkań odbytych pod tym hasłem.

*

Od początku dyskusji seminaryjnych zgłaszany był postulat imiennego udokumentowania ofiar wzajemnych zbrodni, szczególnie dobitnie podczas III Seminarium (Łuck, maj 1998). Już w czasie kolejnego (Warszawa, październik 1998) Ośrodek KARTA sformułował „polsko-ukraiński program badawczy...”, zatwierdzony przez zebranych.

Skutki tego przedsięwzięcia przedstawia zamieszczony tutaj list historyków polskich i ukraińskich do Prezydentów Polski i Ukrainy. Na ten list nie przyszła odpowiedź. Programowi, rozpoczętemu w 1999 roku i po ponad roku zawieszonemu z braku środków, nie udzieliły wówczas pomocy żadne oficjalne instancje. Okazją do tego nie stała się także 60. rocznica zbrodni wołyńskich (lipiec 2003). Dokumentacja ofiar nie posunęła się ani o krok.

*

W tomie niniejszym, w którego tytule postanowiliśmy użyć sformułowania „trudna odpowiedź”, wszystkie teksty są rezultatem współpracy polsko-ukraińskiej, są jej bezpośrednim zapisem. Także *Kronika wydarzeń na Wołyniu i w Galicji Wschodniej* jest w dużej mierze wspólnym dziełem, choć ostatecznie podpisują ją autorzy polscy.

Już po 60. rocznicy „Wołynia”, która mocno wprowadziła w życie publiczne obu krajów przemilczaną dotąd historię ówczesnych zbrodni, współpraca okazuje się znacznie trudniejsza – jak gdyby nazwanie ich głośno znów wzmocniło postawy nieufności, niechęci. Ukraińscy badacze, z roku na rok coraz bardziej gotowi do otwartych dyskusji o najtrudniejszych kwestiach, po uroczystościach rocznicowych nie wzięli udziału w zakładanym przez nas partnerskim dokończeniu kroniki. Prezentujemy ten zapis uwzględniając większość ich wcześniejszych sugestii.

*

Wspólna praca podczas opisanych tu dziewięciu lat (1994–2002) w lipcu 2003 nie została wykorzystana. Nie widać też większych szans, by miała być kontynuowana. A przecież był to największy argument w dialogu polsko-ukraińskim.

Zbigniew Gluza

**KOMUNIKAT ZE SPOTKANIA
HISTORYKÓW POLSKICH I UKRAIŃSKICH
(Podkowa Leśna 1994)**

Polacy i Ukraińcy 1918–1948: trudne pytania – pod takim tytułem w dniach 7–9 czerwca 1994 w Podkowie Leśnej pod Warszawą odbyło się spotkanie historyków polskich i ukraińskich. Jego celem była wymiana informacji, poglądów i ocen dotyczących stosunków polsko-ukraińskich, próba określenia obecnego stanu wiedzy obu stron oraz nawiązanie stałej współpracy. Każda ze stron zaprezentowała swój punkt widzenia.

Obie strony uznają, że niewłaściwe jest w terminologii historycznej używanie wobec narodu ukraińskiego w XX wieku terminów: „Rusini”, „ruski” itd. jako mylących i w wielu wypadkach nasuwających skojarzenia, a nawet utożsamiających z Rosją. Obie strony postulują używanie form: „Ukraina”, „ukraiński” itd.

1.

Historycy obu stron w podobny sposób oceniają okres budowy państwowości obu narodów w latach 1918–1919. Ówczesna wojna między naszymi narodami – przy niemożności porozumienia się, a więc pokojowego uregulowania granic – przebiegała z reguły zgodnie z normami prawa międzynarodowego. Straty łączne szacuje się zgodnie na ok. 25 tysięcy osób.

Uznajemy, że polityka Józefa Piłsudskiego zmierzała do uznania niepodległości Ukrainy. Podpisany w 1920 roku sojusz z Ukrainą stanowił formę bloku antybolszewickiego, a także wypadkową interesów obu narodów walczących o swą samodzielność. Nie wynikał z chęci podporządkowania Ukrainy. Wyczerpanie Rzeczypospolitej wojną z Rosją uniemożliwiało kontynuowanie polityki ukraińskiej. Sojusz Piłsudski–Petlura został przekreślony postanowieniami pokoju ryskiego.

2.

Strona polska wskazuje na działania władz II Rzeczypospolitej, które umożliwiały rozwój społeczności ukraińskiej i jej pokojową koegzystencję ze społeczeństwem polskim. Znaczna część mniejszości ukraińskiej okazywała lojalność wobec państwa polskiego i poszanowanie prawa.

Obie strony uważają, że władze polskie nie zapewniały pełni praw należnych mniejszości ukraińskiej, jakie wynikały z tytułu podpisanych zobowiązań międzynarodowych.

Strona ukraińska za istotną cechę polityki władz polskich wobec Ukraińców uważa pozbawienie ich wielu podstawowych praw obywatelskich, stosowanie

w celu wynarodowienia nie tylko legalnych, ale także bezprawnych metod (pacyfikacje itp.). Akcentuje nacjonalistyczny charakter ówczesnej polityki polskiej, który doprowadził do konfrontacji polsko-ukraińskiej w 1930 roku w południowo-wschodnich województwach Polski. Mimo gotowości znacznej części Ukraińców do wypełnienia obowiązków obywatelskich wobec państwa polskiego, ukraińskie społeczeństwo jako całość nigdy nie uznało legalności władzy polskiej na tych terenach, traktując ją jako zaborczą.

Nie do przyjęcia jest dla strony ukraińskiej termin „Małopolska Wschodnia” oraz określanie terenów etnicznie ukraińskich (Galicja Wschodnia, Wołyń, Lwów, Łuck) jako „ziem polskich”, także dla okresu ich przynależności do państwa polskiego.

Według strony polskiej międzywojenne stosunki polsko-ukraińskie destabilizowały Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów i Komunistyczna Partia Zachodniej Ukrainy. Akcje terrorystyczne OUN spowodowały przeprowadzenie przez władze polskie ostrych represji.

Obie strony uznają różnice w polityce II Rzeczypospolitej na Wołyniu – w okresie rządów wojewody Henryka Józewskiego, i w późniejszym (1938–39), kiedy wpływy obozu prawicowego spowodowały zaostrenie kursu politycznego wobec większości ukraińskiej na tych terenach.

3.

Strona polska twierdzi, że politykę polską lat 1939–44 wobec spraw ukraińskich warunkowały: przynależność Polski do koalicji antyniemieckiej; obrona terytorialnego status quo sprzed wojny (oparta o obowiązujące prawo międzynarodowe); negatywny stosunek do formacji współdziałających z Niemcami; konieczność dostosowania się do polityki koalicji antyhitlerowskiej, sprzeciwiającej się próbom porozumienia polsko-ukraińskiego, jako działania przeciwko członkowi tejże koalicji – Związkowi Radzieckiemu; ukraińskie próby restauracji własnego państwa. Te czynniki kształtowały płaszczyznę konfliktów polsko-ukraińskich.

Strona ukraińska uważa, że polska opinia publiczna jest niedostatecznie poinformowana o ogromnym wkładzie narodu ukraińskiego w walkę przeciw III Rzeszy. Stwierdzono dysproporcję pomiędzy stosunkiem Polaków do przypadków ukraińskiej kolaboracji z Niemcami (uwypuklanie), a polskiej kolaboracji (pomijanie). Strona polska stwierdza, że zorganizowanej polskiej kolaboracji nie było.

4.

Największe kontrowersje wywołał problem krwawego konfliktu obu narodów w latach 1941–1944.

Obie strony zgadzają się co do narodowowyzwoleńczego charakteru Ukraińskiej Powstańczej Armii. Strona polska negatywnie ocenia jednak politykę i metody UPA stosowane wobec ludności polskiej.

Strona ukraińska przyczyn konfliktu upatruje przede wszystkim w przedwojennej, nacjonalistycznej polityce Polski, wymierzonej przeciwko Ukraińcom,

która wpłynęła na rozwój nacjonalistycznych nastrojów w społeczeństwie ukraińskim. Odpowiedzialnością za szczególnie okrutny przebieg konfliktu strona ukraińska obarcza skrajnie nacjonalistyczne środowiska obu narodów.

Strona polska uważa, że ukraińskie podziemie nacjonalistyczne rozpoczęło działania zmierzające do depolonizacji obszarów Zachodniej Ukrainy, m.in. poprzez akcje wyniszczania ludności polskiej.

Strona ukraińska uważa, że Armia Krajowa w sposób zdecydowany dążyła do przywrócenia przynależności Zachodniej Ukrainy do państwa polskiego i kontroli nad tymi obszarami. To wywołało negatywną reakcję społeczeństwa ukraińskiego.

Strona polska przedstawia szacunkową liczbę Polaków zamordowanych na Wołyniu w latach 1939–1944 z rąk ukraińskich nacjonalistów – 50 tys. osób. Udokumentowano dotąd 34.647 przypadków zabójstw, zidentyfikowano z nazwiska 12.491 ofiar. Stan badań źródłowych nie pozwala obecnie na definitywne ustalenie liczby ofiar po obu stronach.

Strona ukraińska podkreśla, że pierwsze akcje terrorystyczne były skierowane przeciwko Polakom zatrudnionym w administracji niemieckiej. Stwierdza się, że nie wszystkie przypadki zabójstw miały podłoże polityczne bądź narodowe. Eskalacji okrucieństw sprzyjała demoralizacja społeczeństwa będąca skutkiem ideologii i praktyki obu reżimów totalitarnych.

Uczestnicy spotkania uważają za niewłaściwe przypisywanie szczególnego okrucieństwa wobec wszystkich ofiar walk.

Strona ukraińska stwierdza, że nie istnieje żaden dowód wskazujący na podjęcie przez dowództwo UPA decyzji o eksterminacji ludności polskiej.

Strona polska uważa, iż mimo braku dokumentów fakty świadczą o zaplanowaniu całej operacji.

Strona polska formułuje zarzut, że geneza i rozmiary zbrodni ukraińskich nacjonalistów na ludności polskiej nie znalazły dotąd właściwego miejsca w historiografii Ukrainy. Opinia publiczna w Polsce oczekuje uwzględnienia w tej historiografii faktów wyjątkowych okrucieństw, jakich się wówczas dopuszczano na Polakach.

Strona polska uznaje fakty eksterminacji ludności cywilnej za zbrodnię ludobójstwa. Odpowiedzialnością za jej zaplanowanie i zorganizowanie obarcza kierownictwo nacjonalistycznego OUN. Jednocześnie wskazuje, iż w „rzeziach wołyńskich” wzięła udział znaczna część ówczesnej społeczności ukraińskiej tamtych terenów, i kładzie nacisk na potrzebę wyjaśnienia tego fenomenu. Historycy polscy akcentują też konieczność wspólnego ustalenia geografii i chronologii „zbrodni wołyńskich” oraz bilansu strat poniesionych przez oba narody.

5.

Strona polska uważa, że główną metodą walki, zastosowaną przez władze polskie przeciwko UPA działającej na terenach powojennej, południowo-wschodniej Polski, były wysiedlenia ludności ukraińskiej.

Zastosowanie odpowiedzialności zbiorowej wobec całej ludności ukraińskiej, często nie mającej nic wspólnego z działalnością OUN-UPA, było pogwałceniem praw człowieka; oznaczało to zerwanie więzi rodzinnych, tradycji historycznej i kulturowej. Ogółem wysiedlono: do ZSRR – ok. 480 tys. osób, na tereny północno-zachodniej Polski – 140 tys. osób. Straty ukraińskie (1944–1949) wyniosły ok. 5500 zabitych. Straty polskie: ok. 2200 zabitych.

Działania militarne formacji polskich, mające w zasadzie służyć zabezpieczeniu akcji wysiedleńczej, w niektórych przypadkach doprowadziły do brutalnych pacyfikacji. Odwetowe akcje, skierowane przeciwko ukraińskiej ludności cywilnej, podjęły również niektóre oddziały podziemia polskiego.

Uważamy jednocześnie, że nie należy stawiać znaku równości między konfliktem ukraińsko-polskim 1942–1945 na Kresach Wschodnich, a wydarzeniami z lat 1945–1947 na obszarze dzisiejszej Polski.

Strona ukraińska uważa, że akcja „Wisła” była w praktyce częściową realizacją planów przesiedleńczych rozważanych w czasie wojny przez niektóre środowiska polskie, w tym związane z emigracyjnym rządem polskim.

Strona polska nie podziela tego stanowiska.

Obie strony uważają, że w okresie po 1945 roku ani państwo polskie, ani tym bardziej strona ukraińska nie miały szans prowadzenia w pełni suwerennej polityki.

Uczestnicy spotkania stwierdzają, że konflikt polsko-ukraiński, który pochłoniął tak wiele ofiar, stanowi najbardziej tragiczną kartę w historii naszych narodów. Apelujemy do Ukraińców i Polaków, aby nie przenosili odpowiedzialności za przestępstwa jednostek i grup na całe nasze narody. Historycy polscy i ukraińscy stwierdzają zgodnie, że nastał czas obiektywnego zbadania przyczyn i przebiegu konfliktów, liczby ofiar po obu stronach oraz napisania historii stosunków ukraińsko-polskich.

Spotkanie *Polacy i Ukraińcy 1918–1948* zorganizowało Forum Europy Środkowo-Wschodniej przy Fundacji im. Stefana Batorego oraz Ośrodek KARTA w Warszawie. Spotkanie to zakończyło pierwszy etap międzynarodowego programu „Wspólne Miejsce – Europa Wschodnia”, prowadzonego przez Ośrodek KARTA i Stowarzyszenie „Memoriał” w Polsce, Rosji i na Ukrainie.

Obie strony deklarują udział w programie, w następujących przedsięwzięciach:

- ustanowienie polsko-ukraińskich grup, zajmujących się najtrudniejszymi momentami we wspólnej przeszłości XX wieku;
- stała wymiana piśmiennictwa historycznego, informacji, dokumentów, map, ikonografii etc.;
- opracowanie – na podstawie dalszych badań – kolejnych wersji dokumentu polsko-ukraińskiego, uściślającego wspólny opis stosunków pomiędzy naszymi narodami w XX wieku.

Podkowa Leśna, 9 czerwca 1994

strona ukraińska:

doc. Wołodymyr Baran (Łuck)
doc. Jurij Danyluk (Kijów)
prof. Jarosław Isajewycz (Lwów)
doc. Wiktor Kowal (Kijów)
dr Wadym Kowaluk (Kijów)
doc. Mykoła Kuczerepa (Łuck)
prof. Iwan Kiczuj (Łuck)
dr Mykoła Łytwyn (Lwów)
doc. Wołodymyr Reprynczew (Kijów)
doc. Ołeksandr Rublow (Kijów)
prof. Mychajło Szwahulak (Lwów)

strona polska:

dr Andrzej Chmielarz (Warszawa)
prof. Władysław Filar (Warszawa)
dr Andrzej Friszke (Warszawa)
mgr Marek Jasiak (Warszawa)
dr Michał Klimecki (Warszawa)
dr Piotr Mitzner (Warszawa)
mgr Grzegorz Motyka (Warszawa)
mgr Urszula Olech (Warszawa)
mgr Władysław Siemaszko (Warszawa)
doc. Ryszard Torzecki (Warszawa)
mgr Rafał Wnuk (Warszawa)

UZGODNIENIA I ROZBIEŻNOŚCI
przyjęte przez historyków polskich i ukraińskich
w czasie seminariów historycznych
Stosunki polsko-ukraińskie w latach II wojny światowej
(Warszawa–Łuck 1997–2001)

II SEMINARIUM (Warszawa, 22–24 maja 1997)

strona ukraińska:

doc. Hurij Buchało (Równe)
 mgr Wołodymyr Chanas (Tarnopol)
 doc. Jurij Danyluk (Kijów)
 prof. Jarosław Isajewycz (Lwów)
 prof. Iwan Kiczuj (Łuck)
 doc. Mykoła Kuczerepa (Łuck)
 doc. Wołodymyr Reprynczew (Kijów)
 prof. Wołodymyr Serhijczuk (Kijów)
 prof. Mychajło Szwahulak (Lwów)
 prof. Wołodymyr Trofymowycz (Ostróg)
 doc. Wiktor Wojnałowycz (Kijów)
 prof. Bohdan Zabrowarnyj (Łuck)

strona polska:

prof. Andrzej Ajnenkiel (Warszawa)
 prof. Władysław Filar (Warszawa)
 prof. Antoni Giza (Szczecin)
 prof. Czesław Grzelak (Warszawa)
 mgr Marek Jasiak (Warszawa)
 dr Janusz Kania (Lublin)
 dr Michał Klimecki (Warszawa)
 doc. Grzegorz Mazur (Kraków)
 mgr Urszula Olech (Warszawa)
 prof. Andrzej Paczkowski (Warszawa)
 dr Henryk Piskunowicz (Warszawa)
 prof. Andrzej Skrzypek (Warszawa)
 prof. Tomasz Strzembosz (Warszawa)
 doc. Ryszard Torzecki (Warszawa)

Polityka II Rzeczypospolitej
w stosunku do Ukraińców w okresie międzywojennym
 [referenci: Andrzej Ajnenkiel, Mykoła Kuczerepa]

Na stosunki polsko-ukraińskie w okresie międzywojennym wpłynęły następujące czynniki:

- Polska i Ukraina w końcowej fazie I wojny światowej tworzyły własne państwowości.
- Ponieważ oba państwa pragnęły objęcia w części tego samego terytorium, zrodził się konflikt, także zbrojny.
- W Galicji Wschodniej ten konflikt zakończył się polskim zwycięstwem.
- Z Republiką Ukraińską, po okresie walk, został zawarty sojusz Piłsudski–Petlura. W jego wyniku nastąpiło bojowe współdziałanie wojsk polskich i ukraińskich. Polska nie mogła udzielić Ukraińskiej Republice Ludowej dostatecznie efektywnej pomocy, a Ukraińska Republika Ludowa była zbyt słaba, aby wziąć na siebie większy ciężar walki z bolszewikami.

– W wyniku ustalonych przez traktat ryski granic, w Rzeczypospolitej znalazło się kilka milionów Ukraińców, stanowiących na obszarze Wołynia i większości Galicji Wschodniej absolutną większość. Dwa lata po traktacie ryskim Polska uzyskała międzynarodowe uznanie wschodnich granic. Przed tym uznaniem polski Sejm przyjął ustawę przewidującą samorząd w trzech województwach: lwowskim, stanisławowskim i tarnopolskim. Postanowienia tej ustawy nie weszły w życie z winy polskich polityków. Nie został też utworzony we Lwowie ukraiński uniwersytet.

Ukraińcy zostali – wbrew swej woli – obywatelami Polski.

W Polsce jako państwie demokratycznym były zagwarantowane konstytucyjne prawa i swobody mniejszości narodowych oraz ich udział w życiu politycznym. Działy legalne ukraińskie partie. Ukraińcy mieli swoich przedstawicieli w polskim parlamencie. Działy ukraińskie instytucje kulturalne, oświatowe, gospodarcze i społeczne, szkoły. Szczególnie dużą rolę w życiu Ukraińców odegrała spółdzielczość. Ukraińcy jako obywatele Rzeczypospolitej korzystali z ochrony życia, mienia i swojego wyznania.

W praktyce swobody te były w wyniku działania aparatu państwowego naruszane. Przejawiało się to:

- w ograniczaniu zatrudnienia Ukraińców w instytucjach państwowych,
- w zamianie ukraińskojęzycznych szkół na szkoły dwujęzyczne (utrakwistyczne), w których dominował język polski. W szkołach na tym terenie polskie dzieci uczyły się po ukraińsku,
- w podtrzymywaniu sztucznych ograniczeń zwanych „kordonem sokalskim”, dzielącym ziemie zamieszkałe przez Ukraińców.

Większość Ukraińców uważała za dyskryminację narzucanie nazwy „Rusin”, tak samo jak podkreślanie odrębności etnicznych Bojków, Łemków i Hucułów.

Miało miejsce ograniczanie posługiwania się językiem ukraińskim w urzędach państwowych.

Wspierając odrębne polsko-ukraińskie instytucje na Wołyniu, wojewoda Henryk Józewski ograniczał działalność instytucji ogólnoukraińskich.

Bolesną dla społeczności ukraińskiej sprawą było zniszczenie około 180 prawosławnych cerkwi na Chełmszczyźnie. Polscy uczestnicy seminarium podkreślają, że część z nich nie była czynna.

Miały też miejsce stosunkowo liczne wypadki zmuszania prawosławnych i greckokatolickich Ukraińców do przechodzenia na katolicyzm rzymski. Uczestnicy polscy podkreślają, że przeciwko tej akcji protestowała część polskiej hierarchii katolickiej i społeczeństwa.

Bolesnym problemem we wzajemnych stosunkach są tzw. pacyfikacje. Polscy uczestnicy seminarium uważają, że stosunki polsko-ukraińskie były destabilizowane przez akty terroru i antypaństwową działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Komunistycznej Partii Zachodniej Ukrainy. Aktywność tych organizacji wywoływała niekiedy bezprawne represje. Jednocześnie przypomina-

ją, że przeciwko tym posunięciom, a także nieudzielaniu Ukraińcom autonomii protestowała część społeczeństwa polskiego.

Ukraińscy uczestnicy seminarium wskazują na problem osadników wojskowych jako czynnik zadrażniający wzajemne stosunki. Polscy uczestnicy przypominają, że gospodarstw tych na całym obszarze Rzeczypospolitej było niespełna 8 tysięcy.

W okresie międzywojennym obie strony podejmowały próby porozumienia. Niestety, nie dały one większych rezultatów. Możliwości działania były ograniczone, zwłaszcza wobec zaognienia zewnętrznego. Działająca w tych warunkach administracja wywoływała poczucie krzywdy po stronie ukraińskiej.

Walcząc o niepodległość państwową ukraiński ruch niepodległościowy niejednokrotnie działał metodami sprzecznymi z prawem, czemu sprzeciwiała się część ukraińskiego społeczeństwa.

Konflikty ukraińsko-polskie stanowiły zjawisko występujące w owym czasie w Europie, gdzie miały miejsce inne, bardziej krwawe i brutalne konflikty.

Rozwój ukraińskiego ruchu niepodległościowego na Ukrainie Zachodniej w latach 1939–1945. Powstanie UPA

[referenci: Władysław Filar, Wołodymyr Serhijczuk]

Po klęsce wrześniowej w 1939 r. i zajęciu Wołynia i Galicji Wschodniej przez Związek Sowiecki, Ukraińcy, jak i Polacy, spotkali się z brutalnym prześladowaniem. Zniszczenie polskiej państwowości stworzyło na tym terenie nowe problemy. Polacy uważali te tereny za należące do państwa polskiego, a ukraińscy nacjonaliści głosili swoje prawa do utworzenia na tych terenach niepodległego państwa ukraińskiego. Władze sowieckie zapoczątkowały niszczenie istniejących struktur. Zabroniły działalności ukraińskich partii i organizacji, które legalnie działały w II RP w okresie międzywojennym. Część działaczy OUN opuściła Wołyń i Galicję Wschodnią i schroniła się na terenach okupowanych przez Trzecią Rzeszę Niemiecką. Tu kierownictwo OUN związało się z Niemcami, licząc na to, że pod ich protektoratem można będzie utworzyć niepodległe państwo ukraińskie. Szkolono kadry do działań dywersyjnych i wywiadowczych oraz tworzone własne konspiracyjne organizacje przygotowywane do przejęcia administracji na Ukrainie, po wkroczeniu tam Niemców.

W walce o niepodległość Ukrainy największą działalność rozwijała OUN utworzona w 1929 r. W jej szeregach istniały dwie frakcje: OUN-M pod kierownictwem Andrija Melnyka, skupiająca działaczy tzw. starej generacji, i OUN-B kierowana przez Stepana Bandere, grupująca członków tzw. młodej generacji. Strona polska uważa, że obie frakcje nastawione były zdecydowanie antypolsko. Zaś strona ukraińska uważa, że to sformułowanie nie odpowiada prawdzie, gdyż w dokumentach programowych OUN nie ma o tym wzmianki. Określając jako swój cel walkę o odrodzenie państwa ukraińskiego na wszystkich ukraińskich

terenach etnicznych, ukraińscy nacjonałiści odrzucali możliwość włączenia tych terenów do przyszłego państwa polskiego. [akapit w pierwotnym brzmieniu]

W walce o niepodległość Ukrainy największą działalność rozwijała OUN utworzona w 1929 roku. W jej szeregach od 1940 r. istniały dwie frakcje: OUN-M pod kierownictwem Andrija Melnyka, skupiająca działaczy tzw. starej generacji, i OUN-B kierowana przez Stepana Bandere, grupująca członków tzw. młodej generacji. Obie frakcje nastawione były zdecydowanie przeciwko planom Rządu Polskiego dotyczącym przynależności Wołynia i Małopolski Wschodniej po wojnie do Polski. Rząd Polski w Londynie jednoznacznie opowiedział się za utrzymaniem *status quo ante bellum*, stąd tereny powyższe traktowano jako integralną część podziemnego państwa polskiego i rozwijano na nich odpowiednie struktury Delegatury Rządu oraz siatkę konspiracyjną ZWZ-AK. Natomiast obie frakcje OUN w swoim programie walki o niepodległą Ukrainę wyraźnie przeciwstawiały się odbudowie Polski w granicach przedwojennych, ustalonych traktatem ryskim między Polską a Rosją Sowiecką 18 marca 1921. Określając swój cel jako walkę o odrodzenie państwa ukraińskiego na wszystkich etnicznych terenach, ukraińscy nacjonałiści odrzucali możliwość włączenia tych terenów do przyszłego państwa polskiego. Zdecydowanym działaniem dążyli konsekwentnie do osłabienia obecności polskiej na tych terenach i stworzenia faktów dokonanych umożliwiających osiągnięcie tego celu. [akapit w uzgodnionej wersji, przyjętej jako ostateczna na IV seminarium]

Zwrotnym punktem w polityce OUN było ogłoszenie 30 czerwca 1941 we Lwowie aktu odrodzenia państwa ukraińskiego, co z entuzjazmem przyjęło społeczeństwo ukraińskie. Akcja ta była w sprzeczności z interesami Trzeciej Rzeszy. Niemcy, będąc u szczytu powodzenia w wojnie ze Związkiem Sowieckim, nie zgodzili się na utworzenie niepodległego państwa ukraińskiego i rozwiązali rząd ukraiński. Kierownicy nacjonalistycznego ruchu niepodległościowego zostali aresztowani przez hitlerowców, wiele tysięcy szeregowych nacjonalistów zostało zniszczonych. W związku z tym OUN przeszła do działalności w podziemiu i nie mając poparcia z zewnątrz rozpoczęła przygotowanie własnych sił zbrojnych do walki z okupantem o wolną Ukrainę.

Na początku wojny niemiecko-sowieckiej nacjonałiści ukraińscy zdecydowanie popierali Niemców, uważając takie stanowisko za nakaz ukraińskiej racji stanu. Niezaspokojenie niepodległościowych aspiracji Ukraińców, grabieżcza polityka gospodarcza oraz terror niemieckich władz okupacyjnych doprowadziły do tego, że nastroje ludności ukraińskiej ulegały stopniowej zmianie.

W swojej polityce narodowościowej Niemcy, jak i bolszewicy, rozpalali waśnie i antagonizmy między Polakami i Ukraińcami, starali się wygrywać konflikty między nimi, i w ten sposób neutralizować walkę wyzwolenczą obu narodów.

Pierwszą wojskową formacją ukraińską utworzoną na Wołyniu była „Poliśka Sicz” pod dowództwem „Tarasa Bulby”-Borowcia.

W kwietniu 1942 r. na II Konferencji OUN-Bandery podjęto decyzję o nasileniu działalności rewolucyjnej i przygotowaniach do utworzenia powstańczej

armii. Obok działających na terenie Wołynia oddziałów „Tarasa Bulby” organizowano oddziały podległe OUN-Bandery. Na III Konferencji OUN-B (17–21 lutego 1943) postanowiono przejść do otwartej opozycji wobec władz niemieckich i zwalczania partyzantów sowieckich.

Wiosną 1943 r. rozpoczął się burzliwy rozwój oddziałów partyzanckich ukraińskich nacjonalistów. Wyraźny wzrost ilościowy nastąpił w marcu 1943 r., kiedy kilka tysięcy ukraińskich policjantów w służbie niemieckiej przeszło do lasu z pełnym uzbrojeniem. W połowie 1943 r. najliczniejszymi oddziałami były oddziały wojskowe OUN-Bandery. W kwietniu 1943 r. liczyły one 8–10 tysięcy ludzi, a już w czerwcu 1943 r. liczba ta podwoiła się i nadal wzrastała. Oddziały „Tarasa Bulby” były drugim co do liczebności ukraińskim ugrupowaniem partyzanckim – liczyły 4–10 tysięcy ludzi w różnych okresach. W oddziałach wojskowych OUN-Melnyka na wiosnę 1943 r. było 2–3 tysięcy ludzi.

Od połowy 1943 r. przewaga wojskowych oddziałów OUN-Bandery stawała się coraz wyraźniejsza. Nastąpił proces łączenia oddziałów nacjonalistów ukraińskich. Stopniowo likwidowano inne oddziały (często przy użyciu siły) i wcielano je do oddziałów Bandery.

Duży wpływ na rozwój organizacyjny UPA miał III Nadzwyczajny Zjazd OUN (21–25 sierpnia 1943), na którym jako najważniejsze zadanie przyjęto nasilenie zbrojnych form walki przeciw okupantom. Wybór Romana Szuchewycza, głównego komendanta UPA, na przewodniczącego Prowidu OUN oznaczał, że cała polityczna i wojskowa władza ukraińskiego nacjonalistycznego ruchu skoncentrowana została w jednych rękach. Od tego czasu kierownictwo OUN-Bandery odstąpiło od integralnego nacjonalizmu. Nastąpiła szybka rozbudowa struktury UPA. Utworzono trzy grupy armii według następującego podziału terytorialnego: „UPA-Piwnicz” obejmująca Wołyń, Polesie i obwód żytomierski; „UPA-Zachid” obejmująca Galicję, Bukowinę, Zakarpacie i Chełmszczyznę; „UPA-Piwdeń” obejmująca Podole. W końcu 1943 r. UPA na Wołyniu osiągnęła szczyt swego rozwoju i liczyła 35–40 tysięcy uzbrojonych ludzi. W składzie UPA obok Ukraińców, pod hasłem „Wolność narodom, wolność dla ludzi”, byli Gruzini, Ormianie, Azerbejdżanie, Tadżycy i inne narodowości.

Pod koniec 1942 r. na Wołyniu doszło do pierwszych aktów terroru i mordów dokonywanych na ludności polskiej przez nacjonalistów ukraińskich. Strona ukraińska uważa, że były one sprowokowane przez Niemców i bolszewików jako akcje odwetowe za udział ludności polskiej w sowieckim ruchu partyzanckim, a także przez polskie podziemie dążące do odrodzenia państwa polskiego na tych terenach. Początkowo miały miejsce mordy na pojedynczych osobach i rodzinach polskich. Od stycznia 1943 r. pojawiają się coraz częściej mordy masowe, a od maja 1943 r. wystąpiły masowe zorganizowane ataki oddziałów UPA na wsie polskie i ośrodki samoobrony, obejmujące obszar Wołynia. Strona ukraińska uważa, że część ludności polskiej była mordowana przez partyzantów sowieckich i komunistycznych partyzantów polskich oraz niezależne bandy.

Również ludność ukraińska na Wołyniu poniosła znaczne straty, w tym ze strony polskiego podziemia.

Zasięg i sposób przeprowadzania akcji, zorganizowane ataki oddziałów UPA na wsie i osady polskie, przy aktywnym wsparciu części ludności ukraińskiej, wykonywane jednocześnie na terenie kilku powiatów, świadczą o tym, że były to zaplanowane przez kierownictwo OUN-UPA akcje zmierzające do likwidacji ludności polskiej na tym terenie. Polscy uczestnicy seminarium uważają, że główny front walki UPA w 1943 r. na Wołyniu był skierowany swoim ostrzem przeciwko ludności polskiej i miał charakter czystki etnicznej. Strona ukraińska zaprzecza temu, gdyż w dokumentach OUN nie ma żadnych dyrektyw w tej sprawie. Już w kwietniu 1942 r. II konferencja OUN w jednym z punktów zadeklarowała rozwiązanie ukraińsko-polskich problemów sposobem pokojowym.

Celem poszerzenia antysowieckiej walki ukraińscy nacjonałiści zwołali w listopadzie 1943 r. konferencję zniewolonych narodów Europy Wschodniej i Azji, w której uczestniczyło 39 delegatów 13 narodowości, tworząc antybolszewicki blok. Strona polska zauważa, że na powyższą konferencję nie zaproszono Polaków.

W lipcu 1944 r. przedstawiciele wszystkich regionów Ukrainy utworzyli z inicjatywy OUN-Bandery ponadpartyjny polityczny organ kierowania ruchem niepodległościowym – Ukraińską Główną Radę Wyzwoleńczą. Rada ogłosiła odezwę do narodu ukraińskiego, w której wskazywała, że jest ona „najwyższym i jedynym kierowniczym organem narodu ukraińskiego na czas jego walki rewolucyjnej, aż do utworzenia rządu zjednoczonego niepodległego państwa ukraińskiego”.

Po powrocie władzy sowieckiej na Ukrainę Zachodnią przeciwko OUN-UPA (które kontynuowały walkę o niepodległą Ukrainę), rzucono duże formacje NKWD oraz sił wojskowych i pogranicznych. Krwawe walki trwały do połowy lat 50.

Polscy uczestnicy seminarium uważają, że ukraiński ruch niepodległościowy pod kierownictwem OUN-Bandery wszedł na drogę nacjonalizmu, pociągając za sobą znaczną część ludności ukraińskiej na Wołyniu i w Galicji. W działalności tej organizacji występował brak tolerancji w stosunku do innych narodowości i brutalność w walce. Znalazło to wyraz w stosowaniu terroru indywidualnego w okresie międzywojennym oraz w masowym terrorze prowadzącym aż do ludobójstwa na Wołyniu i w południowo-wschodnich województwach II RP podczas okupacji niemieckiej. Wyrządziło to niepowetowane szkody dla sprawy walki wyzwolenczej narodu ukraińskiego, przyniosło ogrom cierpień ludności polskiej i ukraińskiej, i wywarło negatywny wpływ na kształtowanie się stosunków polsko-ukraińskich po II wojnie światowej. Strona ukraińska natomiast twierdzi, że przyczyny konfliktu polsko-ukraińskiego kryją się w polityce II RP w okresie międzywojennym w stosunku do ludności ukraińskiej, i że w narodowościowej polityce OUN nie ujawniono braku tolerancji dla innych narodów.

Obie strony uważają, że badanie spornych kwestii w stosunkach polsko-ukraińskich w II wojnie światowej historycy powinni kontynuować w oparciu o dokumenty archiwalne, bez ideologicznego i politycznego wpływu.

Polskie podziemie na Ukrainie Zachodniej
(na terenach wchodzących w skład II RP) w latach 1939–1945
[referenci: Henryk Piskunowicz, Ihor Iliuszyn]

1. Polskie niepodległościowe podziemie polityczno-wojskowe działające w latach 1939–1945 na Wołyniu i obszarze południowo-wschodniej II Rzeczypospolitej Polskiej (wersja ukraińska – Ukrainy Zachodniej) podlegało rządowi polskiemu na emigracji.
2. Głównym celem polskiego podziemia była walka o odzyskanie niepodległości tego terytorium w granicach II Rzeczypospolitej.
3. W okresie 1939–1941 polskie podziemie niepodległościowe walczyło z okupantem sowieckim, a w latach 1941–1944 z okupantem niemieckim.
4. Największą siłą polskiego państwa podziemnego działającą na omawianym obszarze była ZWZ-AK, integralna część Wojska Polskiego, zorganizowana w Okręgi: Wołyński, Lwowski, Tarnopolski i Stanisławowski.
5. ZWZ-AK w swej działalności nastawiło się na przygotowanie sił i środków do powstania powszechnego. W planach dopuszczano wariant walki z Ukraińcami o przynależność tych ziem ze Lwowem.
6. W okresie okupacji niemieckiej przeciwnikiem polskiego podziemia niepodległościowego był również narodowyzwoleńczy ruch ukraiński dążący do utworzenia swej państwowości. W rezultacie odmiennego podejścia do sprawy przynależności państwowej tego obszaru, doszło między polskim podziemciem niepodległościowym a ukraińskim ruchem niepodległościowym do ostrego konfliktu zbrojnego oraz tragedii ludności polskiej i ukraińskiej. W ówczesnych warunkach niemożliwy był do wypracowania consensus satysfakcjonujący obie strony.
7. Prowokacyjną rolę w zastrzeniu i rozszerzeniu konfliktu polsko-ukraińskiego odegrała strona niemiecka i sowiecka.
8. Jednym z najważniejszych zadań realizowanych przez polskie podziemie niepodległościowe od 1943 r. była ochrona i samoobrona ludności polskiej przed wyniszczeniem.
9. Kulminacyjnym punktem działalności AK w 1944 r. była Akcja „Burza”, w ramach której wystąpiły zbrojne oddziały 27, 5, 11 i 12 Dywizji Piechoty Armii Krajowej.
10. Po wkroczeniu Armii Czerwonej w 1944 r. rozpoczęło się niszczenie struktur polskiego podziemia niepodległościowego. Działając na Ukrainie Zachodniej nie kolaborowało ono z władzami sowieckimi oraz nie prowadziło walki z narodowyzwoleńczym ruchem ukraińskim. [*akapit w pierwotnym brzmieniu*]
10. Po wkroczeniu Armii Czerwonej w 1944 roku rozpoczęło się niszczenie struktur polskiego podziemia niepodległościowego, które do końca 1945 roku organizowało samopomoc oraz prowadziło działalność propagandową w związku z wysiedleniami ludności polskiej. Jednak część członków polskiego

podziemia była zmuszona współpracować z władzą sowiecką i brać udział w działaniach „istriebitielnych batalionów”. Motywy wstępowania ludności polskiej do „istriebitielnych batalionów”, jak i sama działalność tych batalionów zasługują na osobne rozpatrzenie na seminarium. [*akapit w ostatecznej wersji, przyjętej na V seminarium*]

11. Uważamy za potrzebne prowadzenie przez historyków polskich i ukraińskich dalszych pogłębionych badań naukowych nad polskim podziemiem niepodległościowym w latach 1939–1945 i w późniejszym okresie w oparciu o archiwa polskie, ukraińskie, rosyjskie i niemieckie.

III SEMINARIUM (Łuck, 20–22 maja 1998)

strona ukraińska:

dr Kość Bondarenko (Kijów)
mgr Wołodymyr Chanas (Tarnopol)
doc. Ihor Iliuszyn (Kijów)
prof. Jarosław Isajewycz (Lwów)
prof. Iwan Kiczuj (Łuck)
prof. Kostiantyn Kondratiuk (Lwów)
doc. Mykoła Kuczerepa (Łuck)
prof. Stepan Makarczuk (Lwów)
prof. Wołodymyr Serhijczuk (Kijów)
dr Roman Striłka (Łuck)
prof. Mychajło Szwahulak (Lwów)
prof. Bohdan Zabrowarnyj (Łuck)

strona polska:

prof. Andrzej Ajnenkiel (Warszawa)
prof. Edmund Bakuniak (Warszawa)
prof. Antoni Giza (Szczecin)
prof. Czesław Grzelak (Warszawa)
dr Michał Klimecki (Warszawa)
dr Grzegorz Motyka (Warszawa)
prof. Andrzej Paczkowski (Warszawa)
dr Zbigniew Pałski (Warszawa)
dr Czesław Partacz (Koszalin)
prof. Waldemar Rezmer (Toruń)
mgr Marcin Woźniak (Warszawa)

Ukraińska samoobrona na Ukrainie Zachodniej w latach 1941–1944

[referenci: Grzegorz Motyka, Kość Bondarenko]

1. Pojęcie samoobrony może być różnie interpretowane. W sensie węższym przez pojęcie samoobrony możemy rozumieć te militarne formacje ukraińskie czy zorganizowane grupy ludności, które powstały do obrony życia i mienia mieszkańców danej miejscowości.
2. Do 1943 roku ukraińska samoobrona powstała w nielicznych miejscowościach Ukrainy Zachodniej i pełniła w nich funkcje porządkowe. W 1943 r. nastąpił rozwój ukraińskiej samoobrony na szeroką skalę. Była ona wówczas formowana odgórnie i pomyślana jako wsparcie działań Ukraińskiej Armii Powstańczej.
3. Samoobrona w 1943 roku nosiła różne nazwy w różnych miejscowościach. Na Wołyniu najczęściej pojawiające się nazwy to „Wolne Kozactwo”, „Kuszczone Oddziały Samoobrony” (*Samooboronni kuszczowi widdiły* – SKW) i inne. W Galicji Wschodniej w 1943 r. samoobrona nosiła nazwę Ukraińska Samoobrona Narodowa, a po przeformowaniu Ukraińskiej Samoobrony

Narodowej w Ukraińską Armię Powstańczą – Samoobronni Kuszczowi Widdiły. W dalszych badaniach należy się zastanowić, czy Kuszczowych Oddziałów Samoobrony od momentu wejścia armii radzieckiej w 1944 roku na Ukrainę Zachodnią nie należy traktować jako nieodłącznej części Ukraińskiej Armii Powstańczej.

4. Podczas okupacji niemieckiej samoobrona ukraińska występowała przeciwko akcjom pacyfikacyjnym i rekwizycyjnym, podejmowanym przez Niemców i partyzantkę sowiecką. Przeciwstawiała się też polskim akcjom zbrojnym. W ocenie historyków polskich większość akcji zaczepnych prowadzonych przez Polaków była odpowiedzią na działania Ukraińskiej Armii Powstańczej i miała charakter odwetowy.
5. Zdaniem historyków polskich w latach 1943–1944 samoobrona ukraińska na Ukrainie Zachodniej wielokrotnie występowała czynnie przeciwko polskiej ludności wspomagając operacje likwidacyjne prowadzone w ramach tzw. akcji antypolskiej przez Służbę Bezpieczeństwa Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińską Armię Powstańczą. Liczba czynnych wystąpień przeciwko ludności polskiej wydaje się być wielokrotnie wyższa niż wypadków obrony przed polskimi akcjami odwetowymi. Historycy ukraińscy uważają, że powyższy problem powinien być zbadany w kontekście polityki narodowościowej Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów, Ukraińskiej Armii Powstańczej, polskiego rządu emigracyjnego i Armii Krajowej.
6. Po ponownym zajęciu Ukrainy Zachodniej przez władze sowieckie Kuszczowe Oddziały Samoobrony (SKW) wystąpiły przeciwko represjom prowadzonym przez NKWD wobec Ukraińców.

Geneza polskiej samoobrony na Wołyniu oraz w Galicji Wschodniej i jej rola w obronie ludności polskiej

[referenci: Michał Klimecki, Roman Striłka, Wołodymyr Chanas]

1. Polska samoobrona działała podczas okupacji niemieckiej. Jej zadaniem była obrona życia i mienia ludności polskiej.
2. Do wiosny 1943 roku polska samoobrona powstawała samodzielnie. Od wiosny 1943 działała w ścisłym związku ze strukturami Armii Krajowej i Delegatury Rządu na Kraj.
3. Głównym przeciwnikiem była Organizacja Nacjonalistów Ukraińskich i Ukraińska Armia Powstańcza, której część zbrojnych oddziałów przeprowadzała akcję antypolską, mającą charakter eksterminacji.
4. Działalności samoobrony polskiej i ukraińskiej towarzyszyły narastające antagonizmy narodowe i brak wzajemnej tolerancji. Obok przyczyn politycznych, na taki stan rzeczy wpłynęły wcześniejsze stosunki społeczne i gospodarcze oraz warunki życia podczas okupacji.

5. Na konflikt polsko-ukraiński wpływały w istotny sposób czynniki zewnętrzne – polityka ZSRR i Niemiec. Państwa te były zainteresowane pogłębieniem tego konfliktu.
6. Ludność polska, będąca mniejszością na omawianym obszarze (Wołyń, była Galicja Wschodnia), gromadziła się w celach obrony w dużych skupiskach – bazach. W pojedynczych przypadkach z baz takich podejmowano aktywność wrogą wobec sąsiedniej ludności ukraińskiej.
7. Część kierownictwa OUN i miejscowych działaczy politycznych nie godziła się z eksterminacją ludności polskiej. Takie stanowisko podzielało również wielu Ukraińców, nie mogąc skutecznie ratować Polaków wobec stosowanego terroru. Była to tragedia dla obu narodów.
8. Wobec wycofania oddziałów Armii Krajowej na zachód, pozbawiona obrony ludność polska szukała jej w organach władzy radzieckiej, prowadzącej politykę represji wobec miejscowej ludności. Przedłużało to konflikt polsko-ukraiński.

Geneza i walki 27 Wołyńskiej Dywizji Piechoty Armii Krajowej

[referenci: Władysław Filar, Ihor Iliuszyn]

1. Zadanie Okręgu Wołyńskiego AK w ramach planu powstania powszechnego polegało na podjęciu akcji dywersyjnej i partyzanckiej na terenie Wołynia w celu przerwania komunikacji i ograniczenia ruchu wojsk niemieckich. Jednocześnie na Okręg Wołyński AK nałożono obowiązek zmanifestowania przed wkraczającą Armią Czerwoną suwerenności RP i prawa do jej terytorium przedwojennego. Oddziały Armii Czerwonej należało traktować jako sprzymierzeńców i nie dopuścić do walki z nimi.
2. Mobilizacja sił konspiracyjnych AK na Wołyniu rozpoczęła się 15 stycznia 1944 w związku z szybkim zbliżaniem się frontu wschodniego. Na koncentrację zmobilizowanych oddziałów wyznaczono dwa rejony w zachodniej części Wołynia: rejon polskiej samoobrony w Zasmykach (na południe od Kowla) i rejon samoobrony w Bielinie (na północ od Włodzimierza Wołyńskiego). Ze zmobilizowanych sił konspiracyjnych, działających oddziałów partyzanckich i części oddziałów samoobrony utworzono 27 Wołyńską Dywizję Piechoty, która osiągnęła stan ponad 6500 ludzi. 27 Wołyńska Dywizja Piechoty AK sformowana została do walki z Niemcami.
3. W okresie organizacji dywizji, który trwał do marca 1944, oddziały dywizji stoczyły szereg walk z Niemcami oraz oddziałami UPA, które – rozmieszczone w pobliżu rejonów koncentracji – stanowiły stałe zagrożenie dla zgromadzonej tam ludności polskiej, a także z punktu widzenia wojskowego ograniczały bazę operacyjną dywizji w walce z Niemcami. Przy tworzeniu swojej bazy operacyjnej jednostki 27 Wołyńskiej Dywizji Piechoty AK, niszcząc bazy UPA, podejmowały także działania, w wyniku których ponosiła straty cywilna ludność ukraińska.

4. W marcu 1944 roku dywizja nawiązała współdziałanie taktyczne z jednostkami Armii Czerwonej, bez uprzedniego porozumienia politycznego między rządem polskim i rządem Związku Sowieckiego. Zgodnie z zawartym porozumieniem dywizja w okresie od 2 do 21 kwietnia 1944 wzięła udział w operacji kowelskiej, wiążąc znaczne siły niemieckie. Po trzytygodniowych ciężkich walkach z regularnymi jednostkami niemieckimi dywizja została okrążona w lasach szackich.
5. Wyjście z tego okrążenia przez przekroczenie linii frontu nie powiodło się i część oddziałów dywizji w nocy z 9 na 10 czerwca 1944 przekroczyła między Brześciem i Włodawą rzekę Bug.
6. W drugiej dekadzie lipca 1944 oddziały dywizji po raz drugi wzięły udział w „Burzy” na Lubelszczyźnie, zajmując Firlej, Kamionkę, Lubartów, Kock i Michów. 25 lipca 1944 roku 27 Wołyńska Dywizja Piechoty została podstępnie rozbrojona pod Skrobowem przez jednostki sowieckiego 29 Gwardyjskiego Korpusu Piechoty.

IV SEMINARIUM (Warszawa, 8–10 października 1998)

strona ukraińska:

doc. Hurij Buchało (Równe)
 mgr Wołodymyr Chanas (Tarnopol)
 doc. Wołodymyr Dmytruk (Łuck)
 doc. Ihor Iliuszyn (Kijów)
 prof. Jarosław Isajewycz (Lwów)
 prof. Kostiantyn Kondratiuk (Lwów)
 doc. Mykoła Kuczerepa (Łuck)
 prof. Stepan Makarczuk (Lwów)
 prof. Wasyl Pykaluk (Łuck)
 prof. Wołodymyr Serhijczuk (Kijów)
 prof. Jurij Sływka (Lwów)
 prof. Mychajło Szwahulak (Lwów)
 prof. Wołodymyr Trofymowycz (Ostróg)
 prof. Bohdan Zabrowarnyj (Łuck)
 prof. Łeonid Zaskilniak (Lwów)

strona polska:

prof. Andrzej Ajnenkiel (Warszawa)
 prof. Władysław Filar (Warszawa)
 prof. Czesław Grzelak (Warszawa)
 mgr Marek Jasiak (Warszawa)
 dr Michał Klimecki (Warszawa)
 doc. Grzegorz Mazur (Kraków)
 dr Grzegorz Motyka (Warszawa)
 prof. Andrzej Paczkowski (Warszawa)
 dr Zbigniew Pałski (Warszawa)
 dr Czesław Partacz (Koszalin)
 dr Henryk Piskunowicz (Warszawa)
 prof. Waldemar Rezmer (Toruń)
 prof. Andrzej Skrzypek (Warszawa)
 dr Rafał Wnuk (Warszawa)

Stanowisko i udział Ukraińców w niemiecko-polskiej kampanii 1939 roku

[referenci: Waldemar Rezmer, Mychajło Szwahulak]

Ukraińskie środowiska polityczne, biorąc za podstawę nieodwracalność europejskiego konfliktu wojennego, wiązały z nim dalekosiężne plany polityczne. Zakładały one, że przyszła wielka wojna musi kardynalnie zmienić mapę polityczną, zwłaszcza zlikwidować system umów, jakie utwierdziły podział ziem ukraiń-

skich po I wojnie światowej, a więc postawić kwestię ukraińską jako aktualny problem polityki międzynarodowej. Uwzględnienie czynnika wojny stało się poważnym elementem platform politycznych ukraińskich ugrupowań.

UNDO oraz inne działające legalnie ugrupowania ukraińskie spodziewały się, że aktualizacji problemu ukraińskiego będzie sprzyjać ewentualna wojna między światem zachodnim a ZSRR. Dlatego też nie odpowiadał im konflikt niemiecko-polski, dojrzewający od wiosny 1939 roku. Natomiast podziemna OUN, stawiając na Niemcy, spodziewała się wykorzystać wojnę pomiędzy III Rzeszą a Polską do zrealizowania ukraińskich pragnień państwowych. Umowa pomiędzy Niemcami a ZSRR z 23 sierpnia 1939 położyła kres planom ukraińskich polityków.

Z chwilą wybuchu wojny wiodące ukraińskie czynniki społeczne wystąpiły publicznie o poparcie Polski w jej walce z agresją niemiecką. Wojna i jej konsekwencje przyniosły jednak pogłębienie antagonizmu pomiędzy społeczeństwem ukraińskim a polskim.

Podstawę prawną do powszechnego obowiązku służby w Wojsku Polskim dawała Konstytucja z 17 marca 1921, która stwierdzała: „Wszyscy obywatele są obowiązani do służby wojskowej”. Ukraińcy byli obywatelami Polski. Z tego powodu spoczywał na nich obowiązek służby wojskowej w Wojsku Polskim. Ponieważ obywatelami Polski zostali wbrew swej woli (zob. zapis II seminarium), również z przymusu odbywali powszechny obowiązek służby wojskowej.

W grupie poborowych nie-Polaków, odbywających obowiązkową służbę wojskową w siłach zbrojnych Polski największy udział mieli Ukraińcy. W okresie międzywojennym około 410 tys. Ukraińców odbyło obowiązkową służbę wojskową.

W szeregach Wojska Polskiego we wrześniu 1939 roku walczyło do 120 tys. Ukraińców, z których prawie 6 tys. poległo w walce jako żołnierze Wojska Polskiego.

Były wypadki bojkotowania polskiej mobilizacji przez uchylanie się od poboru, dezercje z jednostek i przechodzenie na stronę wroga. W pierwszej dekadzie września nie było to jednak zjawisko masowe. Dezercje przybrały na sile w drugiej dekadzie września.

We wrześniu 1939 roku ukraińska formacja wojskowa wchodziła także w skład armii niemieckiej. Legion pod dowództwem członka Prowidu Nacjonalistów Ukraińskich (PUN) Romana Suszki nie brał jednak bezpośredniego udziału w walkach. Podczas kampanii niemiecko-polskiej aktywizowały działalność zorganizowane przez OUN oddziały partyzanckie. Do walk i starć oddziałów ukraińskich z polską policją oraz cofającymi się jednostkami Wojska Polskiego dochodziło we wrześniu 1939 roku niemal w każdym powiecie południowo-wschodniej części Polski. Największe boje miały miejsce w rejonie Szczerca, Mikołajowa i Stryja. Zbrojne wystąpienia Ukraińców zdarzały się również na Polesiu, lecz tam były one organizowane przez członków Ukraińskiego Odrodzenia Narodowego, które działało pod kierownictwem rządu emigracyjnego Ukraińskiej Republiki Ludowej.

Podczas rozbrajania polskich żołnierzy oraz w trakcie walk obie strony poniosły straty w zabitych i rannych.

Polityka władz sowieckich w stosunku do ludności Ukrainy Zachodniej w latach 1939–1941: istota i następstwa

[referenci: Grzegorz Mazur, Wołodymyr Dmytruk]

We wrześniu 1939 roku, kiedy zaczęła się realizacja przestępczego paktu Ribbentrop–Mołotow, to jest wspólna niemiecko-sowiecka agresja przeciw suwerennej Polsce, Ukraina Zachodnia została zajęta przez wojska sowieckie.

1. Dla nadania przyłączeniu Ukrainy Zachodniej do ZSRR statusu prawnego nowe władze sowieckie zorganizowały 22.10.1939 wybory do Zgromadzenia Ludowego, które w dniach 27–28 października przyjęło postanowienia o wejściu Ukrainy Zachodniej w skład USRR. Większość Ukraińców pozytywnie oceniła fakt zjednoczenia ziem ukraińskich, było wielu takich, których stosunek do bolszewickiego reżimu był negatywny.
2. Władze sowieckie rozpoczęły politykę wymierzoną swoim ostrzem najpierw w zamieszkującą te tereny ludność polską. W propagandzie sowieckiej naczelnym hasłem oraz główną motywacją antypolskiej polityki władz było stwierdzenie, że we wrześniu 1939 roku nastąpiło wyzwolenie ukraińskich i białoruskich mas spod ucisku polskich klas posiadających. Takie podejście utrzymało się w ZSRR przez długie lata powojenne. Represje władz sowieckich doprowadziły do aktywizacji działalności organizacji narodowych.
3. Władze sowieckie dokonały likwidacji wszystkich instytucji i organizacji politycznych, społecznych, kulturalnych, gospodarczych i innych, grupujących miejscową ludność, a także instytucji państwowych i samorządowych. Dotyczyło to organizacji zarówno polskich, jak ukraińskich i żydowskich. Na ich miejsce tworzono instytucje i organizacje sowieckie.
4. Prowadzono politykę antykościelną, w której wyniku ucierpiała miejscowa ludność wyznania rzymsko- i grekokatolickiego, a także prawosławnego i mojżeszowego.
5. W dziedzinie gospodarczej przeprowadzono rabunkową wymianę pieniądza oraz nacjonalizację banków, przemysłu, usług, rzemiosła, co szybko wpędziło mieszkańców Ukrainy Zachodniej w nędzę. Niszczono dotychczasowy sposób gospodarowania, oparty na prywatnej własności, ustanawiając tylko społeczną, a de facto państwową formę własności. Na wsi rozpoczęto kolektywizację, która dramatycznie zubożyła ludność chłopską. Cała sowiecka polityka gospodarcza, wynikająca z komunistycznej doktryny, była przyczyną narastającej wrogości ludności wobec nowych władz.
6. Miały miejsce działania wymierzone przeciwko kulturze ukraińskiej i polskiej.
7. Władze sowieckie intensywnie zwalczały podziemie polskie i ukraińskie.
8. W 1941 roku sowiecki aparat represji wymordował tysiące więźniów, znajdujących się w więzieniach i zaliczonych do potencjalnych wrogów.
9. Polityka władz sowieckich wymierzona była przeciwko całemu społeczeństwu Ukrainy Zachodniej. Doprowadziła do likwidacji istniejących przed wojną struktur społecznych, jednakże do pełnej sowietyzacji Ukrainy Zachodniej nie doszło.

Problem ukraiński w polityce polskiego rządu na uchodźstwie i polskiego państwa podziemnego w latach 1939–1945

[referenci: Czesław Partacz, Leonid Zaszkilniak]

1. Rząd Polski na uchodźstwie po rozpoczęciu II wojny światowej stał na stanowisku zasad Konstytucji, przestrzegania prawa międzynarodowego i głosu opinii publicznej, pragnąc utrzymać *status quo ante bellum* w sprawie integralności terytorialnej państwa, będącego obiektem agresji i złamania umów międzynarodowych. Sprawę ukraińską traktował jako problem wewnętrzny Polski.
2. Polski rząd próbował wprowadzić nowe zasady polityki wobec Ukraińców, nie przyjmując ich wizji włączenia do niepodległego państwa ukraińskiego południowo-wschodnich ziem okupowanej RP (Ukrainy Zachodniej). W świadomości społeczeństwa ukraińskiego mocno utwierdziła się idea państwowej samodzielności. Ze strony polskiej były jej przeciwne poważne siły polityczne, przede wszystkim z Kresów, chcące utrzymać granicę na Zbruczu.
3. Radykalne prądy ukraińskie (OUN), które miały wtedy przeważający wpływ we własnym społeczeństwie na ziemiach południowo-wschodniej Polski (Ukrainy Zachodniej), dążyły do stworzenia niepodległego państwa nie licząc się z realnym układem sił na arenie międzynarodowej w tym okresie. Powodowało to niebezpieczeństwo ich izolacji politycznej. Porozumienie polsko-ukraińskie mogło tę izolację przełamać.
4. Prowadzone w latach 1942–1944 rozmowy między przedstawicielami polskiego i ukraińskiego podziemia nie doprowadziły do porozumienia wojskowego i politycznego. Przyczyną niepowodzenia były wyjściowe platformy polityczne obu stron oraz brak gotowości do kompromisu. Strona polska nie doceniała ukraińskich aspiracji niepodległościowych, które wpływały ze stanu organizacji i uświadomienia narodowego ludności ukraińskiej na ziemiach zachodnioukraińskich (byłych Kresów Wschodnich). Dążenie strony ukraińskiej do stworzenia własnego państwa na tych ziemiach godziło w ówczesną polską rację stanu.
5. Polityka wielkich mocarstw w czasie wojny spowodowała, że Polacy i Ukraińcy byli odsunięci od wpływu na decyzje o przyszłej przynależności państwowej tych ziem oraz całościowego rozwiązania kwestii ukraińskiej.

Stanowisko i los Ukraińców w Generalnym Gubernatorstwie (bez Galicji) w latach okupacji niemieckiej

[referenci: Marek Jasiak, Wołodymyr Serhijczuk]

1. Z chwilą rozpoczęcia okupacji terenów II RP pod administracją niemiecką znalazły się również obszary, gdzie przeważała ludność ukraińska, która wzięła aktywny udział w składzie Wojska Polskiego w walce przeciwko agresji hitlerowskiej. Polityka radziecka i niemiecka rozwiała nadzieje Ukraińców na utworzenie

własnego niepodległego państwa. W wyniku porozumienia pomiędzy ZSRR a III Rzeszą z 16 listopada 1939 roku zaplanowano przesiedlić Ukraińców na wschód od granicy Generalnego Gubernatorstwa. Z liczby 700 tys. ludności ukraińskiej przesiedlono w pierwszej połowie 1940 r. około 10 tys. osób. Ludność ta w 1941 r. powróciła na teren Generalnego Gubernatorstwa.

2. Równocześnie część ludności polskiej z terenów zachodnich II RP (Poznańskie i Pomorze) została przymusowo przesiedlona na tereny GG o przewadze ludności ukraińskiej. Skutkiem było narastanie konfliktu polsko-ukraińskiego, ponieważ przesiedlona ludność polska miała tam wielkie problemy ze znalezieniem pracy i zakwaterowaniem.
Odpowiadało to założeniom niemieckiej polityki narodowościowej: z jednej strony ułatwiała germanizację zachodnich ziem II RP, a jednocześnie wywoływała sprzeczności i konflikty pomiędzy Polakami i Ukraińcami w Krakowskim i na Lubelszczyźnie (w terminologii ukraińskiej – Łemkowszczyzna, Nadsanie, Chełmszczyzna i Podlasie).
3. Władze niemieckie odmówiły Ukraińcom prawa do własnej reprezentacji politycznej w GG, nie uznały założeń kantonalnej polityki narodowościowej, ani też aktu odrodzeniu niepodległego państwa ukraińskiego z 30 czerwca 1941 roku i utworzenia rządu Jarosława Stečki.
4. Ukraiński Komitet Centralny był instytucją prowadzącą szeroką działalność społeczną i miał pełnomocnictwa w zakresie szkolnictwa, ale pod pełną kontrolą niemiecką. Ukraińskie próby politycznego usamodzielnienia się w GG spowodowały ostry sprzeciw władz niemieckich i już w lecie 1940 roku gestapo przeprowadziło aresztowania wśród ukraińskiej inteligencji.
5. Na początku okupacji niemieckiej w GG Ukraińcy uzyskali pewne przywileje i koncesje. W celu pozyskania ludności ukraińskiej Niemcy zezwolili na powstanie szkolnictwa z ukraińskim językiem wykładowym.
W odróżnieniu od ludności polskiej Ukraińcy w GG byli przez pewien czas uprzywilejowani. Między innymi zwolniono aresztowanych profesorów narodowości ukraińskiej z Uniwersytetu Jagiellońskiego i Akademii Górniczej w Krakowie, zwolniono z obozów jeńców WP narodowości ukraińskiej, ludność ukraińska otrzymała odrębne od Polaków karty żywnościowe. Do listopada 1940 roku Ukraińcy mogli posiadać odbiorniki radiowe – Polakom za posiadanie radia groziła w tym czasie kara śmierci.
6. Pewne początkowe sukcesy Ukraińców w życiu religijnym i społeczno-gospodarczym spowodowały negatywne reakcje niektórych kół społeczeństwa polskiego.
7. Przy obsadzaniu stanowisk w administracji państwowej i terenowej Niemcy wykorzystywali istniejące oraz wzniesli nowe konflikty narodowościowe pomiędzy Ukraińcami a Polakami.
8. Odsetek wywiezionych z terenu GG na roboty przymusowe do III Rzeszy był większy wśród ludności ukraińskiej (wywożono głównie młodzież) niż polskiej. Robotnicy

ukraińscy w III Rzeszy pochodzący z terenu GG w przeciwieństwie do Ukraińców z Reichskommissariatu Ukraina i Polaków nie nosili specjalnych oznaczeń.

9. Akcja osiedlania Niemców na Zamojszczyźnie (w terminologii ukraińskiej – Chełmszczyzna) rozpoczęta przez władze niemieckie jesienią 1942 roku spowodowała nowe konflikty między ludnością ukraińską a polską. Doszło do akcji zbrojnych przeciwko ukraińskim działaczom społecznym. W jej wyniku w Hrubieszowskiem poniosło śmierć około 400 działaczy ukraińskich.

ROZBIEŻNOŚCI:

Ukraińscy uczestnicy seminarium uważają, że:

1. Na skutek ukraińsko-polskiego konfliktu w 1944 roku duża liczba wiosek ukraińskich została zniszczona przez polskie oddziały.
2. Wydarzenia z lat 1942–1943 w pewnym stopniu były przyczyną nasilenia się polsko-ukraińskiego konfliktu zbrojnego na Wołyniu w 1943 roku.

Polscy uczestnicy seminarium uważają, że:

1. Wydarzenia z lat 1942–1943 nie miały żadnego albo prawie żadnego wpływu na rozwój wydarzeń na Wołyniu, a w każdym razie nie były przyczyną tych wydarzeń.
2. Straty polskie w latach 1942–1944 na Lubelszczyźnie nie były mniejsze od strat ukraińskich, a w niektórych rejonach nawet większe.
3. Formą polskiego oporu przed wysiedleniami ludności polskiej w latach 1942–1943 były akcje samoobronne ludności polskiej oraz akcje odwetowe polskiego podziemia, skierowane zarówno przeciwko osadnikom niemieckim, jak i ukraińskim.
4. W wydarzeniach na Lubelszczyźnie w latach 1943–1944 uczestniczyły również oddziały Ukraińskiej Samoobrony Narodowej, UPA, policji ukraińskiej, pułki policyjne SS, oddziały partyzantki radzieckiej oraz niemieckie jednostki wojskowe.
5. Na roboty do III Rzeszy z terenów GG część ludności ukraińskiej wyjechała dobrowolnie.
6. Z dystryktu krakowskiego GG do 14 Dywizji SS Galizien zgłosiło się około 19 tys. Ukraińców, z czego w jej szeregi przyjęto 4950 Ukraińców.

Ukraińska myśl polityczna na Ukrainie Zachodniej dotycząca problemu polskiego w latach II wojny światowej

[referenci: Zbigniew Palski, Wołodmyr Trofymowycz]

1. Przed wybuchem II wojny światowej i podczas jej trwania problem stosunków polsko-ukraińskich, jako wyjątkowo ważny, był szeroko dyskutowany w ukraińskiej myśli politycznej. Dominujący nurt dotyczył walki narodu ukraińskiego o niepodległe państwo, zjednoczone w granicach etnicznych. Motywem prze-

- wodnim ukraińskiej myśli politycznej było przyznanie obu narodom, polskiemu i ukraińskiemu, prawa do samookreślenia narodowego i państwowego.
2. Kwestia polska była rozpatrywana w kilku aspektach:
 - a) stosunku strony polskiej do utworzenia niepodległego państwa ukraińskiego i przynależności do niego zachodnich ziem Ukrainy (strona polska nazywa te tereny Małopolską Wschodnią, Wołyniem i Polesiem). Podstawowym obiektem rozbieżności w tej kwestii były diametralnie różne pozycje Polaków i Ukraińców co do przynależności ziem określonych wyżej, nazywanych Ukrainą Zachodnią lub Kresami Wschodnimi II Rzeczypospolitej Polskiej.
 - b) przerwania konfliktu ukraińsko-polskiego i unormowania wzajemnych stosunków. Ukraińska myśl polityczna określała przyczyny tego konfliktu, wskazywała też drogi jego rozwiązania w warunkach II wojny światowej. Proponowano, aby rozwiązanie najbardziej palących problemów odłożyć na okres powojenny.
 - c) stworzenia wspólnego frontu obu narodów w walce przeciwko okupantom – III Rzeszy i ZSRR. Ukraińska myśl polityczna, szczególnie w ostatnim okresie wojny, stała na stanowisku, że wspólna walka przeciwko III Rzeszy i ZSRR jest warunkiem i gwarancją istnienia niepodległych państw – polskiego i ukraińskiego.
 3. Ukraińska myśl polityczna w odniesieniu do kwestii polskiej została zdominowana przez Organizację Nacjonalistów Ukraińskich. Należy zauważyć, że w ukraińskiej myśli politycznej były obecne także inne nurty – liberalno-demokratyczny i komunistyczny.
 4. Przebieg II wojny światowej wpłynął na zmianę stanowiska kierownictwa OUN Bandery wobec kwestii polskiej.

ROZBIEŻNOŚCI:

Polscy uczestnicy seminarium uważają, że:

1. Organizacja Nacjonalistów Ukraińskich od chwili powstania działała na podstawie ideologii integralnego nacjonalizmu, głoszonej przez Dmytra Doncowa.
2. Ideologia integralnego nacjonalizmu, przyjęta także przez OUN Stepana Bandery, przygotowała grunt i przyczyniła się do eksterminacji ludności polskiej na omawianych terenach.
3. Zmiana stanowiska kierownictwa OUN wobec Polaków nie wpłynęła na działalność podstawowych komórek OUN i jej siły zbrojnej – Ukraińskiej Armii Powstańczej.

Ukraińscy uczestnicy seminarium uważają, że:

1. Stanowisko polskiego kierownictwa politycznego dotyczące przynależności Ukrainy Zachodniej do państwa polskiego było przyczyną zaostrzenia konfliktu polsko-ukraińskiego i wybuchu walk.

V SEMINARIUM (Łuck, 27–29 kwietnia 1999)
strona ukraińska:

doc. Hurij Buchała (Równe)
 mgr Wołodymyr Chanas (Tarnopol)
 doc. Wołodymyr Dmytruk (Łuck)
 doc. Ihor Iliuszyn (Kijów)
 prof. Jarosław Isajewycz (Lwów)
 prof. Iwan Kiczuj (Łuck)
 prof. Kostiantyn Kondratiuk (Lwów)
 doc. Mykoła Kuczerepa (Łuck)
 prof. Jurij Makar (Czerniowce)
 prof. Stepan Makarczuk (Lwów)
 doc. Wiktor Matijczenko (Równe)
 prof. Bohdan Osadczuk (Berlin)
 prof. Wołodymyr Serhijczuk (Kijów)
 prof. Mychajło Szwahulak (Lwów)
 prof. Wołodymyr Trofymowycz (Ostróg)
 prof. Bohdan Zabrowarnyj (Łuck)

strona polska:

prof. Edmund Bakuniak (Warszawa)
 prof. Władysław Filar (Warszawa)
 prof. Czesław Grzelak (Warszawa)
 dr Grzegorz Hryciuk (Wrocław)
 dr Marek Jasiak (Warszawa)
 dr Zbigniew Karpus (Toruń)
 prof. Michał Klimecki (Warszawa)
 dr Ryszard Kotarba (Kraków)
 prof. Grzegorz Mazur (Kraków)
 dr Grzegorz Motyka (Warszawa)
 prof. Andrzej Paczkowski (Warszawa)
 dr Zbigniew Palski (Warszawa)
 prof. Waldemar Rezmer (Toruń)
 dr Andrzej Leon Sowa (Kraków)

Straty ludności na Ukrainie Zachodniej w latach 1939–1941

[referenci: Zbigniew Karpus, Kostiantyn Kondratiuk]

Wydarzenia mające miejsce w latach 1939–1941 na ziemiach nazywanych wówczas Ukrainą Zachodnią spowodowały liczne straty wśród ludności. Wielu obywateli II Rzeczypospolitej żyjących na tym obszarze straciło życie w wyniku wojny polsko-niemieckiej. Według szacunków polskich w szeregach Wojska Polskiego we wrześniu 1939 roku służyło do 120 tys. Ukraińców. Ogólne straty Wojska Polskiego, poniesione w wojnie obronnej 1939 roku wyniosły około 70 tys. poległych, w tym około 6 tys. Ukraińców. W drugiej połowie września 1939 roku w niektórych miejscowościach województw południowo-wschodnich doszło do zbrojnych wystąpień ludności ukraińskiej przeciwko Wojsku Polskiemu, Policji Państwowej i administracji terenowej. W czasie walk obie strony poniosły straty w zabitych i rannych.

17 września 1939 roku Związek Sowiecki dokonał agresji na Polskę. W trakcie walk z Armią Czerwoną po stronie polskiej zginęło od 6 do 7 tys. żołnierzy, a około 10 tys. zostało rannych. Sowieci wzięli do niewoli ponad 14 tys. oficerów Wojska Polskiego, wśród których znajdowali się mieszkańcy omawianych ziem, w tym także Ukraińcy. Postępując wbrew przepisom prawa międzynarodowego, sowieckie dowództwo wojskowe przekazało tych oficerów organom NKWD. Dla wziętych do niewoli oficerów utworzono specjalne obozy. Dodatkowo w więzieniach na

terenie Ukrainy Zachodniej osadzono ponad 3 tys. funkcjonariuszy państwowych i przedstawicieli elit politycznych, społecznych i gospodarczych. Na mocy uchwały Biura Politycznego WKP(b) z 5 marca 1940 r. zostali oni zamordowani.

Po 17 września 1939 roku Polacy i Ukraińcy rozpoczęli antysowiecką działalność konspiracyjną. NKWD przeprowadzało liczne akcje represyjne, skierowane przeciwko ludności. Od końca września do początków października 1939 r. aresztowano czołowych działaczy polskich, ukraińskich i żydowskich partii politycznych oraz organizacji społecznych. Represjom poddano przede wszystkim inteligencję. Aresztowano m.in. cały zarząd miejski Lwowa. Do 10 grudnia 1939 r. zostało aresztowanych ponad 1000 obywateli polskich, w tym około 600 oficerów i 500 członków organizacji uznanych za kontrrewolucyjne.

W latach 1939–1941 represjom poddano także duchowieństwo wszystkich wyznań. W pierwszych miesiącach okupacji sowieckiej na Ukrainie Zachodniej aresztowano 57 księży rzymskokatolickich, z których 14 rozstrzelano. W tym samym czasie w diecezji lwowskiej Kościoła greckokatolickiego zostało zamordowanych lub zmarło w sowieckich więzieniach 12 księży, a w diecezji przemyskiej około 20, zesłano natomiast 33 duchownych.

Kolejną tragedią dla mieszkańców ziem wcielonych do ZSRR były deportacje. Podczas czterech deportacji przeprowadzonych w latach 1940–1941 zesłano z tych terenów do północnych i azjatyckich części ZSRR około 330 tys. byłych obywateli polskich różnych narodowości, wśród których większość stanowili Polacy. W następstwie epidemii, chorób, braku żywności, skrajnie trudnych warunków klimatycznych i ciężkiej pracy wielu deportowanych zmarło. Dodatkowo znaczną grupę ludności z terenów okupacji sowieckiej przesiedlono na inne tereny.

Dokonywano także, na mocy decyzji najwyższych sowieckich organów państwowych, egzekucji na więźniach politycznych. Po wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej, na przełomie czerwca i lipca 1941 r., w więzieniach na Ukrainie Zachodniej zamordowano ponad 8 tys. osób różnych narodowości.

Rola Niemiec i Związku Sowieckiego w polsko-ukraińskim konflikcie narodowościowym w latach 1939–1945

[referenci: Grzegorz Mazur, Wołodmyr Trofymowycz]

1. W analizowanym okresie III Rzesza i Związek Sowiecki dążyły do zapewnienia swojego panowania na okupowanych terenach. Dążyły do likwidacji polskich i ukraińskich organizacji niepodległościowych. W tym celu wykorzystywały antagonizmy polsko-ukraińskie. Realizując hasło „dziel i rządź” zaborcy podsycali wzajemną wrogość obu narodów, prowokowali i pogłębiali konflikty. Dążąc do zdławienia walki narodowowyzwoleńczej Polaków i Ukraińców wprowadzali atmosferę zastraszenia, nieufności, nienawiści.

2. Rola Niemiec w tym konflikcie polegała między innymi na:
 - tworzeniu na Wołyniu i w Dystrykcie Galicja najpierw ukraińskiej, a następnie polskiej policji pomocniczej, która pod kierownictwem niemieckim dokonywała akcji represyjnych przeciwko ludności polskiej i ukraińskiej, przeciwko organizacjom wojskowym i politycznym obu narodów. Formacje policyjne dokonywały także akcji przesiedleńczych;
 - sporadycznym wspieraniu samoobrony ukraińskiej i polskiej.
3. Rola Związku Sowieckiego w tym konflikcie polegała między innymi na:
 - organizowaniu sowieckich oddziałów partyzanckich, w których uczestniczyli także Ukraińcy i Polacy. Dla tych ostatnich utworzono kilka oddziałów. Oddziały te zajmowały zdecydowanie wrogie stanowisko wobec OUN i UPA, brutalnie pacyfikowały ukraińskie wsie i dokonywały represji wobec ludności.
4. ZSRR walczył z ZWZ-AK i OUN-UPA. Po początkowym okresie sporadycznej i ograniczonej współpracy wojskowej między AK i Armią Czerwoną, na mocy decyzji politycznych organa bezpieczeństwa ZSRR dokonywały likwidacji oddziałów AK.
5. ZSRR tworzył specjalne oddziały partyzanckie, które podszywając się pod AK lub UPA dokonywały represji przeciwko ludności polskiej i ukraińskiej. Wzmagало to i rozwijało konflikt polsko-ukraiński i powodowało wzajemne akcje odwetowe między AK i UPA.
6. Władze ZSRR tworzyły na wyzwolonych ziemiach Ukrainy Zachodniej „istriebitielnyje bataliony”, w których w latach 1944–1945 znaczną część stanowili Polacy. Jednostki te brały udział w walkach z niepodległościowym ruchem ukraińskim.
7. Celem polityki niemieckiej była eksploatacja okupowanych terenów, a następnie ich kolonizacja. Celem polityki sowieckiej było włączenie omawianych ziem w skład ZSRR. Jednym ze środków osiągnięcia celu przez III Rzeszę i ZSRR było antagonizowanie społeczeństwa polskiego i ukraińskiego.

VI SEMINARIUM (Warszawa, 3–5 listopada 1999)

strona ukraińska:

mgr Wołodimir Chanas (Tarnopol)
 doc. Wołodimir Dmytruk (Łuck)
 doc. Ihor Iliuszyn (Kijów)
 prof. Wiktor Kołesnyk (Łuck)
 prof. Kostiantyn Kondratiuk (Lwów)
 doc. Mykoła Kuczerepa (Łuck)
 doc. Jurij Kyryczuk (Lwów)
 prof. Jurij Makar (Czerniowce)
 prof. Stepan Makarczuk (Lwów)
 doc. Wiktor Matijczenko (Równie)

strona polska:

prof. Andrzej Ajnenkiel (Warszawa)
 prof. Edmund Bakuniak (Warszawa)
 prof. Władysław Filar (Warszawa)
 prof. Czesław Grzelak (Warszawa)
 dr Grzegorz Hryciuk (Wrocław)
 dr Marek Jasiak (Warszawa)
 dr Zbigniew Karpus (Toruń)
 prof. Michał Klimecki (Warszawa)
 dr Ryszard Kotarba (Kraków)
 prof. Grzegorz Mazur (Kraków)

prof. Wołodymyr Serhijczuk (Kijów)	dr Grzegorz Motyka (Warszawa)
prof. Jurij Sływka (Lwów)	prof. Andrzej Paczkowski (Warszawa)
prof. Jurij Szapował (Kijów)	dr Zbigniew Palski (Warszawa)
prof. Mychajło Szwahulak (Lwów)	dr Czesław Partacz (Koszalin)
prof. Wołodymyr Trofymowycz (Ostróg)	prof. Waldemar Rezmer (Toruń)
	dr Andrzej Leon Sowa (Kraków)

Próby porozumienia polsko-ukraińskiego w latach II wojny światowej

[referenci: Czesław Partacz, Jurij Kyryczuk]

1. Już od powstania polskiego rządu na uchodźstwie dążył on do ułożenia dobrych stosunków z Ukraińcami na zasadzie status quo ante bellum, popierając ukraińskie dążenia niepodległościowe za Zbruczem. Sowiecko-niemiecka okupacja terytorium państwa polskiego negatywnie wpłynęła na stan stosunków polsko-ukraińskich oraz pogłębiła wzajemną wrogość między obu narodami i ich strukturami politycznymi.
2. Nieudane próby realizowania przez ukraińskie siły niepodległościowe w latach 1939–1941 planów państwowotwórczych przy pomocy III Rzeszy spowodowały zmianę w polityce OUN. Umożliwiło to rozpoczęcie rozmów polsko-ukraińskich.
3. Po podpisaniu umowy Sikorski–Majski Polska nie mogła oficjalnie poprzeć dążeń niepodległościowych Ukraińców, ponieważ groziło to konfliktem z nowym aliantem Polski – Związkiem Sowieckim.
4. W nawiązaniu kontaktów między AK i OUN-UPA w latach 1943–1944 większą aktywność wykazały władze Delegatury Rządu RP. Wynikało to z dążeń do obrony ludności polskiej na Wołyniu i w Galicji Wschodniej.
5. Aktywną rolę w próbach porozumienia polsko-ukraińskiego odegrała grupa duchowieństwa greckokatolickiego z metropolitą Andrejem Szeptyćkim na czele.
6. Po zakończeniu wojny próby porozumienia polsko-ukraińskiego były kontynuowane.

ROZBIEŻNOŚCI:

1. **Strona ukraińska** uważa, że na przeszkodzie do osiągnięcia porozumienia polsko-ukraińskiego, które zadowalałoby obie strony, stały dawne urazy, różne koncepcje co do przyszłości Wołynia i Galicji Wschodniej, a także antyukraińskie akcje polityczne i zbrojne strony polskiej oraz antypolskie akcje ze strony OUN-UPA.
1. **Strona polska** uważa, że na przeszkodzie do osiągnięcia porozumienia polsko-ukraińskiego, które zadowalałoby obie strony, stały dawne urazy, różne koncepcje co do przyszłości Wołynia i Galicji Wschodniej, a także antypolskie akcje OUN-UPA i antyukraińskie akcje odwetowe.

VII SEMINARIUM (Łuck 24–26 maja 2000)
strona ukraińska:

doc. Hurij Buchało (Równe)
 Jarosław Caruk (Włodzimierz Wołyński)
 dr Rusłana Dawydiuk (Łuck)
 doc. Wołodmyr Dmytruk (Łuck)
 dr Lubow Hałucha (Łuck)
 doc. Ihor Iliuszyn (Kijów)
 prof. Wiktor Kołesnyk (Łuck)
 doc. Mykoła Kuczerepa (Łuck)
 prof. Jurij Makar (Czerniowce)
 doc. Wiktor Matijczenko (Równe)
 dr Andrij Melnyk (Łuck)
 prof. Wołodmyr Serhijczuk (Kijów)
 dr Mikołaj Siwicki (Warszawa)
 prof. Bohdan Zabrowarnyj (Łuck)

strona polska:

prof. Edmund Bakuniak (Warszawa)
 dr Mirosław Golon (Toruń)
 dr Marek Jasiak (Warszawa)
 prof. Michał Klimecki (Warszawa)
 dr Zdzisław Konieczny (Przemyśl)
 dr Ryszard Kotarba (Kraków)
 prof. Grzegorz Mazur (Kraków)
 dr Grzegorz Motyka (Warszawa)
 dr Zbigniew Palski (Warszawa)
 dr Czesław Partacz (Koszalin)
 prof. Waldemar Rezmer (Toruń)
 dr Andrzej Leon Sowa (Kraków)

**Polskie podziemie w południowo-wschodnich powiatach Polski
 w latach 1939–1947**

[referenci: Grzegorz Motyka, Ihor Iliuszyn]

1. W latach 1939–1947 w południowo-wschodnich powiatach dzisiejszej Polski działało podziemie niepodległościowe: w latach 1939–1944 prowadziło ono walkę z okupantem niemieckim, zaś w latach 1944–1947 z organami władzy tzw. Polski Lubelskiej i ZSRR. Polskie podziemie walczyło także z OUN-UPA, jednak organizacja ta nie była uważana za głównego wroga.
2. Głównym celem polskiego podziemia było przygotowanie powstania przeciwko Niemcom. W planach powstańczych przewidywano możliwość zorganizowania z terenów południowej Lubelszczyzny odsieczy dla Polaków we Lwowie, gdyby wybuchły tam walki polsko-ukraińskie.
3. Największą organizacją polskiego państwa podziemnego na omawianym terenie była ZWZ-AK, będąca częścią Polskich Sił Zbrojnych podlegających rządowi polskiemu na emigracji. Inne zbrojne organizacje konspiracyjne (BCh, NOW, NSZ, AL) reprezentowały jedynie pojedyncze partie polityczne.
4. Początek akcji wysiedleńczej na Zamojszczyźnie w końcu 1942 r. doprowadził do zmiany taktyki w walce polskiego podziemia i zmusił je do zaktywizowania działań partyzanckich mających na celu ochronę miejscowej polskiej ludności cywilnej.
5. Akcja wysiedleńcza okupanta wyraźnie zaostrzyła stosunki polsko-ukraińskie. W latach 1943–1944 na terenach powiatów: Hrubieszów, Tomaszów Lubelski,

Zamość i Biłgoraj miały miejsce krwawy konflikt zbrojny. Wskutek konfliktu polsko-ukraińskiego znaczna liczba wsi polskich oraz ukraińskich została zniszczona, a ich ludność częściowo wymordowana.

6. Kulminacyjnym punktem działania podziemia była akcja „Burza”. W jej ramach w 1944 r. na terenie Okręgu Lublin do walki przystąpiły oddziały 27, 3 i 9 Dywizji Piechoty AK, zaś na terenie Okręgu Kraków – 22 i 24.
7. Po wkroczeniu Armii Czerwonej na omawiany teren rozpoczęto niszczenie struktur polskiego podziemia niepodległościowego. Część członków podziemia została zmobilizowana w szeregi 1 i 2 armii WP, część była deportowana w głąb ZSRR, jednak znaczna liczba pozostała w konspiracji. Zorganizowany opór zbrojny polskiego podziemia trwał do początku 1947 r.
8. W latach 1945–1947 miały miejsce lokalne i oddolne próby porozumienia pomiędzy AK-WiN i UPA mające na celu ograniczenie konfliktu polsko-ukraińskiego.

ROZBIEŻNOŚCI:

Strona ukraińska uważa, że:

1. Akty terroru indywidualnego przeciwko przedstawicielom ukraińskiej inteligencji na Chełmszczyźnie miały zorganizowany charakter.

Strona polska uważa, że:

1. Akcje tego typu były skierowane przeciwko osobom współpracującym z Niemcami, niezależnie od ich narodowości.

Działalność OUN-UPA w południowo-wschodnich powiatach dzisiejszej Polski w latach 1939–1947 [referenci: Marek Jasiak, Wołodymyr Serhijczuk]

1. W latach 1939–1947 w południowo-wschodnich powiatach dzisiejszej Polski działało nacjonalistyczne podziemie ukraińskie: podczas całego tego okresu działała OUN, a od 1944 roku – także oddziały UPA, które miały na celu utworzenie niepodległego państwa ukraińskiego.
2. W okresie poprzedzającym hitlerowską agresję na ZSRR na omawianym terenie powstał Rewolucyjny Prowid OUN (Bandery), który zajmował się wojskowymi i politycznymi przygotowaniem do utworzenia niepodległego państwa ukraińskiego. Działała tutaj także OUN Melnyka, która miała jednak mniejsze wpływy.
3. Po hitlerowskiej napaści na ZSRR, kiedy za przesuwającym się frontem radziecko-niemieckim ruszyły na wschód „grupy ekspedycyjne” (*pochidni hrupy*) OUN, a Niemcy aresztowali wielu ukraińskich działaczy nacjonalistycznych, działalność ukraińskiego podziemia na tym terenie osłabła.
4. OUN-UPA występowała przeciwko przesiedlaniu do Ukraińskiej SRR ludno-

ści ukraińskiej z województw krakowskiego, rzeszowskiego oraz lubelskiego i w latach 1944–1946 zbrojnie ją ochraniała, zawierając pewne porozumienia z podziemiem polskim

5. W związku z akcją „Wisła” materialna baza UPA w południowo-wschodnich powiatach Polski została zniszczona i w krótkim czasie zorganizowana działalność nacjonalistycznego podziemia ukraińskiego ustała.

ROZBIEŻNOŚCI:

Strona ukraińska uważa, że:

1. W sytuacji, kiedy w latach 1942–1943 grupy Ukraińskiej Samoobrony Narodowej nie były w stanie zorganizować zbrojnej ochrony miejscowej ludności ukraińskiej, polskie podziemie zlikwidowało część kierowniczej warstwy ukraińskiej.
2. W celu ochrony ludności ukraińskiej przed napadami ze strony polskiego podziemia, w 1944 roku na te tereny przerzucono ze wschodu oddziały UPA. Toczyły one walki z polskim podziemiem. W czasie tych konfliktów zbrojnych poniosła śmierć znaczna liczba miejscowej ludności.

Strona polska uważa, że:

1. Działania prowadzone przez polskie podziemie w latach 1942–1943 nie były wymierzone w kierownicze warstwy ukraińskie, lecz w kolaborantów, niezależnie od ich narodowości.
2. Realizując zadania polityczno-wojskowe, których celem było poszerzenie obecności ukraińskiej na tym terenie, w 1944 roku przerzucono ze wschodu sotnie UPA. Prowadziły one walki z oddziałami polskiego podziemia, podczas których poniosła śmierć znaczna liczba ludności polskiej i ukraińskiej.

VIII SEMINARIUM (Warszawa, 6–8 listopada 2000)

strona ukraińska:

prof. Wołodmyr Baran (Łuck)
 doc. Hurij Buchała (Równe)
 doc. Ihor Cependa (Iwano-Frankowsk)
 doc. Wołodmyr Dmytruk (Łuck)
 doc. Ihor Iliuszyn (Kijów)
 prof. Wiktor Kołesnyk (Łuck)
 prof. Kostiantyn Kondratiuk (Lwów)
 doc. Mykoła Kuczerepa (Łuck)
 prof. Jurij Makar (Czerniowce)

strona polska:

prof. Andrzej Ajnenkiel (Warszawa)
 prof. Edmund Bakuniak (Warszawa)
 prof. Władysław Filar (Warszawa)
 dr Mirosław Golon (Toruń)
 prof. Czesław Grzelak (Warszawa)
 dr Grzegorz Hryciuk (Wrocław)
 dr Marek Jasiak (Warszawa)
 prof. Jan Kęsik (Wrocław)
 prof. Michał Klimecki (Warszawa)

dr Witalij Makar (Czerniowce)
prof. Stepan Makarczuk (Lwów)
doc. Wiktor Matijczenko (Równe)
prof. Wołodymyr Serhijczuk (Kijów)
prof. Jurij Sływka (Lwów)
mgr Nina Szczypa (Włodzimierz Wołyński)
prof. Mychajło Szwahulak (Lwów)
mgr Wiktor Tiutiun (Kijów)
prof. Wołodymyr Trofymowycz (Ostróg)
prof. Bohdan Zabrowarnyj (Łuck)
prof. Łeonid Zaskilniak (Lwów)

dr Zdzisław Konieczny (Przemyśl)
dr Ryszard Kotarba (Kraków)
prof. Grzegorz Mazur (Kraków)
dr Grzegorz Motyka (Warszawa)
dr Zbigniew Palski (Warszawa)
dr Czesław Partacz (Koszalin)
prof. Waldemar Rezmer (Toruń)
dr Andrzej Leon Sowa (Kraków)

Przesiedlenia Ukraińców z Polski i Polaków z Ukrainy w latach 1944–1946

[referenci: Grzegorz Mazur, Wołodymyr Serhijczuk]

1. Decyzja o wzajemnych przesiedleniach Ukraińców z Polski i Polaków z Ukrainy została podjęta przez kierownictwo ZSRR bez zgody ludności ukraińskiej i polskiej. Zdecydowane formalnie jako dobrowolne, wzajemne przesiedlenie w praktyce było deportacją.
2. Ukraińcy i Polacy w olbrzymiej większości byli przeciwni przesiedleniom, tylko nieznaczna ich liczba zgodziła się na wyjazd dobrowolnie. Przeciw przesiedleniom występowało ukraińskie i polskie podziemie, a także Kościół greckokatolicki i rzymskokatolicki.
3. Dla celów przesiedlenia Ukraińców i Polaków komunistyczne władze Polski i USRR użyły brutalnych środków, włączając do tej akcji organy represji, zwłaszcza NKWD, a także oddziały wojskowe, głównie Wojska Polskiego, często dowodzone przez oficerów radzieckich.
4. W procesie przesiedlenia Ukraińcy i Polacy zaznali wszelkich form przymusu i prześladowań, z bandyckimi napadami włącznie, co pociągnęło za sobą wielkie ofiary.
5. W miejscach osiedlenia organy władzy, zwłaszcza USRR, z reguły nie były przygotowane do przyjęcia przesiedleńców, co powodowało próby ich powrotu. Większość Ukraińców zdołała przedostać się ze wschodnich do zachodnich obwodów USRR.
6. Wzajemna akcja przesiedleńcza stała się tragedią nie tylko dla 482 tys. Ukraińców i 789 tys. Polaków (według oficjalnych danych). Była zbrodnią komunistycznych władz ZSRR i Polski wobec narodu ukraińskiego i polskiego.

IX I X SEMINARIUM (Warszawa, 6–10 listopada 2001)
strona ukraińska:

prof. Wołodymyr Baran (Łuck)
 doc. Hurij Buchało (Równie)
 doc. Ihor Cependa (Iwano-Frankowsk)
 doc. Wołodymyr Dmytruk (Łuck)
 doc. Ihor Iliuszyn (Kijów)
 prof. Wiktor Kołesnyk (Łuck)
 prof. Kostiantyn Kondratiuk (Lwów)
 doc. Mykoła Kuczerepa (Łuck)
 prof. Stanisław Kulczyćkyj (Kijów)
 doc. Jurij Kyryczuk (Lwów)
 prof. Jurij Makar (Czerniowce)
 dr Witalij Makar (Czerniowce)
 prof. Stepan Makarczuk (Lwów)
 doc. Wiktor Matijczenko (Równie)
 mgr Wiktoria Oniszczuk (Łuck)
 prof. Wołodymyr Serhijczuk (Kijów)
 prof. Jurij Sływka (Lwów)
 prof. Mychajło Szwahulak (Lwów)
 prof. Wołodymyr Trofymowycz (Ostróg)
 prof. Bohdan Zabrowarnyj (Łuck)
 Jewhen Stachiw (Nowy Jork)

strona polska:

prof. Andrzej Ajnenkiel (Warszawa)
 prof. Edmund Bakuniak (Warszawa)
 prof. Władysław Filar (Warszawa)
 prof. Czesław Grzelak (Warszawa)
 dr Grzegorz Hryciuk (Wrocław)
 dr Marek Jasiak (Warszawa)
 dr Zbigniew Karpus (Toruń)
 prof. Jan Kęsik (Wrocław)
 prof. Michał Klimecki (Warszawa)
 dr Zdzisław Konieczny (Przemyśl)
 dr Ryszard Kotarba (Kraków)
 prof. Grzegorz Mazur (Kraków)
 dr Grzegorz Motyka (Warszawa)
 prof. Andrzej Paczkowski (Warszawa)
 dr Zbigniew Palski (Warszawa)
 dr Czesław Partacz (Koszalin)
 prof. Waldemar Rezmer (Toruń)
 dr Andrzej Leon Sowa (Kraków)

**Geneza i przebieg akcji „Wisła” oraz jej polityczne,
 ekonomiczne i demograficzne następstwa**

[referenci: Zbigniew Palski, Bohdan Zabrowarnyj]

Historycy polscy i ukraińscy postanowili, iż zostanie sporządzony jeden wspólny protokół. Mimo drażliwości tematyki poruszanej w referatach należy zwrócić uwagę, iż strony zdołały w pełni uzgodnić stanowiska. Protokół został podzielony na trzy części: geneza i cele operacji, metody i przebieg operacji, skutki operacji.

GENEZA I CELE OPERACJI

1. Mimo zakończenia wojny, ustalenia granicy między Polską a Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich i wstrzymania akcji przesiedlenia ludności ukraińskiej do Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, pod-

ziemie ukraińskie kontynuowało działalność na terenach południowo-wschodnich Rzeczypospolitej. Polegała ona na podejmowaniu różnego typu akcji przeciwko państwu polskiemu. Działalność ta znajdowała wsparcie wśród mieszkającej tam ludności ukraińskiej.

2. W związku z działalnością podziemia ukraińskiego na omawianych terenach władze państwa polskiego podjęły decyzje polityczno-militarne w celu zachowania integralności terytorialnej, kierując na ten teren jednostki Wojska Polskiego.
3. Podstawowym celem operacji „Wisła” była likwidacja podziemia ukraińskiego i zapewnienie spokoju na południowo-wschodnich obszarach Rzeczypospolitej. Przy podejmowaniu decyzji o przeprowadzeniu operacji „Wisła” nie miała znaczenia orientacja polityczna ówczesnych władz polskich.

METODY I PRZEBIEG OPERACJI

1. Aby pozbawić OUN i UPA zaplecza, dokonano przesiedlenia obywateli polskich narodowości ukraińskiej oraz rodzin mieszanych na ziemie północne i zachodnie.
2. W celu realizacji operacji „Wisła” władze polskie użyły na terenach południowo-wschodnich państwa ponad 20 tys. żołnierzy Wojska Polskiego, Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Wojsk Ochrony Pogranicza, Milicji Obywatelskiej i Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego. Elementem działań przeciwpartyzanckich było wysiedlenie i osiedlenie w rozproszeniu około 150 tys. (według oficjalnych danych) obywateli polskich narodowości ukraińskiej i rodzin mieszanych na ziemie północne i zachodnie Rzeczypospolitej. Przeprowadzeniu operacji „Wisła” towarzyszyły także akty przemocy wobec wspomnianej ludności.

SKUTKI OPERACJI

1. Działalność podziemia ukraińskiego i przeciwdziałanie władz polskich (w tym operacja „Wisła”) przyniosły ogromne szkody materialne, które doprowadziły do zrujnowania ziem Polski południowo-wschodniej, a w rezultacie do uszczuplenia substancji gospodarczej państwa.
2. W miejscach nowego osiedlenia ludność ukraińska otrzymała gospodarstwa rolne, które w znacznej mierze były zniszczone. Państwo polskie udzieliło przesiedleńcom dużej pomocy finansowej i rzeczowej.
3. Południowo-wschodnie obszary Rzeczypospolitej miały zostać zasiedlone przez Polaków. Akcja osiedleńcza nie przyniosła oczekiwanych rezultatów. W efekcie wysiedlenia Ukraińców tereny te do dnia dzisiejszego mają najniższą gęstość zaludnienia w Polsce.
4. Przesiedlenie pozostawiło głębokie i trwałe poczucie krzywdy i osobistej tragedii w świadomości wielu przesiedlonych i ich potomków.

**Ogólny bilans strat ludności w wyniku polsko-ukraińskiego
konfliktu narodowościowego w latach 1939–1947**
[referenci: Jan Kęsik, Wołodymyr Serhijczuk]

GENEZA I OPIS ZJAWISKA

U podłoża konfliktu polsko-ukraińskiego leżały odmienne poglądy w kwestii przynależności państwowej terenów wschodnich, dotąd należących do II Rzeczypospolitej. Polacy nie zgadzali się na zmiany swojej wschodniej granicy państwowej, dla Ukraińców nie do przyjęcia był powrót do stanu sprzed września 1939, ze względu na dążenie do budowy na tych ziemiach własnego niepodległego państwa.

SZACUNKI STRAT

W latach II wojny światowej w wyniku okupacji sowieckiej i niemieckiej – aresztowań, egzekucji, pacyfikacji wsi, masowych deportacji w głąb ZSRR i wywozu na roboty do Rzeszy, a także w wyniku walk z oddziałami niemieckimi, partyzantką sowiecką i Armią Czerwoną – w Galicji Wschodniej, na Wołyniu oraz południowo-wschodnich powiatach dzisiejszej Polski śmierć poniosło kilkaset tysięcy Ukraińców i Polaków. Obecny stan badań nie pozwala na bardziej precyzyjne określenie bilansu strat.

W pamięci obu narodów szczególnie bolesną raną pozostają zbrodnie na ludności cywilnej Wołynia, Galicji Wschodniej i innych obszarach zamieszkanymi wspólnie przez Polaków i Ukraińców. Dokonało się to w warunkach konfliktu totalnego, któremu towarzyszyło rozchwianie tradycyjnych norm i zachowań społecznych, wyrastających z wartości chrześcijańskich.

W oparciu o polskie badania naukowe straty ludności polskiej w latach 1939–1945 z rąk ekstremistów ukraińskich mogły wynieść: na Wołyniu 50–60 tys. osób, na obszarach byłych województw: lwowskiego, tarnopolskiego oraz stanisławowskiego około 20–25 tys. Dodatkowo, straty polskie poniesione w latach 1939–1947 na ziemiach południowo-wschodniej Polski w jej współczesnych granicach mogą zamknąć się liczbą 5–6 tys. ofiar.

W historiografii ukraińskiej brak dotąd podobnych, szczegółowych ustaleń strat polskich. Obecny stan badań ukraińskich nie pozwala także na dokładne sprecyzowanie liczby ofiar ukraińskich w poszczególnych regionach. Według wstępnych szacunków z rąk polskich w latach 1939–1947, w tym także w czasie operacji „Wisła”, zginęły tysiące Ukraińców. Również w historiografii polskiej, jak dotąd, nie podejmowano prób całościowego ustalenia strat ludności ukraińskiej.

WNIOSKI

W związku z powyższym konieczna jest kontynuacja badań zmierzających do bardziej precyzyjnych ustaleń wzajemnych strat. Uczestnicy seminarium zwracają się do najwyższych władz Polski i Ukrainy o pomoc finansową dla realizacji tego celu.

ROZBIEŻNOŚCI:

UWAGI OGÓLNE

Historycy polscy uważają, że II wojna światowa przyniosła eksterminację znacznej części ludności zamieszkującej obszar wielonarodowościowych ziem wschodnich byłej II Rzeczypospolitej. Z terenów o mieszanej strukturze narodowościowej, choć z przewagą ludności ukraińskiej, znikła obecna tam od wieków społeczność żydowska oraz, niemal w całości, polska.

Historycy ukraińscy nie zaprzeczają, że w latach II wojny światowej na ziemiach ukraińskich miały miejsce masowe wyniszczenia narodu ukraińskiego, polskiego, żydowskiego, białoruskiego, czeskiego oraz innych grup narodowościowych. Strona ukraińska uważa jednak, że problem zagłady ludności żydowskiej w latach II wojny światowej nie ma związku z polsko-ukraińskim konfliktem etnicznym i musi być badany i traktowany oddzielnie.

GENEZA I OPIS ZJAWISKA

Historycy polscy uważają, że w kwestii genezy i opisu zjawiska nie bez znaczenia dla przebiegu konfliktu polsko-ukraińskiego z lat 1939–1947 była przeprowadzona przez ZSRR i Niemcy eksterminacja ludności polskiej, ukraińskiej i żydowskiej, zamieszkującej te ziemie. W miejscach masowych egzekucji, gettach i obozach śmierci zamordowano około 500 tys. Żydów z Galicji Wschodniej i ponad 200 tys. z Wołynia. Przebieg tych wydarzeń rodził poczucie przyzwolenia i bezkarności dla fizycznej eliminacji niepożądanego sąsiedztwa.

Celem akcji OUN i UPA było usunięcie ludności polskiej z Wołynia i województw południowo-wschodnich poprzez zmuszanie do ucieczki lub fizyczną likwidację, co miało umożliwić budowę jednolitego narodowo państwa.

Historycy polscy uważają za konieczne podkreślenie, że krwawe wydarzenia na Wołyniu i w Galicji Wschodniej miały znamiona czystki etnicznej – działania zamierzonego, zaplanowanego oraz koordynowanego przez kierownictwo OUN i UPA, przy czynnym poparciu części społeczności ukraińskiej. Fizycznej eliminacji elementu polskiego towarzyszyło niszczenie materialnych śladów istnienia ludności polskiej na tym terenie.

Na podkreślenie zasługuje fakt, że plan depolonizacji Kresów Wschodnich i budowy państwowości ukraińskiej, którego elementem były zbrodnie na ludności polskiej, urzeczywistniany był w warunkach braku jakichkolwiek realnych szans na utworzenie niepodległego państwa ukraińskiego.

Szczególnie okrutne mordy na ludności polskiej uruchamiały spiralę równie bezwzględnych akcji odwetowych. Niemniej jednak poczynania strony polskiej w większości przypadków były reakcją na działania podziemia ukraińskiego i nosiły głównie charakter defensywny.

Historycy ukraińscy uważają, że usunięcie Polaków z Wołynia było odpowiedzią na bezkompromisową politykę polskiego rządu na emigracji w Londynie, realizowaną przez Delegaturę Rządu i polskie formacje zbrojne, w kwestii przyszłej granicy polsko-ukraińskiej oraz odpowiedzią na kolaborację części ludności polskiej z władzami niemieckimi i sowieckimi, skierowaną przeciw Ukraińcom, a także na polski terror wobec Ukraińców na Chełmszczyźnie począwszy od 1942 roku.

Ukraińcy w Polskich Siłach Zbrojnych w czasie II wojny światowej [referenci: Czesław Partacz, Hurij Buchało]

Żołnierze polscy narodowości ukraińskiej zasłużyli się dobrze dla wspólnej walki z III Rzeszą. Według dotychczasowych ustaleń liczba Ukraińców w Armii Polskiej na Wschodzie (armia Andersa) wynosiła pod koniec 1942 roku 594 osoby (336 prawosławnych i 258 grekokatolików), w tym 2 oficerów. Podczas walk 2 Korpusu we Włoszech, pod Monte Cassino poległo 18 żołnierzy narodowości ukraińskiej oraz 40 wyznania prawosławnego, których narodowości nie znamy. Pod koniec 1944 roku w 2 Korpusie służyło 452 grekokatolików. Liczba żołnierzy Ukraińców wyznania prawosławnego jest bliżej nieznaną, ale mogła wynosić ponad 800.

W jednostkach wojskowych, których miejscem postoju była Wielka Brytania, służyło około 800 żołnierzy Ukraińców.

W 1 Dywizji im. Tadeusza Kościuszki w czerwcu 1943 służyło 209 Ukraińców, a rok później w 1 Armii Wojska Polskiego 1176. Ukraińcy służyli również w polskich oddziałach partyzanckich, w 27 Wołyńskiej Dywizji AK i Armii Ludowej.

Uczestnicy seminarium uważają, że temat ten jest jeszcze daleki od wyczerpania i czeka na swojego badacza.

Ukraińcy i Polacy w radzieckim ruchu partyzanckim w latach II wojny światowej

[referenci: Zbigniew Palski, Kostiantyn Kondratiuk]

1. Głównym zadaniem partyzantki radzieckiej była walka z okupantem niemieckim. Część oddziałów partyzanckich wykonywała także inne, długofalowe zadania strategiczne polityki radzieckiej, której zasadniczym celem było niedopuszczenie do zmiany granic na niekorzyść ZSRR oraz przywrócenie władzy na terenach zagarniętych w latach 1939–1940. Działania te miały umożliwić szybkie rozbicie organizacji niepodległościowych w momencie ponownego wkroczenia Armii Czerwonej na te tereny. Tak postawione cele partyzantka radziecka realizowała poprzez rozpoznanie, penetrację agenturalną niepodległościowych organizacji politycznych i wojskowych, a w niektórych przypadkach także przez stosowanie terroru wobec działaczy i dowódców niepodle-

głóściowych na omawianych terenach. Nie można jednak stawiać tezy, iż było to zasadnicze zadanie partyzantki radzieckiej.

2. Na Wołyniu działalność partyzantki radzieckiej nie przybrała masowego charakteru, w Galicji Wschodniej nie było jej prawie wcale. Miejscowa ludność ukraińska z reguły odnosiła się do niej wrogo lub z niechęcią, co spowodowane było wcześniejszą polityką radziecką z lat 1939–1941 oraz rozbudzonymi ukraińskimi dążeniami niepodległościowymi. Według historiografii radzieckiej w końcu 1943 roku na Wołyniu działało około 50 tys. partyzantów radzieckich. Jest to liczba stanowczo zawyżona. Wydaje się, że rzeczywista liczebność wynosiła 10–15 tys. osób.
3. Przyczyną poparcia dla partyzantki radzieckiej ze strony ludności polskiej na Wołyniu oraz obecności Polaków w radzieckich oddziałach partyzanckich było zagrożenie życia ze strony OUN i UPA. Przyczyny ideologiczne (przekonania lewicowe czy komunistyczne) znajdowały się na dalekim planie. Jednak można także wskazać polskie grupy i oddziały partyzanckie, złożone w znacznej mierze z komunistów. Łącznie w czasie wojny przez radzieckie oddziały partyzanckie na ziemiach południowo-wschodnich II Rzeczypospolitej (Ukrainy Zachodniej) przewinęło się 5–7 tys. Polaków, jednak jednorazowo była to liczba o wiele mniejsza. Na dzisiejszym etapie badań liczba Ukraińców w radzieckich oddziałach partyzanckich jest trudna do ustalenia.

Problem polskiej i ukraińskiej kolaboracji w czasie II wojny światowej

[referenci: Grzegorz Motyka, Jurij Kyryczuk]

1. Kwestia i rozmiar kolaboracji w różnych krajach europejskich uzależnione były od polityki niemieckiej w tych państwach.
2. W czasie drugiej wojny światowej nie powstał polski rząd kolaborujący z Niemcami. Próba powołania w 1941 roku ukraińskiego rządu, zakładającego w swoim programie współpracę z Niemcami, nie udała się ze względu na odrzucenie tej koncepcji przez III Rzeszę.
3. Przykładem polskiej kolaboracji była służba Polaków w tzw. policji granatowej, kryminalnej oraz porządkowej (schutzmannschafty). Formacje tego typu brały udział w akcjach represyjnych okupanta. Doszło także do odosobnionych przypadków współpracy kilku oddziałów partyzanckich z Niemcami, skierowanej przeciwko ZSRR.
4. Ukraińcy liczyli, że w wyniku wojny Niemiec z Polską, a później z ZSRR zostaną stworzone warunki do powstania niepodległego państwa ukraińskiego. Dlatego angażowali się we współpracę z Niemcami. OUN brała udział w akcjach dywersyjnych przeciwko Polsce we wrześniu 1939 i ZSRR w 1941 roku. W latach 1944–1945 miała także miejsce ograniczona współpraca partyzantki ukraińskiej z Niemcami.
5. Ukraińcy służyli u boku armii niemieckiej w jednostkach policyjnych, pomocniczych, wartowniczych i przeciwlotniczych, batalionach „Nachtigall” i „Roland”,

w dywizji SS „Galizien” i innych. Ukraińskie jednostki policyjne brały udział w akcjach represyjnych okupanta. Na niektórych z ukraińskich formacji kolaboracyjnych ciężą zarzuty popełnienia zbrodni wojennych.

6. Problematyka kolaboracji nie doczekała się dotąd pełnego opracowania. Konieczne jest podjęcie w tej dziedzinie gruntownych badań historycznych.

Ukraińsko-polski konflikt narodowościowy na południowo-wschodnich

Kresach II RP: przyczyny, przebieg, skutki, wnioski na przyszłość

[referenci: Władysław Filar, Stepan Makarczuk]

Konflikt ukraińsko-polski w latach II wojny światowej przybrał niezwykle dramatyczny charakter na Wołyniu. W 1942 roku doszło ze strony nacjonalistów ukraińskich do pierwszych antypolskich akcji, skierowanych przeciwko Polakom zatrudnionym w administracji rolnej i leśnej. Akcje te stopniowo rozszerzyły się na polską ludność wiejską we wschodnich powiatach Wołynia. Podjęcie akcji antypolskich kierownictwo OUN uzasadniało dążeniem wszystkich sił polskich do przywrócenia administracji państwa polskiego także na ziemiach Wołynia i Galicji Wschodniej.

Na wiosnę 1943 roku, po przejściu policji ukraińskiej w służbie niemieckiej do UPA, nastąpił burzliwy rozwój oddziałów partyzanckich ukraińskich nacjonalistów. W pierwszej połowie 1943 roku bojówki OUN i utworzone oddziały UPA opanowały znaczne tereny Wołynia i usunęły niemiecką administrację, pozostawiając w rękach niemieckich tylko większe miasta. Od wiosny 1943 roku OUN i UPA przystąpiły do masowych akcji antypolskich, na początku we wschodnich powiatach Wołynia, a następnie w powiatach środkowych i zachodnich. Przebieg wydarzeń wskazuje na to, że decyzja o eksterminacji (według historyków polskich) czy usunięciu (według historyków ukraińskich) ludności polskiej mogła być podjęta przez Prowid OUN wiosną 1943 roku.

Organizujące się polskie podziemie na Wołyniu w początkowym stadium nie mogło udzielić pomocy ludności polskiej. Radykalne środki podjęte zostały przez Komendę Okręgu Wołyńskiego AK i Okręgową Delegaturę Rządu dopiero w drugiej połowie 1943 roku, a zatem z dużym opóźnieniem, już po masowych mordach na ludności polskiej w zachodnich powiatach Wołynia.

Na III Nadzwyczajnym Zjeździe OUN, który odbył się w dniach 21–25 sierpnia 1943, zmienione zostały częściowo założenia i hasła w sprawie polskiej w kierunku zmniejszenia napięć w stosunkach polsko-ukraińskich. Niemniej jednak w okresie świąt Bożego Narodzenia 1943 roku przez teren Wołynia przetoczyła się nowa fala mordów.

W konflikcie ukraińsko-polskim, którego szczyt na Wołyniu przypada na 1943 rok, ludność polska była stroną broniącą się przed zagładą. Siły UPA w połowie 1943 roku wynosiły około 20 tys. uzbrojonych ludzi, a pod koniec 1943 roku osiągnęły 35–40 tys. (bez „kuszczowych oddziałów samoobrony”). Natomiast polskie oddziały partyzanckie, których organizację rozpoczęto w drugiej połowie lipca 1943, liczyły tylko około 1300 ludzi. Dopiero utworzenie w styczniu 1944

roku 27 Wołyńskiej Dywizji Piechoty AK, przeznaczonej do walki z Niemcami w ramach planu „Burza”, uchroniło znaczną część ludności polskiej.

Na początku 1944 roku antypolskie akcje OUN i UPA rozszerzyły się na tereny Galicji Wschodniej. Komendy Okręgów AK: Lwowskiego, Tarnopolskiego i Stanisławowskiego skoncentrowały swoją działalność, wzorem Wołynia, na organizacji samoobrony, a w końcu marca 1944 rozpoczęto tworzenie oddziałów partyzanckich, które wzięły na siebie ciężar walki z UPA. Z przyjściem władzy sowieckiej na wschodnie tereny Galicji do organizowanych wówczas „istriebitelnych batalionów” wcielano przede wszystkim Polaków, co zaogniło w jeszcze większym stopniu stosunki polsko-ukraińskie.

Polityczno-wojskowa strategia OUN i UPA uwzględniała realizację następujących głównych założeń:

1. Zorganizowanie wojskowych oddziałów OUN na terenach Wołynia i Polesia, a następnie w Galicji Wschodniej;
2. Opanowanie możliwie jak największych terenów na Wołyniu i usunięcie z nich administracji niemieckiej;
3. Utworzenie załazków administracji ukraińskiej, podległej OUN i UPA;
4. Podporządkowanie kierownictwu OUN Bandery wszystkich oddziałów partyzanckich (w tym także oddziałów „Tarasa Bulby” i oddziałów wojskowych OUN Melnyka, nawet przy użyciu siły);
5. Usunięcie lub zniszczenie polskiego elementu na Wołyniu i w Galicji Wschodniej jako przeszkody na drodze do ukraińskiej niepodległości.

Konflikt ukraińsko-polski pochłonął wiele ofiar i spowodował duże zniszczenia oraz straty materialne. Wstępny szacunek strat został opublikowany w referatach seminarium w tomach *Polska–Ukraina: trudne pytania*.

W referatach zaznacza się także, że działania bojówek OUN i oddziałów UPA przeciwko ludności polskiej przerażają swoją skalą, a w liczbie ofiar po obu stronach nie ma symetrii, co jednak nie może przesłaniać nam faktu, że i po stronie ukraińskiej były liczne niewinne ofiary, w tym szczególnie na Chełmszczyźnie.

Oprócz strat osobowych ludność polska poniosła ogromne straty materialne. Ocalała ludność polska zmuszona była do opuszczenia ojczystych stron, przy czym znaczną liczbę Polaków okupant wywiózł na przymusowe roboty do Niemiec.

Konfliktowi ukraińsko-polskiemu towarzyszyło odejście od norm moralnych, wynikających z wartości chrześcijańskich. Przeciwko krwawemu konfliktowi między Polakami a Ukraińcami występował metropolita Andrej Szeptyckij.

Tragiczne wydarzenia na Wołyniu i w Galicji Wschodniej w latach 1942–1944 przesądziły o utrwaleniu stereotypów Ukraińca i Polaka, powstałych znacznie wcześniej, bo w odległych latach przedzoborowych i porozbiorowych oraz w okresie międzywojennym. W świadomości Polaków utrwalił się stereotyp Ukraińca zbudowany na poczuciu krzywdy, nienawiści, okrucieństwie, żądzy zemsty i odwetu.

Źródła konfliktu ukraińsko-polskiego w latach II wojny światowej tkwią głęboko w naszej wspólnej przeszłości, są konsekwencją dawniejszych obopólnych uprzedzeń, urazów, wyrządzonych krzywd. Do przyczyn konfliktu należy zaliczyć:

1. Dramatyczne dzieje narodu polskiego i ukraińskiego w XVI–XVIII wieku wypełnione niezwykle okrutnymi buntami chłopskimi i powstaniem kozackimi, tłumionymi w potokach krwi, co pozostawiło w świadomości wielu pokoleń zadawnione i nigdy nie zapomniane wzajemne krzywdy oraz poczucie niesprawiedliwości społecznej.
2. Doświadczenia i wnioski z przegranej przez Ukraińców wojny z Polską w latach 1918–1919, wskazujące Polskę jako jedną z głównych przeszkód w uzyskaniu niepodległości Ukrainy.
3. Nie uregulowane warunki ogólnopoliyczne po pierwszej wojnie światowej, co pozbawiło Ukraińców możliwości uzyskania własnej państwowości.
4. Polityka narodowościowa II Rzeczypospolitej na Kresach Wschodnich, oparta na zasadach nacjonalizmu i wyłączenia innych narodowości z życia państwowego i społecznego (sprawa autonomii i samorządu, problem reformy rolnej, polityka oświatowa, naruszenie praw i swobód obywatelskich, stosowanie represji wobec Ukraińców). Nie usuwała ona dawnych konfliktów społecznych, a stwarzała nowe.
5. Terrorystyczna i sabotażowa działalność UWO a następnie OUN na terenie Polski w okresie międzywojennym.
6. Antypolska działalność OUN w czasie II wojny światowej, wynikająca w znacznej części z przyjętej ideologii integralnego nacjonalizmu Dmytra Doncowa (opartej o wzory prądów faszystowskich), kształtująca świadomość społeczeństwa ukraińskiego w duchu nienawiści do Polaków jako stojących na drodze do niepodległości Ukrainy.
7. Inspirująca rola obu okupantów, sowieckiego i niemieckiego, w podsycaniu konfliktu ukraińsko-polskiego.
8. Demoralizujące oddziaływanie wojny – przynoszące wielkie spustoszenie moralne i odejście od norm i zachowań społecznych – co uwarunkowało krwawy i zbrodniczy charakter konfliktu.
9. Bezkompromisowe stanowiska polskiego Rządu i kierownictwa OUN w kwestii terytorialnej.

Uczestnicy seminarium uważają, że naród ukraiński miał pełne prawo dążyć do uzyskania niepodległości. Ale metody i zasady stosowane przez OUN i UPA przeciwko ludności polskiej, a także ukraińskiej, nie mogą być usprawiedliwione. Nie zawsze mają także uzasadnienie polskie akcje przeciwko ludności ukraińskiej.

Znajomość historii stosunków polsko-ukraińskich jest potrzebna obu naszym narodom, a zwłaszcza nowym pokoleniom Polaków i Ukraińców, które będą budować swoją przyszłość. W celu przewyciężenia – w duchu pojednania – uprzedzeń i utartych stereotypów oraz budowania dobrosąsiedzkich stosunków potrzebne jest ukazanie pełnej prawdy także o wydarzeniach na Wołyniu i w Galicji Wschodniej w czasie II wojny światowej. Jest to konieczne, aby nie wyjaśnione do końca fakty nie były źródłem nieufności i uprzedzeń, i nie ciążyły nad naszymi wzajemnymi stosunkami.

POLSKO-UKRAIŃSKI PROGRAM BADAWCZY
dokumentujący ofiary wzajemnego konfliktu
w latach czterdziestych XX wieku

I. Geneza i cel projektu

Historia stosunków polsko-ukraińskich w XX wieku wciąż rodzi napięcia i kontrowersje. Sprzyja temu niedostatek prac badawczych, szczególnie jaskrawy w przypadku konfliktu ukraińsko-polskiego w latach czterdziestych. Wyjątkowo niekompletna i rozproszona baza źródłowa wyklucza dziś przeprowadzenie całościowych prac nad zupełnie zasadniczą dla tematu kwestią – rzetelnym szacunkiem strat po obu stronach. Brak wspólnych, ukraińsko-polskich ustaleń prowadzi do ciągłych politycznych nadużyć w rzeczywistości i Polski, i Ukrainy. Już w 1994 roku – w reakcji na te zasadnicze braki dokumentacyjne, stanowiące niebagatelny problem społeczny – Ośrodek KARTA zainicjował międzynarodową konferencję „Polacy i Ukraińcy 1918–48. Trudne pytania”. Komunikat podpisany na jej zakończenie przez 11 badaczy ukraińskich i 11 polskich określał podstawowe wspólne ustalenia i kierunki potencjalnych prac. Dwa lata później – dzięki porozumieniu Światowego Związku Żołnierzy AK (Okręg Wołyń) ze Związkiem Ukraińców w Polsce – rozpoczęty został cykl seminariów, zainspirowany przez tamto, pierwsze spotkanie.

Podczas III międzynarodowego seminarium historycznego poświęconego stosunkom polsko-ukraińskim w latach II wojny światowej (Łuck, maj 1998) sformułowano postulat podjęcia skoordynowanych działań dokumentacyjnych – w Polsce i na Ukrainie – mających doprowadzić do powstania możliwie kompletnego banku danych o ofiarach wzajemnego konfliktu w okresie od 1939 roku do połowy lat pięćdziesiątych. Sprawa ta ma pierwszorzędne znaczenie dla współczesnych stosunków polsko-ukraińskich. Konsekwentne podjęcie takich działań spowoduje, że trudniej będzie nadal po obu stronach granicy manipulować faktami i liczbami, co zresztą utrwała pokutujące do dziś w mentalności naszych społeczeństw mity i stereotypy. Przedstawienie udokumentowanego bilansu strat powinno obniżyć temperaturę wzajemnych oskarżeń. W Łucku zaproponowano, aby koordynatorem przedsięwzięcia stał się Ośrodek KARTA – z racji wieloletniego doświadczenia w gromadzeniu i weryfikacji danych o osobach represjonowanych w systemie sowieckim. Przyjęliśmy tę propozycję pod warunkiem, że po stronie ukraińskiej będziemy mieli jednego, głównego partnera (został nim Uniwersytet Wołyński). Oczywiście było dla wszystkich uczestników seminarium, że zasadą podstawową winno tu być badanie jednoczesne strat polskich i ukraińskich na obu terytoriach – współczesnej Ukrainy i współczesnej Polski.

Na IV seminarium polsko-ukraińskim (Warszawa, październik 1998) Ośrodek KARTA przedstawił wstępną wersję projektu – zgłoszono do niej wiele uwag i propozycji, które zostały uwzględnione w wersji niniejszej. Strona ukraińska zagwaran-

towała włączenie się do realizacji projektu. Zgromadzeni podpisali deklarację popierającą przedsięwzięcie. Powołano Radę Naukową projektu w składzie:

- 1) prof. Andrzej Ajnenkiel z Wojskowego Instytutu Historycznego,
- 2) prof. Andrzej Paczkowski z Instytutu Studiów Politycznych PAN,
- 3) dr hab. Michał Klimecki z Wojskowego Instytutu Historycznego,
- 4) prof. Jarosław Isajewycz z Instytutu Ukrainoznawstwa Narodowej Akademii Nauk Ukrainy we Lwowie,
- 5) prof. Wołodymyr Serhijczuk z Uniwersytetu im. Tarasa Szewczenki w Kijowie,
- 6) doc. Mykoła Kuczerepa z Uniwersytetu Wołyńskiego im. Łesi Ukrainki w Łucku.

Rada Naukowa nadzorować ma przebieg prac – czuwać nad ich pełną wiarygodnością po obu stronach. Prace dokumentacyjno-badawcze w ramach projektu prowadzone będą równoległe i w powiązaniu z następnymi seminariami, odbywającymi się na przemian w Polsce i na Ukrainie (ich dorobek utrwala seria wydawnicza *Polska–Ukraina: trudne pytania* realizowana od strony redakcyjnej i edytorskiej przez Ośrodek KARTA). Wyniki prac, które bezpośrednio powinny wesprzeć wysiłek badaczy, zostaną poddane pod dyskusję na kolejnych seminariach.

Zwieńczeniem rocznego projektu badawczego powinno być wprowadzenie do bazy komputerowej wszystkich danych, jakie w tym czasie uda się zebrać, oraz opracowanie – na tej podstawie – ekspertyzy historycznej podsumowującej stan wiedzy na temat ofiar konfliktu ukraińsko-polskiego w latach czterdziestych XX wieku. Autorami ekspertyzy będą członkowie Rady Naukowej projektu.

II. Zakres projektu

Działania grup badawczych w obu krajach mają polegać na zebraniu wszelkich danych osobowych ofiar konfliktu – na podstawie zachowanych źródeł, a także pamięci świadków.

Możliwie jak najszerszej zakrojone prace dokumentacyjne obejmą wszystkie rodzaje źródeł: dokumenty z archiwów polskich, ukraińskich, rosyjskich i niemieckich, dokumentacje ekshumacji, listy strat, wspomnienia, relacje, ankiety osobowe „Indeksu Represjonowanych” (dokumentacja Ośrodka KARTA) oraz wszelkie materiały publikowane. Informacje uzupełniane będą drogą wywiadów prowadzonych ze świadkami wydarzeń w Polsce i na Ukrainie, także podczas specjalnych ekspedycji na tereny dawnych zbrodni.

Obiektem prac dokumentacyjnych są ofiary polskie i ukraińskie, które poniosły śmierć w wyniku konfliktu polsko-ukraińskiego – zarówno pomordowani w wyniku akcji eksterminacyjnych, jak i zabici w walce, obronnej lub odwetowej, z udziałem formacji zbrojnych wszelkiego typu.

Liczba ofiar konfliktu jest dziś niemożliwa do ustalenia. Historycy podają liczby od kilkudziesięciu tysięcy do ponad pół miliona osób po stronie polskiej i od kilku do kilkudziesięciu tysięcy po stronie ukraińskiej.

Obszar geograficzny, który należy objąć badaniami, obejmuje dużą część dawnych Kresów Wschodnich: południowe powiaty województwa poleskiego, województwo wołyńskie, lwowskie, tarnopolskie i stanisławowskie oraz tereny południowo-wschodnie dzisiejszej Polski.

Ramy chronologiczne stanowią przyjęte w sposób dosyć umowny daty graniczne – 1939–1953. Obejmują one prehistorię konfliktu czy też jego pierwsze znaczące przejawy już we wrześniu 1939, zasadniczy konflikt przebiegający z różnym nasileniem w latach 1942–1947, oraz wczesne lata pięćdziesiąte, kiedy trwały jeszcze reperkusje przeprowadzonej w 1947 roku Akcji „Wisła”.

III. Baza źródłowa

1. Dokumenty archiwalne

Przechowywane w archiwach polskich, ukraińskich, rosyjskich i niemieckich dokumenty dotyczące konfliktu nie zostały do końca przebadane i opracowane; były dotąd wykorzystywane głównie przez instancje prokuratorskie, zaś przez historyków raczej wyrywkowo. Są to przede wszystkim:

- materiały i sprawozdania różnych ogniw AK i Delegatury Rządu na Kraj zgromadzone w Archiwum Akt Nowych, archiwum Wojskowego Instytutu Historycznego, Bibliotece Narodowej i Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego,
- księgi parafialne i inne akta kościelne dotyczące terenów konfliktu,
- akta śledcze i sądowe dotyczące spraw prowadzonych przeciwko członkom OUN–UPA – sprawcom zbrodni na obywatelach polskich, przechowywane w Archiwum Głównej Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu oraz Komisjach Okręgowych,
- akta dotyczące działań bojowych przeciwko ukraińskim formacjom zbrojnym, pacyfikacji wsi, materiały sądów wojskowych, Akcji „Wisła”, zgromadzone w Centralnym Archiwum Wojskowym, Centralnym Archiwum MSWiA, archiwach Urzędu Ochrony Państwa i archiwach państwowych w Krakowie, Lublinie, Rzeszowie i Przemyślu,
- akta śledcze i dokumenty przechowywane na Ukrainie: w Centralnym Państwowym Archiwum Najwyższych Organów Władzy i Administracji oraz Centralnym Państwowym Archiwum Organizacji Społecznych w Kijowie, archiwach Służby Bezpieczeństwa Ukrainy, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych oraz archiwach państwowych obwodu wołyńskiego, rówieńskiego, lwowskiego, tarnopolskiego i iwanofrankowskiego,
- dokumenty z Państwowego Archiwum Federacji Rosyjskiej i Rosyjskiego Państwowego Archiwum Wojskowego w Moskwie,
- niemieckie akta wojskowe i policyjne z Bundesarchiv (Koblencja) i Bundesarchiv–Militärarchiv (Freiburg), m.in. materiały dotyczące dystryktu lubelskiego.

2. Świadczenia indywidualne

- relacje, wspomnienia i ankiety personalne zebrane przez Światowy Związek Żołnierzy AK, Stowarzyszenie Upamiętnienia Ofiar Zbrodni Ukraińskich Nacjonalistów we Wrocławiu, Towarzystwo Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich we Wrocławiu i inne organizacje społeczne skupiające środowiska kresowe, Archiwum Wschodnie w Warszawie (ok. 200 relacji, wykazy ok. 5000 pomordowanych) oraz dokumenty ze zbiorów prywatnych; dużą część tego rodzaju materiałów zdeponowano w Archiwum Głównej Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu,
- materiały, relacje, kartoteki przechowywane w Archiwum Ukraińskim w Warszawie,
- ankiety i wywiady, które należy przeprowadzić ze świadkami wydarzeń, zwłaszcza na terenach, gdzie brak jakichkolwiek dokumentów archiwalnych.

3. Opracowania i materiały publikowane

IV. Organizacja i metodologia prac

Projekt badawczy realizowany będzie równolegle w Polsce i na Ukrainie. W obu krajach sieć współpracowników obejmie historyków, dokumentalistów i archiwistów. W Polsce funkcję koordynatora pełnić będzie Ośrodek KARTA, ściśle współpracujący ze Światowym Związkiem Żołnierzy AK, Związkiem Ukraińców w Polsce, Wojskowym Instytutem Historycznym, Instytutem Studiów Politycznych PAN oraz Główną Komisją Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu; na Ukrainie prace skoordynuje Wołyński Uniwersytet Państwowy im. Łeśi Ukrainki w Łucku, współpracując z innymi ośrodkami, które zadeklarowały udział w projekcie:

- Uniwersytet Lwowski,
- Uniwersytet Podkarpacki w Iwano-Frankowsku,
- Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Tarnopolu,
- Instytut Historii Ukrainy Narodowej Akademii Nauk Ukrainy w Kijowie,
- Instytut Ukrainoznawstwa Narodowej Akademii Nauk Ukrainy we Lwowie,
- Towarzystwo „Chełmszczyzna” w Łucku, Lwowie i Równem,
- Towarzystwo „Nadsanie” we Lwowie,
- Towarzystwo „Proswita” im. Tarasa Szewczenki.

Od strony merytorycznej nad postęпами prac czuwać będzie Rada Naukowa powołana na IV seminarium polsko-ukraińskim, w składzie wymienionym powyżej. Zasadniczym etapem projektu, warunkującym zarazem jego powodzenie, będzie komputeryzacja gromadzonych danych źródłowych. W Ośrodku KARTA zostaną zaprojektowane i uruchomione dwie relacyjne bazy danych:

- **Baza I** otrzyma postać indeksu osobowego, gdzie oprócz podstawowych danych personalnych (nazwisko, imię, imiona rodziców, data i miejsce uro-

dzenia) wprowadzane będą informacje dotyczące narodowości, wyznania, miejsca zamieszkania, miejsca i daty śmierci oraz – w takim stopniu, w jakim dostępne materiały na to pozwolą – dane na temat okoliczności śmierci oraz formacji (np. oddziału), która dokonała zbrodni. W każdym rekordzie podane będą źródła, z których informacja pochodzi, z zaznaczeniem wszelkich oboczności. Dane geograficzne dotyczące miejsca śmierci będą określone kilkostopniowo (wieś, gmina, powiat, województwo).

- **Baza II** będzie miała charakter indeksu geograficznego – podstawą każdego rekordu będzie miejscowość, w której dokonano mordu. Rekord zawierać będzie także informacje o dacie (datach) zbrodni w danej miejscowości, liczbie ofiar (z podaniem narodowości: Polacy, Ukraińcy, inni) oraz odesłanie do źródeł.

Pozyskiwane informacje wprowadzane będą do obu baz równocześnie. Wprowadzenie nowych nazwisk do bazy I (indeks osobowy) spowoduje aktualizację danych dotyczących liczby ofiar w konkretnej miejscowości w bazie II (indeks geograficzny).

Docelowo powyższa struktura baz pozwoli wstępnie określić liczbę ofiar po obu stronach i zarazem wskaże obszary wymagające szczególnie wnikliwych badań (np. baza II mówi o 100 osobach zamordowanych w danej miejscowości, podczas gdy baza I wymienia z nazwiska jedynie 15 osób, które w tej miejscowości zginęły, co wskazuje na konieczność uzupełnienia danych).

Zastosowanie komputeryzacji, jako podstawowego narzędzia prac dokumentacyjnych, stwarza szansę podstawowej analizy źródeł, w tym oceny ich wiarygodności poprzez szybszą i skuteczniejszą weryfikację porównawczą danych o różnej proveniencji.

DEKLARACJA UCZESTNIKÓW IV MIĘDZYNARODOWEGO SEMINARIUM NAUKOWEGO

Stosunki polsko-ukraińskie w latach II wojny światowej

Zebrani potwierdzają opinię, wyrażoną już w maju 1998 roku podczas III seminarium w Łucku, że przeprowadzenie skoordynowanych działań dokumentujących straty obu stron w konflikcie ukraińsko-polskim jest warunkiem niezbędnym dla wyjaśnienia przebiegu zdarzeń tamtego okresu, które pozostają jednym z głównych źródeł współczesnych napięć między Polakami a Ukraińcami. Zebrani popierają założenia projektu badawczego „Dokumentacja ofiar konfliktu ukraińsko-polskiego w latach czterdziestych XX wieku”, przedstawionego na seminarium przez Ośrodek KARTA.

Zebrani popierają Ośrodek KARTA w Polsce i Uniwersytet im. Łesi Ukrainki w Łucku jako organizacyjnych koordynatorów projektu, których zadaniem będzie występowanie – z poparciem zebranych – o środki na realizację przedsięwzięcia.

Zebrani akceptują koncepcję, by członkami Rady Naukowej projektu zostali stali uczestnicy seminarium – osoby reprezentujące naukę polską:

1) prof. Andrzej Ajnenkiel

2) prof. Andrzej Paczkowski

3) dr hab. Michał Klimecki

osoby reprezentujące naukę ukraińską:

1) prof. Jarosław Isajewycz

2) prof. Wołodymyr Serhijczuk

3) doc. Mykoła Kuczerepa

Ośrodek KARTA wraz z Radą Naukową opracuje wnioski o sfinansowanie projektu, uwzględniając uwagi i propozycje zgłoszone na seminarium oraz nadesłane przez zainteresowanych pod adresem: Ośrodka KARTA, 02-536 Warszawa, ul. Narbutta 29.

Zebrani upoważniają sześciu wymienionych wyżej członków Rady Naukowej do przyjęcia roli autorów ekspertyzy, jaką ma się zakończyć przyszłoroczna realizacja projektu badawczego.

Warszawa, 10 października 1998

**LIST OTWARTY HISTORYKÓW POLSKICH I UKRAIŃSKICH
do Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Aleksandra Kwaśniewskiego
i Prezydenta Ukrainy Leonida Kuczmy**

Szanowni Panowie Prezydenci!

My, badacze historii stosunków polsko-ukraińskich w XX wieku, uczestniczący w dwustronnym seminarium w cyklu „Polska–Ukraina: trudne pytania”, zwracamy się do naszych Prezydentów z prośbą o wyrażenie politycznej woli i pomoc w realizacji przedsięwzięcia, które dla stosunków między naszymi narodami ma pierwszoplanowe znaczenie.

Obecne, IX i X seminarium, dotyczące stosunków polsko-ukraińskich w latach II wojny światowej, zamyka pięcioletni cykl naszej wspólnej pracy nad tą historią. W trakcie wszystkich spotkań, odbywających się raz w Polsce, raz na Ukrainie, nieustannie podnoszony był postulat wspólnego udokumentowania ofiar wzajemnego konfliktu lat czterdziestych. W roku 1998 inicjatywa taka została sformułowana i w Ośrodku KARTA w Warszawie uruchomiono odpowiednią bazę danych. Z braku funduszy projektu nie udało się uruchomić na Ukrainie. Natomiast w Polsce z tych powodów prace zostały po dwóch latach zatrzymane. Udokumentowano dotąd około 22 tys. ofiar polskich i ponad 3 tys. ukraińskich, i efekty te dalekie są od docelowych. A jest niezwykle ważne dla stosunku obu narodów do tamtych wydarzeń, by możliwie każda osoba, będąca ofiarą ówczesnego konfliktu etnicznego, została imiennie upamiętniona. Bez tego nie wygaśnie źródło wzajemnych napięć.

Uważamy za konieczne wznowienie tego projektu po obu stronach granicy – koordynatorami mogą być Ośrodek KARTA oraz Uniwersytet im. Łesi Ukrainki w Łucku. Prosimy Panów Prezydentów o objęcie patronatem tego przedsięwzięcia i wspólne ustalenie form finansowania kilkuletniej pracy nad docelową bazą danych, gromadzącą informacje o ofiarach po obu stronach.

Nasza propozycja w pełni odpowiada słowom deklaracji z 21 maja 1997 roku „O porozumieniu i pojednaniu”: „Interpretacją naszej wspólnej przeszłości, jej złożonych okresów, powinni zająć się specjaliści, którzy w atmosferze otwartości rzetelnie zbadają fakty oraz przygotowują ich obiektywne oceny”. Przyjęcie patronatu nad tym dziełem byłoby – naszym zdaniem – wspianym spełnieniem intencji tamtego dokumentu.

Z głębokim szacunkiem

Historycy polscy:

prof. Andrzej Ajnenkiel (Warszawa)
prof. Edmund Bakuniak (Warszawa)
prof. Władysław Filar (Warszawa)
prof. Czesław Grzelak (Warszawa)
dr Grzegorz Hryciuk (Wrocław)

Historycy ukraińscy:

prof. Wołodymyr Baran (Łuck)
doc. Hurij Buchało (Równe)
doc. Ihor Cependa (Iwano-Frankowsk)
doc. Wołodymyr Dmytruk (Łuck)
doc. Ihor Iliuszyn (Kijów)

dr Marek Jasiak (Warszawa)
prof. Zbigniew Karpus (Toruń)
prof. Jan Kęsik (Wrocław)
prof. Michał Klimecki (Warszawa)
dr Zdzisław Konieczny (Przemyśl)
dr Ryszard Kotarba (Kraków)
prof. Grzegorz Mazur (Kraków)
dr Grzegorz Motyka (Warszawa)
dr Zbigniew Palski (Warszawa)
prof. Andrzej Paczkowski (Warszawa)
dr Czesław Partacz (Koszalin)
prof. Waldemar Rezmer (Toruń)
dr Andrzej Leon Sowa (Kraków)

prof. Wiktor Kołesnyk (Łuck)
prof. Kostiantyn Kondratiuk (Lwów)
doc. Mykoła Kuczerepa (Łuck)
prof. Stanisław Kulczycki (Kijów)
doc. Jurij Kyryczuk (Lwów)
prof. Jurij Makar (Czerniowce)
mgr Witalij Makar (Czerniowce)
prof. Stepan Makarczuk (Lwów)
doc. Wiktor Matijczenko (Równe)
mgr Wiktoria Oniszczyk (Łuck)
prof. Wołodymyr Serhijczuk (Kijów)
prof. Jurij Sływka (Lwów)
prof. Mychajło Szwahulak (Lwów)
prof. Wołodymyr Trofymowycz (Ostróg)
prof. Bohdan Zabrowarnyj (Łuck)
Jewhen Stachiw (Nowy Jork)

Warszawa, 9 listopada 2001

KOMUNIKAT KOŃCOWY

z prac dziesięciu seminariów historycznych: *Stosunki polsko-ukraińskie w latach II wojny światowej. Polska–Ukraina: trudne pytania* przeprowadzonych w latach 1996–2001

W latach 1996–2001 odbyło się dziesięć spotkań historyków w ramach międzynarodowego seminarium naukowego poświęconego stosunkom polsko-ukraińskim w latach II wojny światowej. Organizatorami tych spotkań były: Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej i Związek Ukraińców w Polsce. Seminarium poprzedziło spotkanie ukraińskich i polskich historyków w Podkowie Leśnej w dniach 7–9 czerwca 1994 roku, na którym omówiono kompleks zagadnień związanych z historią stosunków polsko-ukraińskich w latach 1918–1948. W wydanym wówczas komunikacie końcowym przedstawiono poglądy obu stron dotyczące trudnych problemów współżycia i konfliktów obu narodów w jednym z najbardziej złożonych okresów wspólnej przeszłości. Dyskusja, jaka odbyła się podczas spotkania wykazała, że poruszane problemy wymagają dokładnego i fachowego rozpatrzenia oraz wzajemnego wyjaśniania. Zadeklarowano wspólny udział w realizacji następujących przedsięwzięć: powołaniu polsko-ukraińskich grup, które zajmą się najtrudniejszymi okresami naszej wspólnej przeszłości; wymianie piśmiennictwa historycznego, informacji, dokumentów archiwalnych, ikonografii i innych materiałów; opracowaniu (na podstawie przeprowadzonych badań) kolejnych wersji dokumentu uściślającego wspólny opis stosunków polsko-ukraińskich w XX wieku.

W 1996 roku Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej i Związek Ukraińców w Polsce w podpisanym porozumieniu uzgodniły, że będą stymulować badania drogą mobilizacji zainteresowanych tą tematyką historyków polskich i ukraińskich i periodycznie organizować naukowe seminaria, na których badacze będą przedstawiać rezultaty swojej pracy i określać, w jakich zagadnieniach ich stanowisko jest zgodne, a w jakich są zauważalne rozbieżności, wymagające dalszych badań. Naukowe i metodyczne kierownictwo ze strony polskiej wzięło na siebie Wojskowy Instytut Historyczny (Warszawa), a ze strony ukraińskiej – Wołyński Uniwersytet Państwowy (Łuck). Pierwsze z zaplanowanych seminariów odbyło się w Łucku w marcu 1996 roku. Na seminarium omówiono i przyjęto ogólny program seminariów polskich i ukraińskich historyków. Na drugim seminarium w Warszawie w maju 1997 roku rozpatrzono problemy stosunków ukraińsko-polskich w kontekście narodowościowej polityki II Rzeczypospolitej w okresie międzywojennym (1919–1939) i rozpoczęto omawianie problematyki okresu II wojny światowej. Wymiana informacji, poglądów i ocen pozwoliła określić aktualny stan poznania problemu, sfery zgodności lub zbliżenia punktów widzenia, a także rozbieżności w podejściu do badań i wnioskowania. Główny akcent w pracy seminariów położono na wydarzenia II wojny światowej – fundamentalną stronę stosunków polsko-ukraińskich w najnowszej historii. Od drugiego seminarium rozpoczęto publikację materiałów seminariów pod nazwą *Polska–Ukraina: trudne pytania*.

W latach 1996–2001 odbyło się 10 seminariów naukowych poświęconych ogólnemu problemowi „Polska–Ukraina: trudne pytania”. W każdym spotkaniu brało udział po 15–20 historyków z każdej strony, z ośrodków naukowych Warszawy, Krakowa, Torunia, Wrocławia, Koszalina, Przemyśla, Piotrkowa Trybunalskiego, Kijowa, Lwowa, Łucka, Równego, Iwano-Frankowska, Czerniowiec, Tarnopola, Ostroga. Na seminariach wygłoszono 60 referatów (30 w języku polskim i 30 w języku ukraińskim, po 2 referaty na każdy temat) oraz przeprowadzono dyskusję na temat stosunków polsko-ukraińskich w okresie 1918–1947. Wymiana informacji, poglądów i ocen pozwoliła określić dzisiejszy stan badań w tym zakresie, uzgodnić wspólne podejście, a także tworzyła podstawę do uzgadniania rozbieżności i kontrowersji, interpretacji wydarzeń i formułowania wniosków, a w rezultacie prowadziła do stopniowego wypracowywania wspólnych stanowisk obu stron. Wygłoszone referaty i dyskusja wykazały, że nie we wszystkich kwestiach uzyskano zgodność poglądów. Różnice stanowisk w mniejszym stopniu dotyczą płaszczyzny faktograficznej, a w większym – interpretacyjnej.

Seminaria były udanymi spotkaniami historyków polskich i ukraińskich. W spokoju i powadze, bez zbędnych emocji historycy mieli możliwość zaprezentowania swego punktu widzenia na temat stosunków polsko-ukraińskich w latach II wojny światowej. W swobodnej wymianie informacji, poglądów i ocen na trudne problemy wzajemnych stosunków podjęto próbę ustalenia aktualnego stanu wiedzy na powyższe tematy.

Przeprowadzone seminaria wykazały, że można i trzeba zasiąść do jednego stołu, aby wymieniając poglądy i prezentując wyniki badań opartych na dokumentach, ustalić w rzeczowej dyskusji przebieg, skutki i przyczyny konfliktu polsko-ukraińskiego. Jest to jedyna droga do wyjaśnienia istniejących rozbieżności w ocenie wydarzeń i opracowania obiektywnej historii stosunków polsko-ukraińskich w latach II wojny światowej.

Widocznym dorobkiem odbytych 10-ciu międzynarodowych seminariów naukowych jest 8 tomów *Polska–Ukraina: trudne pytania* zawierających referaty, dyskusję, uzgodnienia i rozbieżności oraz chronologię wydarzeń na Wołyniu i w Galicji Wschodniej w latach 1939–1945. Materiały te wypełniają lukę w historii stosunków polsko-ukraińskich w latach II wojny światowej i mogą być wykorzystane na studiach historycznych, politologicznych, socjologicznych i z zakresu stosunków międzynarodowych. Ponadto seminaria doprowadziły do uformowania grupy młodych historyków inspirując ich badania z zakresu stosunków polsko-ukraińskich XX wieku, co stwarza perspektywę dalszego rozwoju studiów nad historią Ukrainy w Polsce i historią Polski na Ukrainie.

Uzyskane doświadczenia kilkuletnich systematycznych spotkań seminaryjnych wskazują na potrzebę kontynuowania badań wzajemnych stosunków w XX wieku. Ważną rolę w tych badaniach winna spełniać wzajemna wymiana informacji, dokumentów i wyników naukowych studiów, wspólna dyskusja nad kontrowersyjnymi

problemami przeszłości oraz informowanie obu społeczeństw o wynikach badań. Jednocześnie uczestnicy seminarium uważają, że kierunek przyszłych badań nie może sprowadzać się tylko do poszukiwania winy lub odpowiedzialności tej czy innej strony za minione wydarzenia, że trzeba dążyć do ustalenia i wyjaśnienia ich rzeczywistych przyczyn i wyciągnięcia wniosków na przyszłość.

Kontynuacją polsko-ukraińskich seminariów będą konferencje naukowe organizowane od przyszłego roku wspólnie przez Ukraińską Akademię Nauk w Kijowie, Uniwersytet Wrocławski oraz Kolegium Europy Wschodniej we Wrocławiu.

Uczestnicy seminarium wyrażają gorące podziękowanie Komitetowi Badań Naukowych, Fundacji im. Stefana Batorego, Ministerstwu Spraw Zagranicznych, Ministerstwu Obrony Narodowej, Radzie Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, Stowarzyszeniu „Wspólnota Polska”, Akademii Obrony Narodowej, Urzędowi ds. Kombatantów i Osób Represjonowanych, Ośrodkowi KARTA, Centralnej Bibliotece Wojskowej, Fundacji Bankowej im. dr. Mariana Kantona, Bankowi Depozytowo-Kredytowemu S.A. w Lublinie, Spółce Akcyjnej POLAR za pomoc finansową i organizacyjną, która umożliwiła przeprowadzenie badań i zaplanowanych seminariów.

Jednocześnie uczestnicy seminarium wyrażają wdzięczność Ministerstwu Spraw Zagranicznych Ukrainy, ambasadzie Ukrainy w Polsce, administracji obwodu wołyńskiego, Wołyńskiemu Uniwersytetowi Państwowemu im. Łesi Ukrainki, Międzynarodowej Fundacji „Widrodzenia” za aktywne uczestnictwo w organizacji międzynarodowego forum historyków.

**STOSUNKI POLSKO-UKRAIŃSKIE:
kronika wydarzeń na Wołyniu i w Galicji Wschodniej 1939–1945**

Wstęp

W latach 1941–1944 Wołyń był terenem, na którym ścierały się siły i interesy dwóch walczących z sobą państw: III Rzeszy Niemieckiej i Związku Sowieckiego. Na to nakładała się działalność niepodległościowego podziemia polskiego i nacjonalistycznego podziemia ukraińskiego. Każda z tych sił realizowała swoje cele, sprzeczne najczęściej z celami innych. Różnorodność zachowań i wydarzeń stworzyła niezwykle złożony i trudny do analizy i oceny obraz. Taki stan rzeczy powoduje, że w badaniach konieczne jest przestrzeganie chronologii zdarzeń. Właśnie w badaniach wydarzeń wołyńskich, w których przeplatają się nawzajem działania wielu stron konfliktu, nieodzowne jest rozpatrywanie ich nie tylko w kontekście konkretnej sytuacji historycznej, lecz także we wzajemnym powiązaniu i uwarunkowaniu, z uwzględnieniem czasu.

Pierwsze prace dotyczące chronologii wydarzeń na Wołyniu i w Galicji (Małopolsce) Wschodniej przedstawiono podczas V seminarium polsko-ukraińskiego (Łuck, kwiecień 1999) w referatach: Władysława Filara *Chronologia wydarzeń na Wołyniu w latach 1939–1944*, Michała Klimeckiego *Chronologia wydarzeń w Małopolsce Wschodniej w latach 1939–1947* i Mychajła Szwahulaka *Chronologia wydarzeń na Ukrainie Zachodniej w latach 1939–1945* (referaty wraz z dyskusją opublikowano w: *Polska–Ukraina: trudne pytania*, t. 5, Warszawa 1999, s. 14–147). W drugim podejściu zespół w składzie: Władysław Filar, Michał Klimecki i Mychajło Szwahulak opracował wspólny, uzgodniony projekt *Chronologii wydarzeń na Wołyniu i w Galicji Wschodniej w latach 1939–1945*, który był przedmiotem rozważań na kolejnym, VI seminarium (Warszawa, listopad 1999). *Chronologię* oraz dyskusję z nią związaną opublikowano w tomie 6 *Polska–Ukraina: trudne pytania*, Warszawa 2000 (s. 110–194).

Z uwagi na to, że historycy ukraińscy uczestniczący w seminarium nie dysponowali dostatecznymi materiałami dotyczącymi działań obronnych, prewencyjnych i odwetowych strony polskiej oraz strat poniesionych przez ludność ukraińską, dla „równowagi” zapisów zrezygnowano z umieszczenia znacznej liczby faktów i wydarzeń dotyczących antypolskich akcji nacjonalistów ukraińskich. Zakończenie w 2001 roku cyklu międzynarodowych seminariów przerwało dalsze prace nad wspólną chronologią.

Korzystając z dotychczasowego dorobku własnego oraz wniosków wynikających z dyskusji na seminariach, za podstawę do opracowania niniejszej kroniki autorzy przyjęli głównie swoje opracowania opublikowane w tomach 5 i 6 *Polska–Ukraina: trudne pytania*. Wprowadzono liczne nowe zapisy pominięte w poprzednich opracowaniach, a także uzyskane w trakcie prowadzonych badań. Na podstawie analizy nowych źródeł dokonano uzupełnień i korekty w treści opisowej niektórych wydarzeń. W ten sposób, na tym etapie badań, kronika ujmuje w porządku chronologicznym podstawowe fakty i wydarzenia w stosunkach polsko-ukraińskich w latach 1939–1945, a w szczególności następujące fazy:

Styczeń 1939 – czerwiec 1941

- Organizacyjne i strukturalne formowanie ukraińskiego ruchu nacjonalistycznego
- Okupacja sowiecka Wołynia i Galicji Wschodniej; deportacje Polaków w głąb Związku Sowieckiego
- Próby budowy struktur konspiracyjnych polskiego podziemia niepodległościowego

Czerwiec–grudzień 1941

- Początek okupacji niemieckiej – poszukiwanie przez OUN dróg współpracy z III Rzeszą Niemiecką, mającej na celu zbudowanie sojuszu wojskowo-politycznego i doprowadzenie do utworzenia niepodległego państwa ukraińskiego u boku Niemiec
- Realizacja teoretycznych założeń programowych OUN-B; tworzenie struktur ukraińskiej administracji na terenach zajętych przez armię niemiecką oraz organizowanie ukraińskich przedstawicielskich organów władzy w dużych miastach tzw. Ukrainy Zachodniej (Lwów, Równe)

Styczeń–grudzień 1942

- Rozwój i działalność zbrojnych formacji „Tarasa Bulby” (Borowcia) na Wołyniu i Polesiu
- Reorganizacja sił i zmiana taktyki OUN-B polegająca na skierowaniu głównego wysiłku na przygotowanie ogólnonarodowego powstania; szeroko zakrojona działalność agitacyjno-propagandowa wśród ludności Wołynia pod hasłami wyzwolenia narodowego oraz o wymowie antypolskiej; organizowanie siatki OUN w terenie
- Tworzenie pierwszych bojówek OUN-B, oddziałów zbrojnych i ośrodków szkolenia wojskowego; we wsiach tworzone są tzw. Kuszczowe Oddziały Samoobrony (SKW) dla obrony miejscowej ludności ukraińskiej przed Niemcami i partyzantką sowiecką
- Początek napadów zbrojnych bojówek nacjonalistów ukraińskich na Polaków
- Samorzutne powstawanie polskich placówek samoobrony we wsiach zagrożonych napadami nacjonalistów ukraińskich

- Próby zorganizowania siatki konspiracyjnej ZWZ na Wołyniu (zakończone niepowodzeniem); początek działalności Okręgowej Delegatury Rządu na Wołyniu

Styczeń–grudzień 1943

- Przystawienie działalności OUN-B z konspiracyjnych na powstańcze formy walki; rozwój oddziałów zbrojnych OUN-B i tworzenie UPA
- Eksterminacja ludności polskiej na Wołyniu – masowe mordy obejmujące wsie we wszystkich powiatach Wołynia; niszczenie zabytków kultury polskiej i obecności polskiej na Wołyniu
- Rozwój struktur konspiracyjnych Polskiego Państwa Podziemnego; organizacja Okręgu Wołyńskiego AK; utworzenie baz samoobrony polskiej i pierwszych oddziałów partyzanckich
- Przeniesienie eksterminacyjnych akcji bojówek OUN i oddziałów UPA, skierowanych przeciwko ludności polskiej, na powiaty Galicji Wschodniej graniczące z Wołyniem

Styczeń–czerwiec 1944

- Mobilizacja sił konspiracyjnych AK na Wołyniu; formowanie 27 Wołyńskiej Dywizji Piechoty AK; rozpoczęcie działań bojowych w ramach planu „Burza”
- Udział 27 Wołyńskiej Dywizji Piechoty AK w operacji kowelskiej; eksterminacja ludności polskiej w Galicji Wschodniej; akcje obronne, prewencyjne i odwetowe polskich oddziałów partyzanckich i samoobrony

Lipiec 1944 – początek 1945

- Utworzenie Ukraińskiej Głównej Rady Wyzwoleńczej, której podporządkowały się OUN-B i UPA
- Walki oddziałów AK o Lwów wspólnie z Armią Czerwoną
- Reorganizacja OUN i UPA „Zachid”
- Rozbrojenie 27 Wołyńskiej Dywizji Piechoty AK przez Armię Czerwoną; w Galicji Wschodniej – rozwiązanie oddziałów AK przez gen. Filipkowskiego
- Powrót władzy sowieckiej na tereny Wołynia i Galicji Wschodniej; aresztowania działaczy Polskiego Państwa Podziemnego, zwalczanie OUN i UPA przez NKWD i oddziały Armii Czerwonej; represje przeciwko ludności ukraińskiej współpracującej z ukraińskim podziemiem nacjonalistycznym.

Ważne dla analizy stosunków polsko-ukraińskich wydarzenia na Wołyniu i w Galicji Wschodniej przedstawiono w niniejszej kronice w postaci tabeli podzielonej na dwie części: w lewej kolumnie odnotowano wydarzenia inicjowane przez stronę ukraińską, w prawej kolumnie – przez stronę polską. Istotne fakty dotyczące obu stron zapisano we wspólnej, połączonej części tabeli. Pod opisem wydarzenia podano źródło pochodzenia informacji.

1939

25 marca 1939 – Hitler w rozmowie z gen. Brauchitschem ustalił główny cel wojny z Polską: Polska „powinna zostać rozbita w takim stopniu, żeby w ciągu następnych dziesięcioleci nie trzeba było z nią się liczyć jako z czynnikiem politycznym”. O polityce dotyczącej problemu ukraińskiego podczas tej kampanii Hitler oświadczył, że nie chce „wdzierać się na Ukrainę”. „W zależności od warunków można byłoby utworzyć państwo ukraińskie. Ale problemy te zostają na razie otwartymi”.

(*Ursachen und Folgen*, t. 13, Berlin 1968, s. 117)

Początek kwietnia 1939 – Główne Dowództwo Sił Zbrojnych Niemiec opracowało dyrektywę dotyczącą przygotowania do wojny na lata 1939–1940. W drugiej części dokumentu pod kodową nazwą „Weiss” z 11 kwietnia przedstawiono plan wojny przeciwko Polsce. Prace przygotowawcze do wtargnięcia do Polski miały być zakończone nie później niż do 1 września 1939.

(W.I. Daszyczew, *Bankrotstwo strategii niemieckiego faszyzmu. Istoriceskije oczerki. Dokumenty i materialy*, t. 1, Moskwa 1973, s. 359)

Kwiecień – początek maja 1939 – W Berlinie powstał plan organizacji powstania Ukraińców Galicji przeciw Polsce.

(*SSSR w bor'bie za mir nakanunie wtorej mirowej wojny (sientiabr' 1938 g. – awgust 1939 g.)*. *Dokumenty i materialy*, Moskwa 1971, s. 364)

25 maja 1939 – Przedstawiciele kierownictwa UNDO i Ukraińskiej Reprezentacji Parlamentarnej (UPR) W. Mudryj i W. Cełewycz zostali przyjęci przez prezesa Rady Ministrów Polski F. Sławoja-Składkowskiego. Ich żądanie nadania autonomii ziemiom ukraińskim w składzie Polski oraz opracowania rządowego programu rozwiązania kwestii ukraińskiej zostało odrzucone.

(CDIAU, zesp. 359, inw. 1, vol. 219, k. 57v. –58)

Sierpień 1939 – W ramach armii niemieckiej na Słowacji sformowano oddział ukraiński (ok. 200 ludzi), nazwany „Bergbauernhilfe” (BBH), pod dowództwem R. Suszki. (W. Kosyk, *Ukrajina i Nimeczczyna u druhij switowij wijni*, Paris – New York – Lwiv 1993, s. 72)

23 sierpnia 1939 – Podpisanie przez Ribbentropa i Mołotowa niemiecko-sowieckiego paktu o nieagresji oraz dodatkowego tajnego protokołu, który wyznaczał strefy wpływów dwóch państw w Europie Wschodniej w razie „zmian terytorialnych i politycznych”. Linia rozgraniczenia miała przebiegać w przybliżeniu wzdłuż rzek: Narwi, Wisły i Sanu.

(*Die Beziehungen zwischen Deutschland und der Sowjetunion 1939–1941. Dokumente des Auswärtigen Amtes*, Tübingen 1949, s. 90–91)

24 sierpnia 1939 – Posiedzenie Narodowego Komitetu UNDO, który podjął uchwałę, że w tych ciężkich czasach społeczeństwo ukraińskie wypełni obywatelskie obowiązki, jakie nakłada na nie przynależność do państwa polskiego.

(*Rezoluciji Narodnoho Komitetu UNDO*, „Dilo”, 26.08.1939)

27 sierpnia 1939 – W Rzymie zwołano II Nadzwyczajny Zjazd OUN, na którym pod nieobecność wielu zwolenników Stepana Bandery (przebywających w tym czasie w więzieniach) ogłoszono Andrija Melnyka wodzem OUN. Do porozumienia w tej sprawie między Melnykiem a zwolennikami Bandery na Zjeździe nie doszło.

(O. Subtelnyj, *Ukrajina. Istorija*, Kyjiv 1993, s. 563–564; W. Kosyk, *Ukrajina i Nimeczczyna...*, s. 82)

31 sierpnia 1939 – W sekretariacie UNDO odbyło się zebranie przedstawicieli podstawowych legalnych partii i organizacji, na którym zaproponowano ideę utworzenia Ukraińskiej Reprezentacji Narodowej (Ukraińskijszy nacjonalnyj prowid, UNP). W projekcie konstytucji UNP jako główne zadanie określono: skonsolidowanie i skoordynowanie politycznych i społecznych sił narodu ukraińskiego w Polsce. Złożona sytuacja w kraju przeszkodziła realizacji tego zadania.

(CDIAU, zesp. 344, inw. 1, vol. 20, k. 1)

31 sierpnia 1939 – Polska służba bezpieczeństwa przeprowadziła liczne aresztowania wśród inteligencji ukraińskiej we Lwowie, Przemyślu i w innych miejscowościach.

(Archiwum Państwowe w Przemyślu, zesp. Archiwum Biskupstwa Grekokatolickiego, sygn. 9462, k. 4)

W przededniu wybuchu wojny niemiecko-polskiej w okolicach Janowa powstaje „Sicz Poleska”, załazek wojskowo-powstańczego zgrupowania „Poleskiego Kozactwa Łozowego” w sile ok. 500 ludzi. Podczas wojny niemiecko-polskiej oddział ten rozbroił okoliczne posterunki polskiej policji oraz przeprowadził kilka ataków na cofające się oddziały WP.

(P. Mirczuk, *Ukrajinska Powstanska Armija 1942–1952*, Lwiv 1991, s. 192)

1 września 1939 – Niemcy agresją na Polskę rozpoczęły II wojnę światową.

2 września 1939 – Na posiedzeniu Sejmu przedstawiciele UNDO – wicemarszałek Sejmu W. Mudryj i poseł S. Skrypyk – złożyli oświadczenie, że naród ukraiński wypełni swoje obywatelskie obowiązki względem państwa polskiego.

(W. Werstiuk, O. Dziuba, W. Reprynczew, *Ukrajina wid najdawniszych czasiv do sjohodennia*.

Chronolohicznyj dowidnyk, Kyjiv 1995, s. 430; „Diło”, 5.09.1939)

12 września 1939 – W pociągu Hitlera odbyła się narada z udziałem Ribbentropa, Keitla i Canarisa, na której rozważano m. in. możliwość ogłoszenia niepodległości Ukrainy Zachodniej. W związku z tym powstała myśl o inspiracji masowego zbrojnego powstania Ukraińców, które byłoby skierowane nie tylko przeciwko władzom polskim, lecz miałoby na celu również zniszczenie Polaków i Żydów. W końcu ideę tę odrzucono.

(H. Groscurth, *Tagesbücher eines Abwehroffiziers 1938–1940*, Stuttgart 1970, s. 357–359)

13 września 1939 – Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego podejmuje decyzję o organizacji „przedSIONKA rumuńskiego”.

15 września 1939 – Lwowska gazeta „Diło” opublikowała oświadczenie metropolity Andreja Szeptyckiego i przewodniczącego UPR Wasyla Mudrego, w którym sprostowano rozpowszechniane w mieście wieści o tym, jakoby Ukraińcy świadomie działali na szkodę Wojska Polskiego i aktywnie przeciwko niemu występowali. W oświadczeniu zaznaczono, że Ukraińcy „sprawują się spokojnie i zachowują odpowiednią postawę w obliczu historycznych wydarzeń, których rozwój leży w rękach walczących państw i ich armii”.

10–15 września 1939 – Antypolskie akcje zbrojne oddziałów sformowanych przez członków OUN przeciwko cofającym się oddziałom WP. Do większych walk doszło w rejonie Stryja, Mikołajowa, Szczerca, Chodorowa, w okolicach Horodenki i Kut. (P. Mirczuk, *Narys istoriji OUN*, München – London – New York 1968, s. 586–587)

17 września 1939 – Agresja Związku Sowieckiego na Polskę. 22 września oddziały Armii Czerwonej zajmują Lwów, gdzie ukraińscy działacze polityczni różnych kierunków założyli Komitet Pomocy. Po dwóch dniach delegacja Komitetu spotkała się z sowieckim komendantem wojskowym Iwanowem i przedstawicielem cywilnych władz Miszczenką. Grupa ukraińskich inteligentów, a wśród nich W. Mudryj, I. Kedryn-Rudnyckij, R. Daszkewycz i prof. R. Smal-Stoćkij, opuściła miasto i udała się na zachód.

(O. Nazaruk, *Zi Lwowa do Warszawy. Utecza przed Sowitamy w pamiatnych dniach 2–13 żowtnia 1939 r.*, Lwiv 1995, s. 16; CDIAU, zesp. 359, inw. 1, vol. 68, s. 13–17)

Proradzieckie manifestacje polityczne ludności ukraińskiej, m. in. w Kołomyi, Kosowie, Stanisławowie, Dolinie, Bolechowie.

(G. Mazur, *Pokucie w latach drugiej wojny światowej. Położenie ludności, polityka okupantów, działalność podziemia*, Kraków 1994, s. 16)

17/18 września 1939 – Na polskie gospodarstwa w Sławentynie (pow. podhajecki) napadły bojówki nacjonalistów ukraińskich z okolicznych miejscowości i zamordowały ok. 40 Polaków. Ustalono 31 nazwisk ofiar.

(OKBZpNP w Krakowie, sygn. S. 4/92/U (S. 6/98/U), obecnie OKBZpNP we Wrocławiu, sygn. S. 25/98/U)

18/19 września 1939 – Przed wkroczeniem Armii Czerwonej w miejscowości Szumlany (pow. podhajecki) miejscowi nacjonałiści ukraińscy dokonali napadu na polskie rodziny. Zabito ponad 40 osób, w tym 3 miejscowych nauczycieli (ustalono 38 nazwisk ofiar).

(OKBZpNP w Krakowie, sygn. S. 4/92/U (S. 25/98/U); OKBZpNP we Wrocławiu, sygn. S. 25/98/U)

19 września 1939 – Bojówki OUN i miejscowe bandy chłopów ukraińskich w czasie napadu na polskie gospodarstwa w miejscowości Dryszczów (pow. brzeżański) zamordowały 22 osoby (ustalono 15 nazwisk ofiar). W tej okolicy mordowano także żołnierzy WP.

(OKBZpNP w Krakowie, sygn. S. 4/92/U; OKBZpNP we Wrocławiu, sygn. S. 2/98/U)

		wrzesień– –grudzień 1939	Tworzenie pierwszych struktur konspiracji: SZP, ZWZ-AK. We Lwowie już w dniu kapitulacji Lwowa (22.9.1939) gen. Januszajtis podjął organizację pracy konspiracyjnej tworząc Polską Organizację Walki o Wolność (POWW). <i>(Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945, t. 2, s. 113)</i>
<p>24 września 1939 – Pierwsza fala aresztowań przez NKWD Polaków i Ukraińców, obejmująca głównie pracowników państwowych, posłów i senatorów, sędziów i prokuratorów, osadników, członków partii politycznych.</p> <p>(A. Głowacki, <i>Organizacja i funkcjonowanie więziennictwa NKWD na kresach wschodnich II Rzeczypospolitej w latach 1939–1941</i>, w: <i>Zbrodnicza ewakuacja więzień i aresztów NKWD na kresach wschodnich II Rzeczypospolitej w czerwcu–lipcu 1941 r.</i>, Warszawa 1997, s. 20)</p>			
<p>28 września 1939 – Podpisanie w Moskwie układu i protokołu, który ostatecznie wytyczał granicę między Niemcami a Związkiem Sowieckim wzdłuż linii: Narew, Bug, San. Wołyń i Galicja Wschodnia zostały włączone do Związku Sowieckiego. W końcu września NKWD rozpoczęło aresztowania aktywnych działaczy ukraińskiego życia społecznego.</p> <p>(L. Gruchmann, <i>Die Zweite Weltkrieg</i>, München 1982, s. 9; O. Nazaruk, <i>Zi Lwowa do Warszawy...</i>, s. 19)</p>			
<p>22 października 1939 – Odbyły się wybory do Zgromadzenia Narodowego Ukrainy Zachodniej. We Lwowie rozrzucono ulotki wzywające do bojkotu wyborów sygnowane przez tajną organizację „Polsce wierni”.</p> <p>(A. Sudół, <i>Początki sowietyzacji Kresów Wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej (jesień 1939 roku)</i>, Bydgoszcz – Toruń 1997, s. 45)</p>			
<p>27 października 1939 – Zgromadzenie Narodowe Ukrainy Zachodniej przyjęło deklarację o połączeniu Ukrainy Zachodniej z Ukraińską SRR.</p> <p>(<i>Wozjednannia zachidnoukrajnśkich zemel z Radiańskoju Ukrajinoju</i>, Kyjiv 1989, s. 305–307)</p>			
<p>1 listopada 1939 – Dekret Prezydium Rady Najwyższej ZSRR o włączeniu południowo-wschodnich województw do Ukraińskiej SRR. Masowe aresztowania obywateli polskich przez władze sowieckie. Włączenie zachodniej części woj. lwowskiego do Generalnego Gubernatorstwa. Aresztowania, przede wszystkim Polaków, przeprowadzane przez Niemców.</p>			
<p>29 listopada 1939 – Prezydium Rady Najwyższej ZSRR wydało ustawę o nadaniu mieszkańcom Ukrainy Zachodniej i Białorusi Zachodniej obywatelstwa radzieckiego.</p> <p>(J. Ślusarczyk, <i>Stosunki polsko-radzieckie 1939–1945</i>, Warszawa 1991, s. 67, 70)</p>			

<p>Zabójstwa Polaków (według konspiracyjnych źródeł polskich) m. in. w pow. zborowskim – ok. 50 osób, w pow. podhajeckim i buczackim – po ok. 100 osób, w pow. brzeżańskim – 150 osób. (AAN, 202/III-118, s. 9)</p> <p>W powiatach: przemysłańskim, brzeżańskim, podhajeckim, rohatyńskim i buczackim Ukraińcy zamordowali ok. 2000 Polaków-uchodźców z innych terenów. (BOss., 16600/II, <i>Meldunek tygodniowy Nr-24 Okręgowej Delegatury Rządu we Lwowie z 14.7.1944 r.</i>)</p>	jesień– –zima 1939		
		koniec 1939	<p>Na Wołyń przybył płk Tadeusz Majewski („Szmigiel”, „Maj”) mianowany przez gen. Tokarzewskiego komendantem SZP-ZWZ Okręgu Wołyńskiego, z zadaniem zorganizowania siatki konspiracyjnej. (M. Tokarzewski-Karaszewicz, <i>U podstaw tworzenia AK, „Zeszyty Historyczne” 1981, nr 56</i>)</p>
1940			
<p>Koniec 1939 – początek 1940 – Niemcy przekazali pod kontrolę Ukraińców niektóre przedsiębiorstwa i sklepy, które należały do Żydów, a także ziemie Polaków wysiedlonych z nadgranicznej strefy. (R. Torzecki, <i>Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej</i>, Warszawa 1993, s. 47; CDIAU, zesp. 359, inw. 1, vol. 1, k. 141, 144)</p>			
		początek 1940	<p>Utworzono cztery komendy powiatowe SZP-ZWZ: w Równem, Zdołbunowie, Łucku i Włodzimierzu Wołyńskim. (AAN, 203/IX-2, k. 35, 39–40)</p>

		styczeń– –marzec 1940	W styczniu miały miejsce pierwsze większe aresztowania przez NKWD w POWW. Aresztowany zostaje m. in. dowódca Okręgu Lwów Zachód mjr Macieliński. W marcu nastąpiły masowe aresztowania w organizacji. <i>(Armia Krajowa w dokumentach..., t. 2, s. 114–115)</i>
<p>10 lutego 1940 – Pierwsza deportacja obywateli polskich w głąb Związku Sowieckiego, która objęła urzędników państwowych, sędziów, prokuratorów, funkcjonariuszy policji, służbę leśną, osadników.</p> <p><i>(Deportacje i przemieszczenia ludności polskiej w głąb ZSRR 1939–1945, Warszawa 1989, s. 216)</i></p>			
Konferencja Krajowych Prowidnyków, zwołana przez Stepana Banderę w Krakowie, uznała decyzje rzymskiego Zjazdu OUN za nielegalne. Utworzono tzw. rewolucyjną frakcję OUN (OUN-R), jej kierownictwo powierzono Banderze. Odtąd istnieją dwie organizacje: OUN-B (S. Bandery) i OUN-M (A. Melnyka). <i>(W. Kosyk, Ukrajina i Niemczech..., s. 82–83)</i>	10 lutego 1940		
		marzec– –kwiecień 1940	Aresztowanie przez NKWD lwowskiej komendy ZWZ, m. in. ppłk. Władysława Kotarskiego i ppłk. Karola Dziekanowskiego. <i>(E. Kotarska, Proces czteremastu, Warszawa 1998, s. 7–8)</i>
		marzec 1940	Pierwsze aresztowania członków konspiracji SZP-ZWZ na Wołyniu przez NKWD. <i>(W. Siemaszko, E. Siemaszko, Z dzie-</i>

			<i>jów konspiracji wojskowej na Wołyniu 1939–1944</i> , w: <i>Armia Krajowa na Wołyniu</i> , Warszawa 1994, s. 14)
<p>Marzec 1940 – Początek kolektywizacji gospodarstw rolnych na Zachodniej Ukrainie. Do czerwca 1941 utworzono 2651 kolchozów (11,4% gospodarstw wiejskich). (<i>Wojednannia zachidnoukrajniskych zemel...</i>, s. 328–330)</p>			
		6/7 marca 1940	Aresztowanie przez NKWD w drodze do Lwowa gen. Michała Tokarzewskiego-Karaszewicza.
<p>Kwiecień, czerwiec–lipiec 1940 – Odbyły się rozmowy przedstawicielki polskiej grupy ZWZ Władysławy Piechowskiej z metropolitą Andrejem Szeptyćkim. (R. Torzecki, <i>Kontakty polsko-ukraińskie na tle problemu ukraińskiego w polityce polskiego rządu emigracyjnego i podziemia (1939–1944)</i>, „Dzieje Najnowsze” 1981, nr 1–2, s. 328)</p>			
<p>13 kwietnia 1940 – Druga deportacja obywateli polskich w głąb Związku Sowieckiego, która objęła zamożniejszych włościan, oficjalistów dworskich, ludność pasa nadgranicznego, rodziny wojskowych i policjantów, rodziny uwięzionych funkcjonariuszy państwowych i samorządowych, działaczy społecznych oraz ziemian. (<i>Deportacje i przemieszczenia...</i>, s. 216)</p>			
W Krakowie powstaje UCK z Wołodymyrem Kubijowyczem na czele.	14 kwietnia 1940		
		maj 1940	Aresztowanie przez NKWD płk. Tadeusza Majewskiego, komendanta Okręgu SZP-ZWZ, i rozbicie konspiracji na Wołyniu. Aresztowano ok. 2000 osób. (<i>Armia Krajowa w dokumentach...</i> , t. 1, s. 347–351)
		maj 1940	Do Lwowa przybył ppłk Stanisław Pstrokoński z pełnomocnictwem od Komendanta Głównego ZWZ-AK i instrukcją działania z dnia 11 marca:

			„Z organizacjami ukraińskimi można nawiązywać ostrożne kontakty [...]”. (<i>Armia Krajowa w dokumentach...</i> , t. 1, s. 158–162)
Zakończenie procesu formowania UCK, koordynacyjnej centrali o charakterze społeczno-kulturalnym i ekonomicznym. (A. Żukowśkyj, O. Subtelnyj, <i>Narys istoriji Ukrainy</i> , Lwiv 1992, s. 117)	czerwiec 1940		
Czerwiec/lipiec 1940 – Trzecia deportacja w głąb Związku Sowieckiego, która objęła głównie uchodźców z zachodnich i centralnych województw Polski. (<i>Deportacje i przemieszczenia...</i> , s. 216)			
		29 września 1940	Gen. Rowecki w wytycznych dla obszarów okupacji sowieckiej o Ukraińcach i Białorusinach: „nawiązać z nimi wspólną nić porozumienia, nie tyle w płaszczyźnie dawnej państwowości polskiej, ile otwierającą możliwości braterskiego porozumienia się w obliczu wspólnego wroga”. (<i>Armia Krajowa w dokumentach...</i> , t. 1, s. 298–299)
Rozmowy przedstawicieli dowództwa Abwehry z liderami OUN-M w ramach przygotowań do wojny przeciwko Związkowi Radzieckiemu. (W. Kosyk, <i>Ukraina i Niemczechyna...</i> , s. 101)	18 października 1940		
Rozmowy przedstawicieli dowództwa Abwehry z liderami OUN-B w ramach przygotowań do wojny przeciw Związk-	3 listopada 1940		

<p>kowi Radziekiemu. (W. Kosyk, <i>Ukrajina i Nimeczczyna...</i>, s. 101)</p>			
1941			
<p>Styczeń 1941 – We Lwowie przed sądem sowieckim odbył się proces członków OUN. Wyrokiem sądu 42 sądzonych, w tej liczbie 11 dziewcząt, skazano na karę śmierci.</p>			
		22 stycznia 1941	Aresztowanie przez NKWD komendanta Obszaru nr 3 gen. Leopolda Okulickiego.
<p>Uzgodnienie z dowództwem niemieckim sprawy utworzenia dwóch ukraińskich batalionów: „Nachtigall” i „Roland”. (W. Kosyk, <i>Ukrajina i Nimeczczyna...</i>, s. 101)</p>	kwiecień 1941		
<p>Drugi Nadzwyczajny Zjazd OUN Bandery, który odbył się w Krakowie, zatwierdził akt z 10 lutego 1940 o utworzeniu rewolucyjnego Prowidu OUN i uchwalił program walki o niepodległość Ukrainy w warunkach wojny. Przyjął zasadę walki rewolucyjnej opartej „o własne siły narodu ukraińskiego, odrzucając całkowicie orientację na cudze siły” i stwierdził, że suwerenne państwo ukraińskie może być utworzone tylko w wyniku narodowej rewolucji. Wyraźnie podkreślono, że „OUN walczy o zbudowanie niepodległego państwa ukraińskiego na zasadach jednej politycznej organizacji przewodniego aktywu nacjonalistycznego”. W jednej z przyjętych rezolu-</p>	kwiecień 1941		

<p>cji podkreśla się, że OUN będzie kontynuować rewolucyjną walkę narodu ukraińskiego „nie zważając na terytorialne i polityczne zmiany, jakie mogą nastąpić w Europie Wschodniej”. Jednocześnie oświadczone, że będzie się zwalczać „akcje tych polskich ugrupowań, które dążą do przywrócenia polskiej okupacji ziem ukraińskich”. Zjazd zatwierdził nowe władze OUN-R na czele ze Stepanem Bandera.</p> <p><i>(OUN w switli postanow Welykych Zboriw, Konferencij ta inszych dokumentiw z borot'by 1929–1955 r., München 1955, s. 24–28, 31; R. Torzecki, Polacy i Ukraińcy..., s. 64)</i></p>			
<p>14 kwietnia 1941 – Memorandum kierownictwa OUN-M do Hitlera, w którym mówi się, że celem OUN pod kierownictwem A. Melnyka jest utworzenie niezależnego i suwerennego państwa ukraińskiego na zamieszkanym przez Ukraińców obszarze między Dunajem, Karpatami i Morzem Kaspijskim.</p> <p><i>(Ukrajina u druhij switowij wjini u dokumentach. Zbirnyk nimeckych archiwnych materialiw, t. 1, Lwiv 1997, s. 21)</i></p>			
<p>Na podstawie programowych, politycznych i wojskowych postanowień II Nadzwyczajnego Zjazdu OUN z kwietnia 1941 roku opracowano wytyczne w sprawie walki i działalności OUN, które szczegółowo omawiały taktykę wojskową w okresie rewolucji. Prowid OUN opracował wskazówki polityczne <i>Walka i działalność OUN podczas wojny</i>. W dokumencie położono nacisk na zamiar wystąpienia w przyszłym konflikcie wojennym z Moskwą w roli</p>	<p>maj 1941</p>		

<p>aktywnego uczestnika i partnera. Autorzy nie wykluczali takiej sytuacji, że na Ukrainę mogą przyjsć wojska „wrogo odnoszące się do odnowienia ukraińskiej państwowości”, a wtedy ukraińska walka wyzwolenicza „weszłaby w nowy okres”. Wytyczne przewidywały też powołanie Ukraińskiego Komitetu Narodowego, którego zadaniem było proklamowanie niepodległości państwa i utworzenie jego władz. Doszło do ostatecznego rozłamu OUN na dwie organizacje: OUN Melnyka i OUN Bandery, która występowała także pod nazwą OUN-SD. (R. Torzecki, <i>Polacy i Ukraińcy...</i>, s. 64; BAMA, R 43 II/1500; <i>OUN w swiitli postanow...</i>, s. 52–53)</p>			
<p>Czerwiec 1941 – Czwarta deportacja w głąb Związku Sowieckiego, która objęła inteligencję, wykwalifikowanych robotników, kolejarzy oraz rodziny aresztowanych w drugim roku okupacji sowieckiej. (<i>Deportacje i przemieszczenia...</i>, s. 216)</p>			
<p>11 czerwca 1941 – Memorandum W. Kubijowycza (przewodniczącego Ukraińskiego Komitetu Centralnego) i T. Omelczenki (przewodniczącego Ukraińskiego Zjednoczenia Narodowego) skierowane do Hitlera, w którym przedstawiono koncepcję utworzenia w przyszłości państwa ukraińskiego. Zawierało prośbę, aby „autorytatywne koła niemieckie” nawiązały kontakty z OUN. (<i>Ukrajina u druhij switowij wijni...</i>, t. 1, Lwów 1997, s. 21)</p>			
		13 czerwca 1941	<p>W rozkazie do komendanta Obszaru nr 3 ppłk. Macielińskiego w sprawie poboru do Armii Czerwonej, gen. Sosnkowski poleca nawiązać kontakty z tajnymi organizacjami ukraińskimi dla uzgodnienia wspólnego planu działania co do poboru; nie rozmawiać</p>

			z Ukraińcami na platformie politycznej, gdyż to należy do Rządu. <i>(Armia Krajowa w dokumentach..., t. 1, s. 554)</i>
15 czerwca 1941 – Memorandum grupy członków OUN-B do Hitlera, w którym poruszany jest problem stosunków niemiecko-ukraińskich, „w momencie niemieckiej kampanii na europejskim wschodzie, jaka właśnie się rozpoczyna”, rozpatrywanych w kontekście stosunków sojuszniczych. <i>(Ukrajina u druhih switowij wjini..., t. 1, s. 58–59, 63)</i>			
22 czerwca 1941 – Wybuch wojny niemiecko-sowieckiej. Niemcy w ciągu niecałych dwóch tygodni zajęli cały Wołyń do byłej granicy polsko-sowieckiej.			
Utworzone w przededniu wojny niemiecko-sowieckiej trzy wielkie grupy ekspedycyjne (<i>pochidni hrupy</i>) OUN Bandery: „Piwnicz”, „Centr” i „Piwdeń” stopniowo przenikają na Ukrainę w ślad za armią niemiecką i organizują miejscową administrację ukraińską oraz milicję. <i>(W. Kosyk, Ukrajina i Nimeczczyna..., s. 113)</i>	koniec czerwca–sierpień 1941		
OUN-B utworzyła w Krakowie Ukraiński Komitet Narodowy (UNK), w skład którego weszli przedstawiciele wszystkich kierunków politycznych z wyjątkiem OUN-M. Przewodnictwo UNK objął działacz OUN-B Wołodymyr Horbowyj. <i>(CDIAU, zesp. 359, inw. 1, vol. 11, k. 3, 5)</i>	22 czerwca 1941		
		27 czerwca 1941	Instrukcja Komendanta Głównego AK gen. S. Roweckiego ustalająca granice Obszaru nr 3 (okręgi: Lwów, Stanisławów, Tarnopol, Wołyń) oraz strukturę komendy Obszaru

			i organizacji terenowych. (J. Węgerski, <i>W lwowskiej Armii Krajowej</i> , Warszawa 1989, s. 14)
30 czerwca 1941 – Wkroczenie niemieckich oddziałów do Lwowa, w tym jednostek Abwehry z batalionem ukraińskim „Nachtigall”. Członkowie OUN organizują ukraińską milicję.			
Na zebraniu przedstawiciele ukraińskiej społeczności Lwowa Jarosław Stečko w imieniu prowidu OUN ogłosił akt odrodzenia ukraińskiej państwowości. Odczytano też dekret o powołaniu Krajowego Rządu Zachodnich Obwodów Ukrainy na czele z J. Stecką. (CDIAU, zesp. 359, inw. 1, vol. 11, k. 16, 17)	30 czerwca 1941		
Akcje przeciwko komunistom i oskarżonym o współpracę z komunistami, m. in. w Dolinie i Kosowie, zabójstwa Żydów m. in. w Bolechowcie, Boryslawiu, Drohobyczu, Kołomyi, Samborze, Stryju, Horodence i Stanisławowie, morderstwa popełniane na Polakach. (AAN, 202/II-51, s. 337)	koniec czerwca–lipiec 1941		
Naczelnny Komendant Ukraińskiej Armii Narodowo-Rewolucyjnej Iwan Kłymiw wydał rozkaz o utworzeniu armii dla obrony państwa ukraińskiego. (<i>Ukrajinske derżawotworennia. Akt 30 czerwca 1941. Zbirnyk dokumentiv i materialiv</i> , Lwiv–Kyjiv 2001, s. 129–132; I. Iliuszyn, <i>Wołyńska tragedia 1943–1944 rr.</i> , Kyjiv 2003, s. 114)	1 lipca 1941		

<p>Dekret J. Stečki o utworzeniu we Lwowie Ukraińskiego Kierownictwa Państwowego (Ukraińskiego Rządu). (<i>Ukrajinske derżawotworennia...</i>, s. 134–135; I. Iliuszyn, <i>Wołyńska tragedia...</i>, s. 114)</p>	<p>3 lipca 1941</p>		
<p>Na polecenie Hitlera rozwiązano rząd J. Stečki. Władze niemieckie aresztowały S. Bandere, którego przewieziono do Berlina. Aresztowano także inicjatorów proklamowania ukraińskiej państwowości. W Krakowie aresztowano członków UNK, w tym W. Horbowego. (W. Kosyk, <i>Ukrajina i Nimeczczyna...</i>, s. 117–118)</p>	<p>5 lipca 1941</p>		
<p>Na zebraniu czołowych przedstawicieli społeczności ukraińskiej we Lwowie uchwalono utworzenie stałego organu – Rady Seniorów w składzie 13 osób, na czele z Kościem Łewyćkim. Honorowym przewodniczącym Rady został metropolita Szeptyćkyj. (CDIAU, zesp. 359, inw. 1, vol. 11, k. 12)</p>	<p>6 lipca 1941</p>		
<p>Niemcy przeprowadzają we Lwowie i Krakowie aresztowania ukraińskich polityków zaangażowanych w organizację struktur państwowych. Batalion „Nachtigall” zostaje przeniesiony w rejon Winnicy.</p>	<p>6–11 lipca 1941</p>		
<p>Aresztowano J. Steckę. (CDIAU, zesp. 359, inw. 1, vol. 11, k. 12)</p>	<p>9 lipca 1941</p>		

<p>10 lipca 1941 – Dyrektywa ministra Rzeszy do spraw okupowanych terytoriów wschodnich A. Rosenberga o nie uznaniu Rządu Ukraińskiego, izolacji grupy Bandery oraz zakazie tworzenia jakichkolwiek ukraińskich ugrupowań politycznych. (<i>Ukrajinske derżawotworennia...</i>, s. 139–144, 360–361, 382–390; I. Iliuszyn, <i>Wołyńska trahedija...</i>, s. 116)</p>			
<p>10 lipca 1941 – Spotkanie przedstawiciela polskiego podziemia we Lwowie z członkiem zlikwidowanego przez Niemców rządu J. Stečki, adwokatem W. Horbowym. (<i>Armia Krajowa w dokumentach...</i>, t. 2, s. 143–144)</p>			
<p>W memorandum do Rządu III Rzeszy przywódcy OUN-B oświadczyli, że „idą na współpracę z Niemcami nie ze strachu i oportuniźmu, ale przeświadczeni o konieczności tej współpracy dla Ukrainy”. (CDAWOWU, zesp. 3833, inw. 1, vol. 39, k. 12–21)</p>	<p>14 lipca 1941</p>		
<p>21 lipca 1941 – Minister Spraw Zagranicznych Rzeszy podał do wiadomości decyzję, że ogłoszenie niepodległości ukraińskiego państwa „nie ma żadnego konstytucyjnego znaczenia”. (W. Kosyk, <i>Ukrajina i Nimeczczyna...</i>, s. 127)</p>			
<p>Lipiec 1941 – W Równem na placu Starego Zamku obchodzono uroczyste święto ukraińskiej państwowości, a następnie odbyła się wielka manifestacja, w której wzięło udział ok. 10 tysięcy osób. Ogłoszono utworzenie Pierwszego Kurenia Wojska Ukraińskiego im. „Chołodnego Jaru”, który Niemcy w niedługim czasie przemienili na „Ausbildung Regiment Ost” z przeznaczeniem do szkolenia policji dla Komisariatu Rzeszy Ukraina. W uroczystościach wzięli udział oficerowie niemieccy. (CDAWOWU, zesp. 3833, inw. 1, vol. 15, k. 1–7; Ł. Szankowskyj, <i>Henerał T. Czuprynka – strateh wyzwołnoji zbrojnoji borot’by UPA</i>, „Wyzwołnyj Szlah”, 1980, nr 10, s. 1156)</p>			
<p>Rada Seniorów przekształciła się w Ukraińską Radę Narodową, która opowiedziała się za przedłużeniem orientacji na Niemcy, wyłączając ze swego programu problem niezależności Ukrainy. (H. Starodubeć, <i>OUN(b) w ukrajinskomu nacjonalno-wyzwołnomu rusi na Wołyni w roky druhoji switowoji wijny 1941–1943 rr.</i>, Ternopil 2002, s. 44)</p>	<p>30 lipca 1941</p>		

<p>W pierwszych dniach sierpnia w Szumsku (pow. krzemieniecki) obchodzono święto ukraińskiej państwowości. Odbył się pochód z udziałem oddziału milicji ukraińskiej i straży pożarnej. (DATO, „Kremianečkyj Wisnyk”, 9.08.1941)</p>	<p>sierpień 1941</p>		
<p>W rejonie Olewska Maksym Borowec, za zgodą Niemców, organizuje „Sicz Poleską” liczącą ok. 10 tys. uzbrojonych ludzi, która działa od połowy sierpnia do połowy listopada 1941 roku, zwalczając resztki grup wojsk sowieckich w lesisto-bagnistym rejonie północno-zachodniej części Wołynia. (W. Kosyk, <i>Ukrajina i Nimeczczyna...</i>, s. 239)</p>	<p>sierpień 1941</p>		
<p>Sierpień 1941 – Tworzenie przez okupacyjne władze niemieckie ukraińskiej policji pomocniczej w miejsce milicji ukraińskiej.</p>			
<p>1 sierpnia 1941 – Dekret Hitlera o przyłączeniu Galicji do Generalnego Gubernatorstwa jako piątego dystryktu. (BAK, R 6/21 F. 220)</p>			
<p>Podpisanie porozumienia między Głównym Dowództwem UPA – „Sicz Poleska” a kierownictwem OUN-M o wzajemnej współpracy i pomocy. (H. Starodubeć, <i>OUN(b) w ukrajinskomu...</i>, s. 71)</p>	<p>3 sierpnia 1941</p>		
<p>20 sierpnia 1941 – Dekret Hitlera o utworzeniu Komisariatu Rzeszy Ukraina ze sztabem w Równem. Przejęcie terytorium Komisariatu przez cywilną administrację niemiecką nastąpiło 28–29 sierpnia 1941. (BAK, R 6/21 F. 220)</p>			
<p>Posiedzenie Ukraińskiej Rady Zaufania w Równem, utworzonej po wejściu Niemców,</p>	<p>31 sierpnia – 1 września 1941</p>		

			<p>na czele której (z polecenia A. Rosenberga) stanął S. Skrypnyk. Od początku swego istnienia Rada powołana była do wykonywania funkcji miejscowego samorządu na tzw. „północno-zachodnich ziemiach Ukrainy”.</p> <p>(H. Starodubec, <i>OUN(b) w ukrajinskomu...</i>, s. 44–45)</p>
<p>Władze niemieckie rozpoczęły akcję represyjną przeciw OUN-R. Do więzień trafiły setki aktywnych członków organizacji.</p> <p>(M. Łebed', <i>Orhanizacija protynimeckoho oporu OUN 1941–1943 rr.</i>, „Suczasnist'” 1983, nr 1-2, s. 151)</p>	15 września 1941		
		26 września 1941	<p>Wojskowy sąd podziemny (kapturowy) wydał wyrok śmierci na ppłk. Emila Macielińskiego, b. komendanta Obszaru 3, za to, „że w okresie od stycznia 1940 r. do czerwca 1941 r. współpracował z władzami sowieckimi, udzielając im informacji [...]”. Wyrok wykonano w grudniu.</p> <p>(<i>Armia Krajowa w dokumentach...</i>, t. 2, s. 114)</p>
<p>Na I Konferencji OUN Bandery, która odbyła się w Zboiskach (pow. sokalski, woj. lwowskie), podjęto decyzje: 1) Przebudować OUN i przestawić podstawową jej część na nielegalne formy pracy; 2) Nie wchodzić z Niemcami w konflikty i nie prowadzić otwartej propagandy antyniemieckiej;</p>	wrzesień/ październik 1941	wrzesień 1941	<p>Komendę Obszaru nr 3 AK obejmuje gen. Kazimierz Sawicki. Instrukcja Dowódcy AK gen. Roweckiego wskazuje, że jednym z głównych zadań działalności i walki Okręgu jest dążenie do osiągnięcia status quo ante bellum.</p> <p>(R. Torzecki, <i>Polacy i Ukraińcy...</i>, s. 144–147).</p>

<p>3) Wykorzystywać wszystkie możliwości legalnej działalności przenikając do urzędów, organizacji i przedsiębiorstw w miastach i centrach przemysłowych. Decyzje podjęte na Konferencji wychodziły z założenia, że Niemcy zwyciężą w wojnie i OUN będzie mogła prowadzić względnie trwałą działalność dyplomatyczną i polityczną w celu utworzenia niezależnej Ukrainy.</p> <p>(S. Kokin, <i>Anotowanyj pokażczyk dokumentiw z istoriji OUN i UPA u fondach Derżawnoho archiwu SBU</i>, t. 1, Kyjiv 2000, s. 13–14).</p> <p>Ustalono zadania na najbliższy okres: 1) propagandowo-wyjaśniające przygotowania do aktywnej walki z niemieckim okupantem oraz akcje przeciwko bolszewizacji terenów ukraińskich przez agentów i dywersantów sowieckich; 2) zbiórka i magazynowanie broni; 3) szkolenie kadr dowódczych dla potrzeb przyszłej walki zbrojnej. Dla realizacji tych zadań utworzono Krajowy Sztab Wojskowy pod kierownictwem wojskowego referenta Prowidu OUN Dmytra Hrycja.</p> <p>(P. Mirczuk, <i>Ukraińska Powstańska Armija...</i>, s. 26)</p>		wrzesień 1941	<p>We Lwowie rozpoczyna działalność Polski Komitet Opiekuńczy (PolKO), będący delegaturą Rady Głównej Opiekuńczej. Podobne komitety powstają w innych ośrodkach miejskich. Oficjalnie stał się organizacyjną częścią dopiero w pierwszych tygodniach 1942 roku. Wiosną 1943 pracowały 94 delegatury i komitety powiatowe.</p>
<p>Październik 1941 – Spotkanie przedstawiciela polskiego podziemia w Warszawie z członkiem OUN-B, ukraińskim pisarzem politycznym i ekspertem w sprawach sowieckich, dr. Borysem Łewyćkim, w sprawie opracowania wspólnych zasad w prowadzeniu polityki antyniemieckiej.</p> <p>(AAN, 202/III-134, k. 273, Opracowanie: „Ukraińskie organizacje polityczne i wojskowe w czasie wojny” z maja 1943 r.)</p>			

<p>Niemcy podporządkowali sobie całą administrację na Wołyniu. Nowy aparat administracyjny Generalnego Komisariatu Wołyn utworzono z dotychczasowego samorządu ukraińskiego, dodając szczupłe kadry kierowników niemieckich.</p> <p><i>(Armia Krajowa w dokumentach..., t. 2, s. 194)</i></p>	październik 1941		
<p>We Lwowie powstał Ukraiński Komitet Krajowy na czele z Kościem Pankiwskim.</p>	4 października 1941		
<p>Rozwiązanie przez Niemców „Siczy Poleskiej” i powołanie na jej miejsce ukraińskiej policji. W jej skład weszły zorganizowane wcześniej oddziały „Siczy Poleskiej”. Komendantem Okręgowej Komendy Policji Ukraińskiej został Maksym Borowець.</p> <p><i>(P. Mirczuk, Ukrajinska Powstanska Armija..., s. 53–54)</i></p>	15 listopada 1941	listopad 1941	<p>Początek realizacji akcji czynnej pod kryptonimem „Wachlarz”. Była to przeciwniemiecka akcja sabotażowo-dywersyjna na wschód od granic Polski, mająca na celu prowadzenie walki dywersyjnej i osłonę od wschodu przyszłego powstania. Na Wołyniu działał odcinek II-Wołyn (Równe, Kijów) „Wachlarza” z siedzibą w Równem.</p> <p><i>(Armia Krajowa w dokumentach..., t. 2, s. 342–343; 471)</i></p>
<p>Członkowie Drużyn Nacjonalistów Ukraińskich powzięli decyzję zatrzymania w służbie wojskowej stanu osobowego rozformowanych batalionów „Nachtigall” i „Roland”, jako symbolicznej jednostki wojskowej. Nowo sformowany legion otrzymał nazwę „201 batalion policji ochronnej”. Dowództwo objął J. Pobihuszczij, zastępcą został R. Szuchewycz.</p> <p><i>(J. Pobihuszczij, Mozajika mojih spomyńiw, t. 1, München–London 1982, s. 73)</i></p>	grudzień 1941		

<p>Grudzień 1941 – Rozmowy przedstawiciela Biura Informacji i Prasy we Lwowie M. Żuławskiego z przedstawicielem OUN-M, przewodniczącym UCK, W. Kubijowyczem. (AAN, 203/XV-3, Sprawozdanie z grudnia 1941 r. o rozmowach z prof. Kubijowyczem)</p>			
<p>16 grudnia 1941 – Na naradzie członków rządu Hans Frank podkreślił, że na terenie Galicji i w pozostałej części GG Ukraińcy mają stanowić przeciwwagę w stosunku do społeczności polskiej. (R. Torzecki, <i>Polacy i Ukraińcy...</i>, s. 121)</p>			
		<p>koniec 1941</p>	<p>Na Wołyniu działa ekspozytura Komendy Głównej Związku Walki Zbrojnej o kryptonimie „Wołyń–Wschód” („W–W”) posiadająca swoje komórki wywiadowcze w Kowlu, Równem, Zdołbunowie, Kostopolu i Łucku. Jej zadaniem jest zdobywanie informacji o sile i ruchach wojsk niemieckich oraz transportach kolejowych i kołowych. (M. Juchniewicz, <i>Na wschód od Bugu</i>, Warszawa 1985, s. 142–145)</p>
<p>1942</p>			
<p>14 stycznia 1942 – Niemcy opublikowali nakaz o naborze robotników do pracy w Niemczech. Zgodnie z wyznaczonym kontyngentem na każdą wieś przypadało 40–50 osób w wieku 18–45 lat. (DARO, zesp. R-30, inw. 2, vol. 3, k. 8)</p>			
<p>List do Hitlera, podpisany m. in. przez Andreja Szeptyckiego, Andrija Liwyckiego, gen. Mychajła Omelanowycza i Andrija Melnyka, o potrzebie utworzenia państwa ukraińskiego. (W. Kosyk, <i>Ukraina i Niemieczzyna...</i>, s. 85–88)</p>	<p>14 stycznia 1942</p>		
		<p>luty 1942</p>	<p>Komendant Główny ZWZ skierował ekipę 6 oficerów</p>

			<p>pod dowództwem mjr. Brunona Rolkego („Aspik”) na kierunek Dubno–Równe w celu zorganizowania siatki konspiracyjnej ZWZ. Utworzono zawiązki komend obwodów ZWZ we Włodzimierzu Wołyńskim, Kowlu i Równem, ale prace organizacyjne nie wyszły poza fazę przedwstępną. (<i>Armia Krajowa w dokumentach...</i>, t. 2, s. 235 i 262)</p>
<p>Luty 1942 – W celu rozszerzenia swojej kontroli kierownictwo podziemia ukraińskiego i polskiego w Galicji wydało swoim członkom wskazówki, aby wstępować do służby na kolei, poczcie i do innych instytucji dystryktu galicyjskiego. (DALO, zesp. R-35, inw. 12, vol. 17, k. 4)</p>			
<p>Marzec–maj 1942 – Początek masowej likwidacji Żydów w Galicji Wschodniej i na Wołyniu przez hitlerowców. (<i>Katastrofa i opór ukraińskiego jęwejtwa 1941–1944</i>, Kyjw 1999, s. 221–222, 248–254)</p>			
<p>Przewodniczący UCK W. Kubijowycz na zjeździe Ukraińskiego Komitetu Krajowego we Lwowie przedstawił plan wysiedleń Polaków z Galicji Wschodniej do trzech innych dystryktów Generalnego Gubernatorstwa. W zjeździe uczestniczył zastępca gubernatora dr Ludwig Losacker. (W. Bonusiak, <i>Małopolska Wschodnia pod rządami III Rzeszy</i>, Rzeszów 1990, s. 114)</p>	<p>30–31 marca 1942</p>		
<p>Marzec 1942 – W Głównym Kierownictwie Bezpieczeństwa Rzeszy zakończono opracowanie planu „Wschód” Reichsfürera SS Heinricha Himmlera. Zgodnie z planem przewidywano wysiedlenie z terytorium Ukrainy Zachodniej (chodziło o zachodnie obwody Reichskomissariatu Ukraina) 65% Ukraińców i z polskich ziem – 80% Polaków, których miejsce mieli zająć Niemcy. (W.I. Daszyczew, <i>Bankrotstwo strategii...</i>, s. 35)</p>			

Kwiecień 1942 – We Lwowie otworzono wyższe kursy w dziedzinie medycyny, farmakologii, weterynarii, rolnictwa, leśnictwa, techniki. Na kursy przyjmowano Ukraińców i Polaków.

(Z. Albert, *Lwowski wydział lekarski w czasie okupacji hitlerowskiej 1941–1944*, Wrocław 1975, s. 33; R. Torzecki, *Polacy i Ukraińcy...*, s. 131)

Na II Konferencji OUN-B, która odbyła się w okolicach Lwowa, postanowiono: 1) Nie przeszkadzać Niemcom w prowadzeniu wojny z ZSRR, ale dla przyciągnięcia na swoją stronę mas ukraińskich rozwinąć propagandę antyniemiecką; 2) Za podstawę całej działalności praktycznej OUN przyjąć walkę antysowiecką; 3) Utworzyć „Związek zniewolonych narodów ZSRR”; 4) Porozumieć się z Polakami w sprawie wspólnej walki przeciwko ZSRR lub ich neutralności.

(S. Kokin, *Anotowanyj pokażczyk...*, s. 14–15).

Przewidując rychłą możliwość walki zbrojnej o państwowość ukraińską, podjęto decyzje mające na celu nasilenie działalności rewolucyjnej i przygotowanie zbrojnego powstania. Uznano, że nie można tracić sił na drobną działalność partyzancką, która prowadzona była dotychczas niewielkimi uzbrojonymi grupami, i postanowiono połączyć siły narodu w szerokim narodowym ruchu zbrojnym. W uchwale konferencji zaznaczono: „W obecnej sytuacji międzynarodowej i w obliczu toczącej się wojny jesteśmy za złagodzeniem stosunków polsko-ukraińskich na płaszczyźnie niezależnych państw i uznania narodu ukraińskiego

kwiecień
1942

<p>oraz jego panowania na ziemiach zachodnioukraińskich. Jednocześnie kontynuujemy walkę przeciwko szowinistycznym nastrojom Polaków”.</p> <p>(W. Kosyk, <i>Ukrajina i Niemczechyna...</i>, s. 234; <i>OUN w swiqli postanow...</i>, s. 69–70)</p>			
		maj 1942	<p>Początki organizacji samoobrony w Łukowcu Wiszniowskim i Łukowcu Żurowskim o kryptonimie „Topór”.</p> <p>(G. Mazur, <i>Pokucie...</i>, s. 122)</p>
<p>Bezwzględny rabunek ekonomiczny, represje okupanta niemieckiego wobec tych, którzy nie oddawali kontyngentów, niszczenie całych wsi – spowodowało przejście części policji ukraińskiej w służbie niemieckiej (wraz z Bulbą-Borowciem) do podziemia, utworzenie zgrupowania partyzanckiego i wystąpienie zbrojne przeciwko administracji niemieckiej.</p> <p>(W. Kosyk, <i>Ukrajina i Niemczechyna...</i>, s. 239)</p>	maj– –czerwiec 1942		
<p>Krajowy Prowidnyk OUN na Ziemi Północno-Zachodnie wydał polecenie tworzenia tzw. Kuszczowych Oddziałów Samoobrony (SKW). Latem i jesienią 1942 powstają liczne SKW na Wołyniu i Polesiu.</p> <p>(<i>Almanach „Homonu Ukrainy”</i>, Toronto 1992, s. 50; W. Kosyk, <i>Ukrajina i Niemczechyna...</i>, s. 236–237)</p>	lato i jesień 1942		
<p>W rejonie Krzemieńca powstaje organizacja ukraińskich</p>	lato 1942		

<p>nacjonalistów pod nazwą „Front Ukraińskiej Rewolucji” (FUR) pod kierownictwem Tymofija Basiuka („Jaworenko”), który był jednocześnie dowódcą sotni UPA. (W. Weryha, <i>Wtraty OUN w czasie druhoji switowoji wojny</i>, Toronto 1991, s. 139)</p>			
<p>Lato 1942 – Dochodzi do pierwszych antypolskich akcji nacjonalistów ukraińskich, skierowanych przeciwko Polakom zatrudnionym w niemieckiej administracji rolnej i leśnej, rozszerzanych następnie na ludność wiejską, głównie we wschodnich powiatach Wołynia. (<i>Armia Krajowa w dokumentach...</i>, t. 3, s. 18)</p>			
		1 czerwca 1942	<p>Komendant Obszaru nr 3 gen. Sawicki podpisał podstawowy plan operacyjny (L. 1/III/op.), w którym przewidziano: „Być gotowym do opanowania i utrzymania Lwowa, uprzedzając działania ukraińskie przejęcia władzy”. (Archiwum WIH, III/33/42, k. 1)</p>
		22 czerwca 1942	<p>Dowódca AK gen. Rowecki w meldunku nr 132 stwierdza, że do niekorzystnych warunków organizacyjnych dla działań powstańczych dochodzi jeszcze problem ukraiński. W III fazie powstania trzeba przewidywać „obejmowanie ziem wschodnich z przypuszczalną operacją wojskową na Lwów i Małopolskę Wschodnią” (<i>Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej</i>, t. 3, Londyn 1950, s. 194)</p>
<p>Lipiec–październik 1942 – Eksterminacja Żydów na Wołyniu przeprowadzona przez Niemców przy udziale policji ukraińskiej. (S. Spector, <i>The Holocaust of Volhynian Jews 1941–1944</i>, Jerusalem 1990, s. 66–67)</p>			

<p>Szkolenie kadr wojskowych OUN-B w powiatach: Łuck, Dubno, Równe, Włodzimierz Wołyński, Krzemieniec. W powiatach dubieńskim i krzemienieckim od lipca do grudnia 1942 zorganizowano 15 ośrodków szkolenia wojskowego.</p> <p>(O. Szulak, <i>W imia prawdy</i>, Buenos Aires 1948, s. 16–17)</p>	<p>lipiec– –grudzień 1942</p>		
<p>OUN-M przekazała ministrowi Ribbentropowi memorandum z prośbą o utworzenie ukraińskich struktur państwowych.</p> <p>(W. Werstiuk, O. Dziuba, W. Reprynczew, <i>Ukrajina...</i>, s. 456)</p>	<p>sierpień 1942</p>	<p>sierpień 1942</p>	<p>Komenda Główna Armii Krajowej wydzieliła Okręg Wołyński z Obszaru 3 i podporządkowała go bezpośrednio Komendzie Głównej.</p> <p>(<i>Armia Krajowa w dokumentach...</i>, t. 2, s. 471)</p>
<p>3 sierpnia 1942 – We wsi Ozerce (Jeziorko, pow. stanisławowski) Niemcy przeprowadzili głosowanie. Okazało się, że we wsi jest 98 Polaków i 93 Ukraińców. Zgodnie z istniejącymi przepisami stanowisko sołtysa przekazano Polakowi.</p> <p>(W. Jaszan, <i>Pid brunatnym czobotom</i>, Toronto 1989, s. 216)</p>			
<p>W lesisto-bagnistych rejonach północno-wschodniego Polesia i Wołynia pojawiają się pierwsze oddziały partyzantki sowieckiej. W trójkącie Olewsk–Rokitno–Horodnica desantowała grupa sowieckich partyzantów pod dowództwem Dmitrija Miedwiediewa.</p> <p>(W. Kosyk, <i>Ukrajina i Nimeczczyna...</i>, s. 275)</p>	<p>połowa sierpnia 1942</p>		
<p>Rozmowy „Tarasa Bulby” z przedstawicielami sowieckiego oddziału partyzanckiego D. Miedwiediewa w Starej Hucie k. Ludwipola (pow. kostopolski). Ustalono neutral-</p>	<p>początek września 1942</p>	<p>wrzesień 1942</p>	<p>Komendantem Okręgu AK Wołyń mianowany został płk dypl. Kazimierz Bąbiński „Luboń”.</p> <p>(<i>Armia Krajowa w dokumentach...</i>, t. 2, s. 471)</p>

			ność obu stron, która trwała ponad 6 miesięcy. (T. Bulba-Borowец, <i>Armija bez derżawy</i> , Lwiv 1993, s. 137–141)
Na początku października na terenie powiatu sarneńskiego zostają zorganizowane dwa pierwsze oddziały OUN-B: „Ostapa” (Serhija Kaczynskiego) i „Dowbeszki-Korobki” (Iwana Perekijniaka). W następnych tygodniach w rejonie Kołek, Pustomyt i Krzemieńca utworzono kolejne oddziały. Jesienią 1942 roku liczyły one w sumie ok. 600 ludzi i stały się zalążkiem przyszłej powstańczej armii. (BAMA, II/RH 22/175)	październik 1942	październik 1942	Rozpoczęła działalność Okręgowa Delegatura Rządu na Wołyniu. (AAN, 202/III/131, k. 1, Sprawozdania i informacje Sekcji Wschodniej)
Jesienią 1942 w północnych rejonach Wołynia pojawiły się utworzone przez członków OUN grupy bojowe, skierowane z Galicji. Dowództwo nad nimi objął Dmytro Klaczkiwskij. Rozpoczęło się formowanie siły zbrojnej, która przyjęła nazwę „Ukraińska Powstańska Armija” (Ukraińska Armia Powstańcza). Jej bazą był Wołyń, celem – całkowite uwolnienie Ukrainy od obcej okupacji i zabezpieczenie budowy niezależnego państwa ukraińskiego. (M. Łebed, <i>UPA</i> , b.m. 1987, s. 40, 44–45; W. Kosyk, <i>Ukrajina i Nimeczczyna...</i> , s. 354–355)	14 października 1942	jesień 1942 – zima 1942/43	Do polskich instytucji jawnych i konspiracyjnych docierają sygnały o aktywizacji OUN i przygotowaniach do wystąpienia przeciwko lokalnym polskim społecznościom. W sprawozdaniu Biura Wschodniego Delegatury Rządu RP podano m. in., że OUN jest „czynnikiem wywołującym ferment wśród młodzieży ukraińskiej na terenie Małopolski Wschodniej i może być czynnikiem rebelii w momencie przełomowym”. (AAN, 202/II-51, s. 114)
Listopad 1942 – Gestapo rozstrzelało ok. 100 Ukraińców we Lwowie, Tarnopolu, Jagielnicy i w innych miejscowościach. (W. Jaszan, <i>Pid brunatnym...</i> , s. 82)			

<p>13 listopada 1942 – Zbiorowy mord w Obórkach (pow. łucki), którego ofiarą padło ok. 50 osób narodowości polskiej. (J. Łukaszów [T.A. Olszański], <i>Walki polsko-ukraińskie 1943–1947</i>, „Zeszyty Historyczne” 1989, nr 90, s. 168)</p>			
		21 listopada 1942	<p>Na Wołyń przybył Kazimierz Banach („Jan Linowski”), który objął funkcję Okręgowego Delegata Rządu. Zastępcą został Julian Kozłowski („Cichy”). W skład Wołyńskiej Okręgowej Delegatury wchodziły: wydział bezpieczeństwa i samoobrony, komenda PKB i samoobrony, wydział oświaty i kultury, wydział propagandy, inspektorat łączności. We wszystkich powiatach utworzono inspektoraty Delegatury. (AAN, 202/III/121, k. 50)</p>
<p>Rozmowy „Tarasa Bulby” z szefem SD Wołynia i Podola Pützem oraz Beerem [Bayerem?] w sprawie współpracy. Porozumienia nie osiągnięto. (T. Bulba-Borowец, <i>Armija bez derżawy</i>, s. 141–150)</p>	23–24 listopada 1942		
<p>Do miejscowości Hołysze (20 km na zachód od Olewska) przybył oddział sowieckich partyzantów pod dowództwem Saburowa. Do rejonu odległego o ok. 30 km od tego miejsca przybył oddział Kowpaka, który następnie przeszedł do rejonu Równego. (W. Kosyk, <i>Ukrajina i Nimeczczyna...</i>, s. 279)</p>	28 listopada 1942	28 listopada 1942	<p>W planie powstania z 1942 roku gen. Rowecki stwierdził, że jako dodatkowych przeciwników widzi głównie Ukraińców. Istnieje możliwość walki z nimi na terenie bazy od pierwszego dnia powstania. Stąd decyzja: „Podjąć walkę obronną o Lwów przeciw Ukraińcom, jeżeli tę walkę chcieliby nam od pierwszej chwili narzucić”. (<i>Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej</i>, t. 3, s. 198–200)</p>

<p>Na Konferencji Wojskowej OUN-B dokonano oceny aktualnej sytuacji politycznej i wojskowej. Przyjęto decyzję o konieczności utworzenia sił zbrojnych dla ochrony ludności Wołynia i Polesia. W wyniku postanowień Konferencji powołano komisję dla opracowania instrukcji dotyczącej formowania ukraińskich sił zbrojnych. (H. Starodubeć, <i>OUN(b) w ukraińskomu...</i>, s. 89–90)</p>	<p>początek grudnia 1942</p>		
		<p>1 grudnia 1942</p>	<p>Gen. Sawicki „Proboszcz” zarządził na połowę stycznia 1943 roku ćwiczenia aplikacyjno-dyskusyjne dla dowódców, ale 3 grudnia aresztowano szefa sztabu ppłk. M. Dobrzańskiego. 5 stycznia 1943 ponownie zarządzono ćwiczenia na temat: „Nie dopuszczenie do opanowania Lwowa–Zachód przez Ukraińców i odbicie obsadzonych już przez nich obiektów – przy założeniu, że 15.5.1943 r. wybuchło powstanie OUN”. (Archiwum WIH, III/33/39, k. 18, 62–75)</p>
1943			
		<p>styczeń 1943</p>	<p>Utworzono VIII Wołyński Okręg BCh i pierwsze oddziały Straży Chłopskiej. (M. Juchiewicz, <i>Na wschód od Bugu...</i>, s. 172–173)</p>
		<p>styczeń–luty 1943</p>	<p>Ekipa powołana dla zorganizowania Okręgu Wołyńskiego AK w składzie 20 oficerów</p>

			<p>i jednej kobiety wraz z płk. Kazimierzem Bąbińskim przeniosła się z Warszawy do Kowla.</p> <p>(<i>Armia Krajowa w dokumentach...</i>, t. 2, s. 471)</p>
<p>Atak sotni „Dowbeszki–Korobki” na Włodzimierzec.</p> <p>(P. Mirczuk, <i>Ukrajńska Powstańska Armija...</i>, s. 29)</p>	7 lutego 1943	styczeń–luty 1943	<p>W wyniku pracy ekipy płk. Bąbińskiego zorganizowano Inspektoraty Rejonowe AK: – Kowel („Kuźnia”, „Gromada”) z obwodami kowelskim i lubomelskim; – Dubno („Dąbrowa”) z obwodami dubieńskim i krzemienieckim; – Równe („Browar”) z obwodami rówieńskim, zdołbunowskim i kostopol- skim; – Łuck („Łuna”, „Osnowa”) z obwodami łuckim, włodzi- mierskim i horochowskim; – samodzielny obwód AK Sarny („Staw”) obejmujący powiat sarnieński i taktycz- nie podlegający Inspektorowi AK Kowel.</p> <p>(J. Turowski, <i>Pożoga. Walki 27 Wołyńskiej Dywizji AK</i>, Warszawa 1990, s. 33)</p>
<p>W powiecie sarnieńskim powstają trzy nowe sotnie OUN-B: „Dorosza”, „Kruka” i „Gonty”.</p> <p>(P. Mirczuk, <i>Ukrajńska Powstańska Armija...</i>, s. 36)</p>	luty 1943	luty 1943	<p>Po mordzie w Parośli (zob. 9 lutego) zorganizowano pierwsze placówki samo- obrony w miejscowościach: Jeziory, Szachy, Serniki, Swarycewicz, Borowe, Dąbrowica, Wołczyce, Huta Stepańska, Dobryń, Nowosiółki, Ostrowsk, Wieluń, Biała, Komary, Huta Sopaczewska, Hały, Stara Huta.</p> <p>(M. Juchniewicz, <i>Na wschód od Bugu...</i>, s. 50–52)</p>

		luty 1943	Rozwiązanie „Wachlarza” i przekazanie odcinka II-Wołyń do Okręgu Wołyńskiego AK. <i>(Armia Krajowa w dokumentach..., t. 2, s. 471)</i>
<p>9 lutego 1943 – Masowy mord w polskiej kolonii Parośla (gm. Antonówka, pow. sarneński), gdzie z rąk nacjonalistów ukraińskich zginęło co najmniej 155 osób. <i>(W. Siemaszko, E. Siemaszko, Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945, t. 1, Warszawa 2000, s. 738–742)</i></p>			
<p>III Konferencja OUN, która odbyła się we wsi Terebieże (lub Wołujki) k. Oleska (pow. złoczowski), oceniając sytuację międzynarodową i możliwość zwycięstwa ZSRR w wojnie z Niemcami postanowiła przejść od metod konspiracyjnych do otwartej walki przeciwko władzy niemieckiej, wskazując jednocześnie na nieodzowność walki z ZSRR jako wrogiem niepodległej Ukrainy. Do nazwy OUN dodano „Samostijnykiw Derżawnykiw” (OUN-SD). <i>(S. Kokin, Anotowanyj pokażczyk..., s. 15–16).</i></p> <p>W nawiązaniu do programu I Wielkiego Zjazdu OUN z 1929 roku przyjęto uchwałę o przygotowaniu Ukraińskiej Rewolucji Narodowej, która w przełomowym momencie wojny doprowadzi do usunięcia okupantów z Ukrainy. <i>(OUN w switli postanow..., s. 74–89)</i></p>	17–23 lutego 1943		
<p>Koniec lutego 1943 – Mordy na ludności polskiej dokonywane przez nacjonalistów ukraińskich objęły powiaty: sarneński, kostopolski, rówieński, zdołbunowski i krzemieniecki. <i>(AAN, 202/III/121, k. 49)</i></p>			
<p>Marzec 1943 – Raport dowództwa SS i policji z 30 czerwca 1943 podawał, że od marca 1943 roku mnożyły się napady na polskie osiedla, podczas gdy do tego czasu były to wy-</p>			

<p>padki odosobnione. W związku z tym tysiące Polaków opuszczało wsie i uciekało do miast. (<i>Litopys UPA</i>, t. 6, dokument 24, s. 88)</p>			
<p>3 marca 1943 – Żandarmeria niemiecka wspólnie z policją ukraińską dokonała pacyfikacji polskich wsi Borszczówka i Lidawka, gm. Hoszcza, pow. rówieński. W Borszczówce spalono 48 gospodarstw i rozstrzelano ponad 200 osób, w tym dzieci i kobiety. W Lidawce zamordowano 104 osoby i spalono 29 gospodarstw. (BUW, Oddz. Rękopisów, sygn. 2131 [poprzednio 3312], <i>Meldunek Weg. „E”</i>)</p>			
<p>Z rozkazu kierownictwa OUN ponad 4 tysiące policjantów ukraińskich w służbie niemieckiej przeszło do lasu z pełnym uzbrojeniem. Nastąpił skokowy ilościowo-jakościowy rozwój UPA, bowiem jej szeregi zostały zasilone przeszkolonymi kadrami. Utworzono nowe sotnie i kurenie, m. in.: kureń „Hołobenki” z sotniami „Bajdy”, „Kubika” i „Zaliziaka”; kureń „Szczuki” i kureń „Jaremy”. (<i>Litopys UPA</i>, t. 5, s. 19; P. Mirczuk, <i>Ukraińska Powstańska Armija...</i>, s. 36–44; M. Łebed’, <i>UPA</i>, b. m. 1946, s. 22)</p>	<p>15 marca – 10 kwietnia 1943</p>	<p>wiosna 1943</p>	<p>Do Małopolski docierają pierwsze informacje o masowych mordach popełnianych na Polakach na Wołyniu przez oddziały UPA i bojówki ukraińskich nacjonalistów. Obawy przed rozprzestrzenieniem się mordów na Polakach także na Małopolskę Wschodnią.</p>
<p>15, 16 i 19 marca 1943 – policja ukraińska przeprowadziła akcje przeciwko Polakom w miejscowościach: Hołoby, Mielnica, Powursk, Żmudcze, Wielick. Zamordowano w miejscach publicznych ok. 150 Polaków. Był to odwet za zabicie popa ukraińskiego. (AAN, 202/III, Departament Informacji i Prasy, informacja bieżąca z 20.4.43 r.)</p>			
<p>Napady UPA na rejonowe punkty kreislandwirtów na Wołyniu. (<i>Litopys UPA</i>, t. 1, s. 23)</p>	<p>18 marca 1943</p>		
<p>18 i 19 marca 1943 – W wioskach i osadach gmin Hołoby i Wielick (pow. kowelski) żandarmeria niemiecka wraz z policją ukraińską przeprowadziła „czystkę” wśród Polaków mordując m. in. w Bytenu – 20 osób, w Chobucie – 8, w Gończybrodzie – 14, w Mielnicy – 17, w Wielicku – 30, w Dużym Porsku – 11. (W. Siemaszko, E. Siemaszko, <i>Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich...</i>, t. 1, s. 331–333, 393, 398)</p>			

<p>Do lasu przechodzi cały batalion gospodarczy z Łucka liczący 320 ludzi, z którego utworzono kureń UPA pod dowództwem „Rubaszenki” (Stepan Kowal). Zorganizowany kureń przeszedł do rejonu Kołek.</p> <p>(<i>Litopys UPA</i>, t. 5, s. 98–103)</p>	20 marca 1943		
<p>Utworzono oddziały OUN-B: w Świnarzynie pod dowództwem „Sosenki” (Porfyr Antoniuk); w Biliczach pod dowództwem „Pochmurnego”; w lesie zawidowskim dwie sotnie pod dowództwem „Sławka” i „Hołuba”.</p> <p>(H. Steciuk, <i>Czorni dni Wołyni</i>, Wołodymyr Wołynskij 1992, s. 59)</p>	kwiecień–maj 1943	kwiecień 1943	<p>Akcja oddziału AK Stanisława Kosiby przeciwko uzbrojonym grupom ukraińskim w Saturni i Maniawie (woj. stanisławowskie).</p> <p>(G. Mazur, <i>Pokucie...</i>, s. 112)</p>
<p>Na posiedzeniu prowidu OUN-B M. Łebedź zrzekł się obowiązków urzędującego prowidnyka OUN-B.</p> <p>(H. Starodubeć, <i>OUN(b) w ukraińskomu...</i>, s. 106)</p>	początek kwietnia 1943		
<p>W Horochowie miejscowy oddział policji ukraińskiej w służbie niemieckiej na rozkaz kierownictwa OUN oparował miasto, a następnie odszedł do lasu.</p> <p>(P. Mirczuk, <i>Ukraińska Powstańska Armija...</i>, s. 31)</p>	2–4 kwietnia 1943		
<p>Kierownictwo OUN wezwało policję ukraińską do porzucenia służby u Niemców i przejścia do lasu.</p> <p>(AAN, 202/III/129, k. 254, <i>Sprawozdania i informacje Sekcji Wschodniej 1943–1944</i>)</p>	4 kwietnia 1943		

<p>Początek rozmów między przedstawicielami Głównego Dowództwa UPA Bulby-Borowcia i Wojskową Referenturą OUN Bandery. Przedstawiciele OUN-B zaproponowali „Bulbie” odejście od politycznej orientacji na rząd URL i przyjęcie platformy OUN-B, uznającej akt państwowy z 30 czerwca 1941 jako jedyną państwową koncepcję. Domagali się także utworzenia wspólnych sił wojskowych i sztabu oraz oczyszczenia terytorium powstańczego z ludności polskiej.</p> <p>(Z. Knysz, <i>Bje dwanadciata</i>, w: <i>Spohady i materiaty do dijanija OUN naperedodni nimečko-moskowskoji wojny 1941 r.</i>, Toronto 1958, s. 78–79)</p>	<p>9 kwietnia 1943</p>		
		<p>22 kwietnia 1943</p>	<p>Komendant Okręgu Wołyńskiego AK zarządził, aby sieci dowództwa PZP użyć do organizacji i dowodzenia oddziałami samoobrony pod maskującą nazwą „Wołyńskiej samoobrony”. (BUW, sygn. 2131, <i>Meldunek komendanta Okręgu Wołyńskiego AK nr 123/III. Op. z dnia 22 kwietnia 1943</i>)</p>
		<p>22 kwietnia 1943</p>	<p>Komendant Okręgu Wołyńskiego wydał rozkaz nr 2 zakazujący „stosowania metod, jakie stosują ukraińskie rezuny”. W rozkazie mówi się, że „nie będziemy w odwecie palili ukraińskich zagród lub zabijali ukraińskich kobiet i dzieci. Samoobrona ma bronić się przed napastnikami lub</p>

			atakować napastników, pozostawiając ludność i jej dobytek w spokoju”. (BUW, sygn. 2131, <i>Meldunek nr 123/III. Op. z dnia 22.4.1943</i>)
23 kwietnia 1943 – Napad oddziałów UPA na polską osadę Janowa Dolina (pow. kostopolski). Zamordowano ok. 500 osób, osadę spalono. (<i>Litopys UPA</i> , t. 5, s. 20)			
Uroczyste ogłoszenie we Lwowie niemieckiej decyzji o organizacji ukraińskiej dywizji SS „Hałyczyna” (SS-Schützen-Division Galizien). Przemawiał Kubijowycz. OUN-B sprzeciwiała się organizacji dywizji. (W. Kosyk, <i>Ukrajina i Nimeczczyna...</i> , s. 316; AAN, 202/II-51, s. 274; W. Bonusiak, <i>Małopolska Wschodnia...</i> , s. 124; W. Werstiuk, O. Dziuba, W. Reprynczew, <i>Ukrajina...</i> , s. 462; W. Kubijowycz, <i>Meni 85</i> , München 1985, s. 111–112)	28 kwietnia 1943		
		30 kwietnia 1943	Wołyński Delegat Rządu wydał odezwę „Do społeczeństwa wołyńskiego”, w której nawoływał ludność polską do liczenia tylko na własne siły i skupiania się w szeregach samoobrony. (AAN, 202/XXIV/3, k. 2, <i>Zarządzenie Wołyńskiego Okręgowego Delegata Rządu</i>)
Od maja 1943 nastąpiły masowe ataki oddziałów UPA na wsie polskie i ośrodki samoobrony na terenie całego Wołynia. Ucieczka Polaków do miast. Zbiorowe zgłaszanie się na wyjazd do Niemiec na roboty.			
Maj 1943 – Niemiecka administracja tworzy na Wołyniu polską policję zamiast policji ukraińskiej, która wczesną wiosną przeszła do UPA. Niemcy uzbroili w karabiny pol-			

<p>ską ludność w miastach: Kołki, Dubno, Sarny, Młynów, Klewań. (I. Biłas, <i>Represywno-karalna systema w Ukraini 1917–1953 rr.</i>, t. 2, Kyjiv 1994, s. 391–392)</p>			
<p>Seria operacji niemieckich przeciwko UPA, które rozpoczęły się w rejonie Horochowa, a następnie przeszły do rejonu Beresteczka. (W. Kosyk, <i>Ukraina i Niemczechy...</i>, s. 356)</p>	<p>maj 1943</p>		
<p>12 maja 1943 – W powiecie sarneńskim spalono wieś: Uhły, Konstantynówka, Osty, Ubereż. (AAN, 202/III/8, k. 90)</p>			
<p>Oddział UPA, przy wsparciu ludności ukraińskiej ze wsi Wilia, Bystrzyce, Chotyń i Chołopy napadł na polską wieś Niemilia (pow. kostopolski). Zginęło 150–200 osób. (AAN, 202/III-121, k. 130, <i>Informacja o terrorze okupanta, Ukraińców, Ruchu Oporu za 1943–1944 r.</i>)</p>	<p>13 maja 1943</p>		
<p>Na poszerzonym posiedzeniu Prowidu OUN-B stanowisko prowidnyka zostało zlikwidowane, na to miejsce utworzono Trzyosobowe Biuro Prowidu w składzie: Roman Szuchewycz – przewodniczący, Dmytro Majiwskij i Zenon Matła – członkowie. (H. Starodubeć, <i>OUN (b) w ukraińskomu...</i>, s. 106)</p>	<p>13 maja 1943</p>		
		<p>17 maja 1943</p>	<p>Komendant Okręgu Wołyńskiego wydał zarządzenie, które nakazywało zorganizowanie samoobrony w rejonach o przewadze ludności polskiej, utworzenie w rejonach</p>

			o mniejszej liczbie ludności polskiej samoobrony w miasteczkach, utworzenie zbrojnych oddziałów dyspozycyjnych i zorganizowanie systemu alarmowego. (AAN, 203/XV/41, k. 69, Komenda Obszaru Lwów)
		17 maja 1943	W związku z zagrożeniem ze strony Ukraińców gen. Sawicki „Gustaw” wydał rozkaz nr 269a/III dotyczący kontrakcji przeciw dywersji ukraińskiej, a 10.08.1943 jego następca płk Filipkowski „Stach” podpisał podobny rozkaz nr 436. (Archiwum WIH, III/33/39, k. 1)
Odezwa OUN na Wołyniu zrzucająca odpowiedzialność za mordy na Polaków i zapowiadająca wzmoczenie terroru. (AAN, 202/III/11, k. 6, Sprawy narodowościowe)	18 maja 1943		
24/25 maja 1943 – Spalono wszystkie dwory i folwarki w powiecie włodzimierskim. (AAN, 202/III/121, k. 4)			
		25 maja 1943	Niemcy przeprowadzili akcję pacyfikacyjną na ukraińską wieś Wilia, w której kwatrowała grupa sztabowa „Bulby”. Zginęło kilkadziesiąt mieszkańców i ok. 40 „upowców” z oddziału T. Bulby. (Cz. Piotrowski, <i>Przez Wołyń i Polesie na Podlasie</i> , Warszawa 1998, s. 39–41)
28 maja 1943 – 600-osobowy oddział UPA spalił wieś Staryki i wymordował wszystkich jej mieszkańców. (Materiały i Dokumenty WIH, III/52/23, k. 12–13)			

<p>W rejonie między Zabłoćcami a Litowieżem zorganizowano oddział OUN-M, liczący ok. 150 ludzi. (H. Steciuk, <i>Czorni dni Wołny...</i>, s. 58)</p>	<p>29 maja 1943</p>		
<p>Czerwiec 1943 – Niemcy spacyfikowali ukraińską miejscowość Dermań. Spalono 40 gospodarstw i zabito ok. 100 Ukraińców. (AAN, 202/III, t. 132, k. 44)</p>			
<p>Czerwiec 1943 – Do lipca 1943 roku w pow. horochowskim miały miejsce napady UPA na 23 wsie polskie, w pow. dubieńskim – na 15 wsi, w pow. włodzimierskim – na 28 wsi. (AAN, 202/I/34, k. 172)</p>			
<p>Czerwiec 1943 – Masowe zabójstwa Polaków objęły powiaty dubieński i łucki. (AAN, 202/III/121, k. 49)</p>			
<p>Raid sowieckiego zgrupowania partyzanckiego Kowpaka (ok. 1700 ludzi) z północno-wschodniego Polesia przez tereny na północ od Równego, a następnie między Równem i Łuckiem na południe do Galicji. (W. Kosyk, <i>Ukrajina i Nimeczczyna...</i>, s. 402)</p>	<p>czerwiec 1943</p>		
<p>„Sztab nowej UPA [utworzonej przez OUN-B] otrzymał od partii Łebedzia [OUN-B] w czerwcu 1943 takie oto zadania bojowe: niezwłocznie i jak najszybciej dokończyć akcję totalnego oczyszczenia terytorium ukraińskiego z ludności polskiej, konsekwentnie nadal wyniszczać wewnętrzny wroga Ukrainy, to znaczy wszystkich demokratów spod znaku URL i innych ugrupowań politycznych”. (T. Bulba-Borowец, <i>Armija bez derżawy...</i>, s. 272)</p>	<p>czerwiec 1943</p>		

<p>Tajna dyrektywa terytorialnego dowództwa UPA „Piwnicz”, podpisana przez „Kłyma Sawura” (Dmytra Klaczkiewskiego), w sprawie przeprowadzenia akcji likwidacji polskiej ludności męskiej w wieku od 16 do 60 lat.</p> <p>(Archiwum SBU Obwodu Wołyńskiego, d. nr 11315, t. 1, cz. II, s. 16)</p>	<p>czerwiec 1943</p>	<p>czerwiec 1943</p>	<p>Na terenie Okręgu Wołyńskiego AK nastąpiła reorganizacja sił konspiracyjnych. Znaczną część kadry dowódczej oraz wszystkie siły wiejskie skierowano do organizowania samoobrony. W konspiracji pozostała tylko część sił Okręgu w ośrodkach miejskich. Zorganizowano silne bazy samoobrony w Przebrażu, Hucie Stepańskiej, Pańskiej Dolinie, Starej Hucie, Zasmykach, Bielinie. W czerwcu 1943 ludność polska Wołynia skupiona była w 11 miastach i 25 bazach i ośrodkach samoobrony.</p> <p>(AAN, 202/III/13, k. 18)</p>
<p>2 czerwca 1943 – Oddział UPA napadł na polską wieś Hurby i wymordował ok. 250 ludzi.</p> <p>(CAW, 392/62/53, „Nasze Ziemie Wschodnie” 1943, nr 4)</p>			
		<p>5 czerwca 1943</p>	<p>Wołyński Okręgowy Delegat Rządu wydał zarządzenie o skoordynowaniu wszystkich poczynań społeczeństwa polskiego Wołynia w celach samoobrony.</p> <p>(AAN, 202/XXIV/3, k. 1-2)</p>
<p>12 czerwca 1943 – Niemcy razem z Polakami napadli na wieś Oryszkowce (pow. krzemieniecki). Oddział UPA pośpieszył mieszkańcom na pomoc. Zabito 9 Niemców i Polaków.</p> <p>(Litopys UPA, t. 2, s. 130)</p>			
<p>Do 18 czerwca 1943 do dywizji SS „Hałyczyna” zgłosiło się 84 tys. ochotników, z czego przed komisją lekarską stanęło 52 tys. Przyjęto 9–12 tys. ludzi.</p> <p>(BAK, 6/70 F. 133)</p>	<p>18 czerwca 1943</p>		
<p>Na Wołyniu działały: – oddziały wojskowe OUN-B, które w kwietniu 1943 liczyły</p>	<p>połowa 1943 roku</p>		

<p>8–10 tys. ludzi, a już w czerwcu liczba ich wynosiła 16–20 tys. ludzi i nadal wzrastała; – oddziały „Tarasa Bulby”, które w kwietniu 1943 liczyły ok. 4 tys. ludzi, przy czym możliwości mobilizacyjne szacowano jeszcze na ok. 10 tys.; – oddziały wojskowe OUN-M, które na wiosnę 1943 liczyły 2–3 tys. ludzi. (W. Kosyk, <i>Ukrajina i Niemczynna...</i>, s. 330–331)</p>			
<p>Wzmogły się mordy na Polakach (pow. czortkowski). Pojawiły się rozporządzenia wójtów i sołtysów zakazujące sprzedawania Polakom produktów spożywczych (pow. doliński). Zdarzały się wypadki oznaczania domów Polaków. (W. Bonusiak, <i>Małopolska Wschodnia...</i>, s. 218)</p>	lato 1943		
		lato–jesień 1943	<p>Wzmaga się fala uciekinierów z Wołynia. Od początku lipca do 15 września tylko przez Lwów przeszło ok. 35 tys. uchodźców. W ocenie polskiej społeczności trwają przygotowania OUN-UPA do usunięcia Polaków z Galicji Wschodniej. (W. Bonusiak, <i>Małopolska Wschodnia...</i>, s. 218)</p>
<p>Lipiec 1943 – Masowe mordy ludności polskiej rozszerzyły się na powiaty: horochowski, włodzimierski i kowelski. (AAN, 202/III/121, k. 49)</p>			
<p>Atak oddziałów UPA zagonu „Ozero” na bazy czernihowskiego zgrupowania partyzantów sowieckich w rejonie Ma-</p>	lipiec 1943		

niewiczce, Lubieszów, Ratno. (<i>Litopys UPA. Nowa serija</i> , t. 2, s. XV)			
		lipiec 1943	W lipcu 1943 roku Kedyw Okręgu Lwów miał zorganizowane zawiązki trzech oddziałów leśnych („Sylwester” w obwodzie Rawa Ruska, „Pirat” w obwodzie Przemyślany, „Szary” w Karpatach). Wszystkie te oddziały uległy zniszczeniu lub rozproszeniu w różnych okolicznościach. (Archiwum WIH, III/33/23, k. 6b)
Lipiec 1943 – Za spalenie przez UPA majątku Zaborol Niemcy spalili ukraińskie wsie: Zaborol, Omelanik Duży, Omelanik Mały (w pobliżu Łucka). Oddział karny SS zabijał schwytanych, rannych wrzucano do ognia. (AAN, 202/I, k. 34–149, <i>Sprawozdanie Biura Wschodniego za lipiec 1943 r.</i>)			
Z rozkazu dowództwa UPA oddziały „Kruka” i „Czernyka” rozbroiły oddział melnykowców, operujący w lasach antonowieckich jako „Ukraiński Oddział Partyzancki nr 22”. Oficerów zatrzymano pod specjalnym nadzorem. (CDAWOWU, zesp. 3833, inw. 1, vol. 112, k. 8–9; wg: K. Smowskyj, <i>Spohady uczasnyka banderiwśkoji UPA</i> , New York 1982, s. 13 – nastąpiło to 7 lipca)	6 lipca 1943	7 lipca 1943	Z inicjatywy Wołyńskiego Okręgowego Delegata Rządu podjęto próbę pertraktacji z Ukraińcami. Pierwsze rozmowy odbyły się 7 lipca. (J. Turowski, <i>Pożoga...</i> , s. 58)
W oddziałach UPA: „Używane dotąd nacjonalistyczne powitanie przez podniesienie prawej ręki w górę zostało zniesione, a wprowadzono wojskowe powitanie przez podniesienie prawej ręki do nakrycia głowy”. (DARO, zesp. R-30, inw. 2, vol. 16.,	10 lipca 1943	10 lipca 1943	Na kolejną rozmowę ze stroną ukraińską udali się: Krzysztof Markiewicz „Czart” – przedstawiciel Okręgu Wołyńskiego AK, Zygmunt Rumel „Poręba” – przedstawiciel Okręgowego Delegata Rządu i przewodnik Witold Dobrowolski. Delegacja została w bestialski

k. 248, Rozkaz oddziału „Czernyka” z dnia 10.7.43 r.)			sposób zamordowana w Kustyczach pod Kowlem. (J. Turowski, W. Siemaszko, <i>Zbrodnie nacjonalistów ukraińskich dokonane na ludności polskiej na Wołyniu 1939–1945</i> , Warszawa 1990, s. 78)
<p>11 lipca 1943 – Oddziały UPA zaatakowały o świcie jednocześnie ponad 160 wsi polskich w powiecie włodzimierskim i horochowskim, mordując ich mieszkańców. Oto niektóre dane o rozmiarach zbrodni: Gurów – na 480 Polaków ocalało tylko 70 osób; w Porycku wymordowano ponad 200 osób; Orzeszyn – na ogólną liczbę 340 mieszkańców zginęło 270; Wólka Sadowska – spośród 600 Polaków tylko 20 udało się ująć z życiem; Zagaje – na 350 Polaków uratowało się tylko kilkunastu. (AAN, 203/XV–42, k. 78–85)</p>			
		11 lipca 1943	Oddział samoobrony z Przebraża przeprowadził akcję ofensywną na garnizon UPA w Trościańcu, w wyniku której rozbito znajdujący się we wsi oddział UPA i szkołę podoficerską, spalono kilka domów. (Polska–Ukraina: <i>trudne pytania</i> , t. 5, s. 132)
		12–20 lipca 1943	Po masowych zabójstwach Polaków w powiecie włodzimierskim utworzono placówki samoobrony w następujących miejscowościach: Werba, Nowosiółki, Falemicze, Włodzimierzówka, Chobułtów, Suchodoły, Iwanicze. (J. Turowski, <i>Pożoga...</i> , s. 157)
<p>14 lipca 1943 – Akcja pacyfikacyjna Niemców na czeską wieś Malin. Zabito 624 Czechów i 116 Ukraińców. (CDAWOWU, zesp. 3833, inw. 1, vol. 125, k. 4)</p>			
Na Wołyniu aresztowano ponad 2 tys. przedstawicieli inteligencji, w tym m. in.: w Krzemieńcu – 280, w Równem – 200, w Łucku – 160.	15/16 lipca 1943		

			Wszystkich aresztowanych rozstrzelano. (<i>Litopys UPA</i> , t. 2, s. 162–165)
Walki oddziałów UPA ze zgrupowania „Ozero” z sowieckimi oddziałami partyzanckimi w rejonie Hołowna i Werby. (<i>Litopys UPA. Nowa serija</i> , t. 2, s. XV)	druga połowa lipca 1943		
<p>17–19 lipca 1943 – Nacjonaliści ukraińscy przeprowadzili akcję na bazę samoobrony w Hucie Stepańskiej oraz na okoliczne wsie i kolonie polskie. W akcji wzięły udział trzy kurenie UPA: „Hostrego”, „Szuwały” i „Rubaszenki”. Zostały zlikwidowane następujące polskie wsie: Huta Stepańska, Borek, Omelanka, Lady, Kamionka, Romaszkowo, Podsielecze, Polany, Hołyń, Ciemne (Temne), Wyrka, Siedlisko, Soszniki, Ostrówki, Perespa, Wyrobki, Hały, Szymonisko, Użanie, Ziwka, Berezyna, Tur, Osiewiczze, Iwańcze, Długie Pole, Berezówka. (DARO, zesp. R-30, inw. 2, vol. 39, k. 25–26, Sprawozdanie „Pierwszej grupy UPA” z akcji na Hutę Stepańską z dnia 27.07.43, opubl. w: <i>Litopys UPA. Nowa serija</i>, t. 2, s. 173–176)</p>			
		19 lipca 1943	Komendant Okręgu Wołyńskiego AK wydał rozkaz o podporządkowaniu PKB, podlegającego dotychczas Okręgowemu Delegatowi Rządu, dowództwu wojskowemu. Oznaczało to scentralizowanie obrony wojskowej i cywilnej w rękach komendanta Okręgu. (AAN, 202/XXIV/1, k. 3)
„Taras Bulba” wydał rozkaz nr 80 o przemianowaniu UPA na UNRA – Ukraińską Armię Ludowo-Rewolucyjną. (RCChIDNI, zesp. 69, inw. 1, vol. 1033, k. 1–2)	20 lipca 1943	20 lipca 1943	Komendant Okręgu Wołyńskiego AK wydał rozkaz do Obwodów AK nakazujący tworzenie baz oporu oraz oddziałów partyzanckich, które powinny uzyskać gotowość bojową na 28 lipca. (AAN, 202/XXIV/1, k. 5)

		20 lipca – 31 sier- pnia 1943	Utworzono oddziały partyzan- ckie: „Drzazgi” (107 ludzi), „Jastrzębia” (ok. 150), „Bomby” (ok. 500), „Strzemienia” (ok. 100), „Gzymśa” (ok. 80), „Ryszarda” (ok. 80), „Sokoła” (ok. 120), „Korda” (ok. 80), „Piotrusia” (ok. 80). Wydano instrukcję dla baz oporu i oddziałów dyspozycyjnych „P”, która określała, że celem oddziałów partyzanckich jest obrona ludności polskiej i jej mienia przed zagładą. (AAN, 202/XXIV/1, k. 5)
Rozbicie przez dubieński i krzemieniecki kureń z grupy „Eneja” obozu sowieckich partyzantów pod dowództwem Antona Oduchy w rejonie szumskim. (<i>Litopys UPA. Nowa serija</i> , t. 2, s. XV)	24–25 lipca 1943		
		30 lipca 1943	Odezwa Krajowej Reprezentacji Politycznej „Do narodu ukraińskiego”, wzywająca do zaprzestania walk. (CAW, 392/62/53)
Sierpień 1943 – Masowe mordy na ludności polskiej objęły powiat lubomelski. (AAN, 202/III/121, k. 49)			
Niemieckie siły policyjne pod dowództwem gen. Ericha von dem Bacha prze- prowadziły na Wołyniu sze- roko zakrojone działania bojowe przeciwko UPA, w wyniku których obie stro- ny poniosły poważne straty. (<i>Litopys UPA. Nowa serija</i> , t. 2, s. XV)	sierpień 1943		

Raid oddziałów UPA „Bojowe grupy dowódcy Borystena” i walki z partyzantami sowieckimi w pow. sarneńskim i pińskim. (<i>Litopys UPA. Nowa serija</i> , t. 2, s. XV)	sierpień 1943		
Utworzono strukturę terytorialną UPA w Małopolsce Wschodniej. Galicja Wschodnia, Ziemia Chełmska, Bukowina i Karpaty znalazły się w UPA „Zachid” pod dowództwem Wasyla Sydora („Szelest”, „Wyszytyj”).	sierpień 1943		
Sierpień 1943 – Polskie oddziały spaliły wieś Potaszna na Wołyniu i zabiły dużo ludzi. 14 września polska grupa w sile 100 ludzi napadła na wieś Jackowicze i spaliła 48 domów, zabiła 8 ludzi. (<i>Litopys UPA</i> , t. 2, cz. 2, s. 173)			
Sierpień 1943 – Antypolskie ataki oddziałów UPA przeniosły się z Wołynia na przygraniczne tereny Galicji, a następnie objęły powiaty: brzeżański, podhajecki i rohatyński. (R. Torzecki, <i>Polacy i Ukraińcy...</i> , s. 261–262)			
2 sierpnia 1943 – Niemcy i Polacy spalili i ograbili wieś Załuże (pow. krzemieniecki). (<i>Litopys UPA</i> , t. 2, cz. 2, s. 164)			
List pasterski metropolity Szeptyckiego: wzywał duchowieństwo i naród, by nie poddawać się prowokacjom i nie kierować się aktami terroru. Przestrzegał przed narodową nienawiścią, rozgrywkami partyjnymi, pragnieniem zemsty na wrogach. (AAN, 202/III/132, k. 253; <i>Mytropolyt Andrej Szeptyckij: żyttia i dijalnist´. Dokumenty i materialy 1899–1944</i> , t. 2, Lwów 1998, s. 537–540, dok. 63)	10 sierpnia 1943		
Odezwa przewodniczącego UCK Kubijowycza nawołują-	13 sierpnia 1943		

ca do zaprzestania mordów na Polakach. (AAN, 202/III/132, k. 253)			
Główne Dowództwo UPA na czele z Dmytrem Klaczkiwskim („Kłym Sawur”) ogłasza siebie najwyższą i jedyną suwerenną władzą na wyzwolonych ziemiach Ukrainy. (DARO, zesp. R-30, inw. 2, vol. 34, k. 27, opubl. w: I. Iliuszyn, <i>Wołyńska tragedia 1943–1944 rr.</i> , Kyjiv 2003, s. 165.	15 sierpnia 1943		
Dowódca UPA „Kłym Sawur” rozporządzeniem z 15 sierpnia wprowadził prywatną własność ziemi na wyzwolonych ziemiach Ukrainy. (<i>Litopys UPA. Nowa serija</i> , t. 2, s. 5, dok. nr 2)	15 sierpnia 1943		
Na chutorach w pobliżu wsi Chmielówka (pow. kostopolski) oddziały UPA, liczące sześć kureni, otoczyły oddział „Bulby”, zabito pięciu dowódców UNRA, aresztowano żonę „Bulby”. On sam w walce wyrwał się z okrążenia. (O. Szulak, <i>W imia prawdy...</i> , s. 27–28)	18 sierpnia 1943		
Opanowanie Kamienia Koszyrskiego przez oddziały UPA zagonu „Ozero”. (<i>Litopys UPA. Nowa serija</i> , t. 2, s. XV)	19/20 sierpnia 1943		
20–23 sierpnia 1943 – Niemcy przeprowadzili szeroko zakrojoną akcję zbrojną na bazy UPA w powiatach: krzemienieckim i dubieńskim. Akcja nie powiodła się. Oddziały UPA liczące ponad 2 tysiące osób wyszły z okrążenia w różnych kierunkach, bez większych strat. (M. Skorupśkyj, <i>Tudy, de bij za wolu</i> , Kyjiv 1992, s. 150–153)			

<p>III Nadzwyczajny Zjazd OUN, który odbył się koło wsi Słoboda Żłota (pow. brzeżański, woj. tarnopolskie), dokonał analizy dotychczasowej walki zbrojnej oraz przyjął ustalenia ideologiczne i programowe do dalszej działalności. Powzięto decyzje: 1) Niezwłocznie rozpocząć działania mające na celu uzupełnienie stanu osobowego UPA drogą mobilizacji; 2) Utworzyć zakonspirowane składy żywności, broni i odzieży; 3) W związku z możliwością nadejścia Armii Czerwonej formowanie oddziałów UPA skoncentrować w rejonach, gdzie naturalne warunki sprzyjają ukryciu dużej masy uzbrojonych ludzi; 4) Przeczekać, aż front przesunie się na zachód, i dopiero wtedy przechodzić na wschodnie tereny Ukrainy (a także na Białoruś) z zadaniem podewrwania narodów do powstania przeciwko Związkowi Sowieckiemu. Do statutu organizacyjnego postanowiono wnieść następujące zmiany: 1) O utworzeniu na czele Centralnego Prowidu OUN biura obieranego na Kongresie (Wielkim Zjeździe), które miałyby prawo mianować członków Centralnego Prowidu według własnego osądu; 2) O utworzeniu Głównej Rady, do której wybrano M. Łebedzia („Maksym Ruban” – przewodniczący), M. Stepaniaka („Łeks”, „Serhij”), M. Arsenycza („Mychaj-</p>	<p>21–25 sierpnia 1943</p>		
--	------------------------------------	--	--

<p>to”) i „Puchyra”. Zadaniem „Główniej Rady” było kontrolowanie działalności Centralnego Prowidu. W uchwale „Dwa lata walki” oceniono akcje antypolskie jako przejaw walki z polskim imperializmem.</p> <p>(S. Kokin, <i>Anotowanyj pokazczyk...</i>, s. 16–19; <i>OUN w switli postanow...</i>, s. 90–121; <i>Litopys UPA</i>, t. 6, s. 17–18)</p>			
<p>Na podstawie rozkazu nr 3 z dnia 27 sierpnia 1943 utworzono następujące okręgi wojskowe: – OW „Zahrawa” obejmujący powiaty: sarnieński, kostopolski, stoliński i piński (dowódca – Iwan Łytwynczuk „Dubowyj”); – OW „Bohun” obejmujący powiaty: rówieński, zdołbunowski, dubieński i krzemieniecki (dowódca – Petro Olijnyk „Enej”); – OW „Turiw” obejmujący powiaty: łucki, horochowski, włodzimierski, kowelski, lubomelski, koszyrski, a także kobryński i brzeski (dowódca – Jurij Stelmaszczuk „Rudyj”); – OW „Tiutiunnyk” obejmujący obwód żytomierski (dowódca – Fedir Worobeć „Wereszczaka”).</p> <p>(<i>Litopys UPA</i>, t. 1, s. 26–29)</p>	27 sierpnia 1943	27 sierpnia 1943	Kolejna odezwa Wołyńskiego Okręgowego Delegata Rządu „Do społeczeństwa wołyńskiego”, nawołująca do zaprzestania walk.
<p>29 sierpnia 1943 – W wyniku antypolskiej akcji oddziałów UPA we wsi Wola Ostrowiecka (pow. lubomelski) zginęło 529 osób, w tym 220 dzieci w wieku do 14 lat, a we wsi Ostrówki (pow. lubomelski) zamordowano 438 osób, w tym 246 dzieci do lat 14.</p> <p>(<i>Wołyński testament</i>, opr. L. Popek, T. Trusiuk, P. Wira, Z. Wira, Lublin 1997)</p>			

Dowódca UPA „Kłym Sawur” wydał rozkaz, aby każdą wieś przekształcić w warownię. Wydane zostały szczegółowe instrukcje dotyczące wojskowej struktury samoobrony, budowy podziemnych ukryć, zagrożeń, transzei i innych umocnień, a także systemu rozpoznania i powiadamiania. Wszyscy mężczyźni mieli przejść wyszkolenie wojskowe i być gotowi do obrony swojej wsi. (<i>Litopys UPA</i> , t. 1, s. 135–148)	30 sierpnia 1943		
30 sierpnia 1943 – Oddziały UPA wraz z mieszkańcami wsi Wielick, Podlisy i Janówka przeprowadziły likwidację dużej kolonii polskiej Nowy i Stary Gaj oraz kolonii Sucha Łoza (gm. Wielick, pow. kowelski). W kolonii Gaj zamordowano ok. 600 osób, w kolonii Sucha Łoza – 149 osób. (Archiwum 27 Wołyńskiej Dywizji AK, relacje świadków: Henryka Komoli, Stanisława Pachli, Władysławy Kucharskiej i Anny Łobejko)			
		31 sierpnia 1943	Odparcie zmasowanego ataku dużych sił UPA na bazę polskiej samoobrony w Przebrażu. (M. Juchiewicz, <i>Na wschód od Bugu...</i> , s. 52)
		31 sierpnia 1943	OP „Jastrzębia” przeprowadził akcję prewencyjną na Gruszówkę. (<i>Polska–Ukraina: trudne pytania</i> , t. 5, s. 132)
Na rozkaz kierownictwa OUN-SD oddziały UPA rozbroiły oddziały Ukraińskiej Armii Ludowo-Rewolucyjnej „Tarasa Bulby”. (<i>Litopys UPA. Nowa serija</i> , t. 2, s. XV)	sierpień–wrzesień 1943		
Główne Dowództwo UPA wydało rozporządzenie o ustanowieniu administracji na terenie	1 września 1943	1–2 września 1943	OP „Korda” przeprowadził akcje prewencyjne na wsie: Równo, Opalin i Leśniaki.

<p>Ukrainy, jako „najwyższej i jedynej suwerennej władzy na wyzwolonych ziemiach Ukrainy”, podpisane przez dowódcę UPA „Kłyma Sawura”.</p> <p>(CDAHOU, zesp. 1, inw. 70, vol. 237, k. 34)</p>			<p>Rozbito stacjonujące tam załogi UPA.</p> <p>(<i>Polska–Ukraina: trudne pytania</i>, t. 5, s. 133)</p>
		4 wrześ- nia 1943	<p>OP „Jastrzębia” przeprowadził akcję przewencyjną na wieś Osiecznik.</p> <p>(<i>Polska–Ukraina: trudne pytania</i>, t. 5, s. 133)</p>
		4 wrześ- nia 1943	<p>OP „Bomby” przeprowadził akcję ofensywną na garnizon UPA w miejscowości Wilia.</p> <p>(<i>Polska–Ukraina: trudne pytania</i>, t. 5, s. 133)</p>
<p>Duże siły UPA (kureń „Hołobenki” z sotniami: „Bajdy”, „Kubika”, „Zaliziaka”; kureń „Szczuki”; kureń „Jaremy”; szkolna sotnia artylerii pod dowództwem „Rozważnego”), skoncentrowane dla przeprowadzenia akcji na bazę polskiej samoobrony w Zasmykach, stoczyły nieoczekiwane bój z Niemcami pod Radowiczami.</p> <p>(P. Mirczuk, <i>Ukrajńska Powstańska Armija...</i>, s. 40–41)</p>	7–9 września 1943	9 wrześ- nia 1943	<p>OP „Korda” przeprowadził akcję ofensywną na garnizony UPA w Wysocku i Bołtunach. Rozbito oddział UPA „Worona”.</p> <p>(<i>Polska–Ukraina: trudne pytania</i>, t. 5, s. 133)</p>
<p>Do UPA przeszedł z pełnym uzbrojeniem i wyposażeniem liczący 160 ludzi oddział azerbejdżański ze Zdołbunowa, będący w służbie niemieckiej.</p> <p>(CDAWOWU, zesp. 3833, inw. 1, vol. 188, k. 19)</p>	29/30 września 1943		
<p>Bój oddziałów UNS z Niemcami w pow. dolińskim. Niemieckie straty wyniosły ok.</p>	koniec września 1943		

<p>200 zabitych. (<i>Litopys UPA</i>, t. 1, s. 49)</p>			
<p>Prasa UPA zawiadamia o walkach oddziałów ukraińskich z Niemcami i Polakami w powiecie włodzimierskim, horochowskim, kowelskim, krzemienieckim i dubieńskim. (<i>Litopys UPA</i>, t. 2, cz. 2, s. 122)</p>	październik 1943	październik 1943	<p>OP „Drzazgi”, OP samoobrony z Przebraża i sowiecki OP „Kowalenki” przeprowadziły wspólną akcję ofensywną na garnizon UPA w Omelnie. Rozbito garnizon UPA i szkołę podoficerską. (<i>Polska–Ukraina: trudne pytania</i>, t. 5, s. 133)</p>
<p>Komunikat prowidu OUN oskarżający Polaków o niszczenie Ukraińców oraz ich dorobku kulturalnego i materialnego. Ubolewając, że doszło do „wzajemnej rzezi” Prowid OUN-SD oświadczył: „ani naród ukraiński, ani Organizacja nie mają nic wspólnego z tymi masowymi zabójstwami”. Prowid „potępia akty wzajemnych masowych zabójstw, ktokolwiek by ich dokonał” (P. Mirczuk, <i>Ukrajńska Powstańska Armija...</i>, s. 294–296)</p>	październik 1943	październik 1943	<p>Oddział AK „Chorążak” rozstrzelał kilkunastu członków UPA z Babcza i Pasiecznej (pow. nadwórniański). (G. Mazur, <i>Pokucie...</i>, s. 113)</p>
<p>Raid i walki dwóch kureni zgrupowania „Tiutiunnyk” z Niemcami i sowieckimi oddziałami partyzanckimi w rejonie na zachód od Żytomierza. (<i>Litopys UPA. Nowa serija</i>, t. 2, s. XXII)</p>	październik 1943	październik 1943	<p>Podczas przemarszu do bazy samoobrony w Pańskiej Dolinie OP „Olgierda” rozproszył oddział UPA w miejscowościach Świszczów i Pianie. (<i>Polska–Ukraina: trudne pytania</i>, t. 5, s. 133)</p>
<p>Akcje oddziałów OW „Turiw” i OW „Zahrawa” na bazy zgrupowań partyzantów sowieckich w rejonie Lubieszowa i Moroczna. (<i>Litopys UPA. Nowa serija</i>, t. 2, s. XXII)</p>	październik 1943	październik 1943	<p>Oddział samoobrony z Przebraża i sowiecki OP „Kowalenki” przeprowadziły akcję ofensywną na garnizon UPA w Słowatyczach. W walce zabito 22 „upowców” i kilkun-</p>

			stu „własowców”. Ponadto kilkunastu wzięto do niewoli. <i>(Polska–Ukraina: trudne pytania, t. 5, s. 134)</i>
		4 października 1943	OP „Jastrzębia” i OP „Korda” przeprowadziły akcję odwetową na wsie: Połapy i Sokół. Obie wsie spalono. <i>(Polska–Ukraina: trudne pytania, t. 5, s. 133)</i>
		5 października 1943	W rozkazie bojowym komendanta miasta Lwowa (L.dz. 1/Boj./III) określono zadania związane z opanowaniem każdej dzielnicy przez zaskoczenie, zniszczeniem komisariatów policji ukraińskiej, zdobyciem magazynów broni oraz ubezpieczeniem walki w mieście na wylotach dróg i w miejscowościach podlwowskich. <i>(Archiwum WIH, III/33/39, k. 14)</i>
		połowa października 1943	OP „Jastrzębia” przeprowadził akcje prewencyjne na wsie: Suszybaba, Jezierzany, Karolinka. <i>(Polska–Ukraina: trudne pytania, t. 5, s. 133)</i>
23 października 1943 – W Stanisławowie w gestapo odbył się sąd, na którym skazano 14 członków OUN na karę śmierci. Po tygodniu odbył się drugi sąd, na którym na karę śmierci skazano 13 osób. <i>(W. Jaszan, <i>Pid brunatnym czobotom...</i>, s. 249–250)</i>			
		25 października 1943	OP „Jastrzębia” przeprowadził akcję prewencyjną na wieś Dażwa. <i>(Polska–Ukraina: trudne pytania, t. 5, s. 133)</i>
Rozkaz OUN-UPA nakazujący, aby „kategorycznie wstrzymać wszelkie antypol-	27 października 1943		

<p>skie wystąpienia i akcje, które stanowią odchylenie od politycznej linii organizacji. [...] Inicjowanie i wykorzystywanie zbrojnych akcji traktujemy jako sabotaż i wypaczanie polityki OUN, a winnych będziemy karać według najwyższego prawa”. (CDAWOWU, zesp. 3833, inw. 1, vol. 13, k. 8, „Rozkaz nr I/43” z dnia 27.10.43 podpisany przez: Org. Ref. „K.H.”)</p>			
<p>Listopad 1943 – Oddziały ukraińskich nacjonalistów rozpoczęły pierwszą fazę likwidacji polskich gospodarstw i wsi, koncentrując się na pozbawionych obrony. (W. Bonusiak, <i>Małopolska Wschodnia...</i>, s. 219)</p>			
<p>Nieudana akcja zgrupowania UPA, składającego się z sześciu setni pod dowództwem „Szawuły”, na bazy polskich i sowieckich partyzantów w rejonie Moczulaneki k. Ludwipola. (<i>Litopys UPA. Nowa serija</i>, t. 2, s. XXII)</p>	listopad 1943	listopad 1943	<p>Oddział samoobrony z Bielina przeprowadził akcję przewencyjną na garnizonie UPA we wsi Liski i Puzów. (<i>Polska-Ukraina: trudne pytania</i>, t. 5, s. 134)</p>
<p>Konferencja z udziałem 31 przedstawicieli 13 narodów Europy Wschodniej i Azji. Przyjęto rezolucję „Pierwszej Konferencji zniewolonych narodów Europy Wschodniej i Azji”, „Deklarację” i „Odezwę”. W dokumentach potępiono niemiecką i sowiecką politykę imperialną oraz ogłoszono, że tylko „nowy międzynarodowy ład, oparty na poszanowaniu politycznych praw każdego narodu, stworzy każdemu narodowi nowe możliwości rozwoju kulturalnego i ekonomicznego”. (<i>Litopys UPA</i>, t. 1, s. 205–236)</p>	1–22 listopada 1943		

		6 listopada 1943	Zabójstwo por. Jana Rerutki ps. „Drzazga” oraz towarzyszących mu lekarza Sławomira Steciuka ps. „Piąty” i woźnicy Jana Linka ps. „Słoń”, zaproszonych przez dowódcę sowieckiego oddziału partyzanckiego płk. Prokopiuka na uroczystości 26 rocznicy Rewolucji Październikowej do wsi Hermanówka. (J. Turowski, <i>Požoga...</i> , s. 89–90)
		16 listopada 1943	OP „Bomby” (ok. 500 ludzi) wspólnie z sowieckim OP Szytowa w boju spotkaniowym rozbił duże zgrupowanie UPA, zabijając ok. 100 osób i biorąc do niewoli kilkadziesiąt. (<i>Polska–Ukraina: trudne pytania</i> , t. 5, s. 134)
<p>17 listopada 1943 – W Stanisławowie sąd niemiecki skazał 31 Ukraińców na karę śmierci, z tego 27 osób zaraz po procesie rozstrzelano. 27 listopada skazano kolejnych 20 Ukraińców na karę śmierci. (W. Jaszan, <i>Pid brunatnym czobotom...</i>, s. 251)</p>			
		20 listopada 1943	Gen. Komorowski wydał rozkaz nr 1300/III, w którym po raz pierwszy pojawił się zamysł operacji „Burza”. (Archiwum WIH, III/33/38, k. 1)
		20 listopada 1943	Oddział samoobrony z Kupiczowa przeprowadził akcję prewencyjną na garnizon UPA w Dażwie. Część wsi spalono. (<i>Polska–Ukraina: trudne pytania</i> , t. 5, s. 134)
		22 listopada 1943	Nadleśnictwo Lenia (pow. kamionecki) odparło atak oddziału UPA. (AAN, 202/III-134, t. 1, s. 21)

		25 listopada 1943	OP „Jastrzębia” przeprowadził akcję prewencyjną na garnizon UPA w Czernijowie. (<i>Polska–Ukraina: trudne pytania</i> , t. 5, s. 134)
		25 listopada 1943	Oddział samoobrony z Przebraża w sile około batalionu przeprowadził rajd demonstracyjny przez Żurawicze, Omelno i Horodyczyn. (<i>Polska–Ukraina: trudne pytania</i> , t. 5, s. 134)
Bój UNS z Niemcami w Czarnym Lesie pod Stanisławowem. Oddziały ukraińskie zadały Niemcom duże straty. (<i>Litopys UPA</i> , t. 1, s. 50)	27 listopada 1943		
Oddział UPA z grupy „Bohuna” zniszczył polskie osiedle Witoldówka. Mieszkańców zamordowano. (DARO, zesp. R-30, inw. 2, vol. 33, k. 151)	27 listopada 1943		
Raid nowo zorganizowanego w ramach OW „Bohun” zgrupowania oddziałów UPA „Kodak” do rejonu Kamieńca Podolskiego i Winnicy. (<i>Litopys UPA. Nowa serija</i> , t. 2, s. XXII)	listopad– –grudzień 1943	listopad– –grudzień 1943	Na przełomie listopada i grudnia oddziały samoobrony w Pańskiej Dolinie (pow. dubieński) przeprowadziły szereg akcji prewencyjnych przeciwko pobliskim garnizonom UPA zagrażającym bazie samoobrony. (Z. Kulczycki, <i>Na wschód od Bugu</i> , Kraków 1971, s. 33)
Grudzień 1943 – W Budapeszcie toczyły się rozmowy między przedstawicielami armii węgierskiej i UPA, które doprowadziły do częściowego przerwania walk między oddziałami węgierskimi i ukraińskimi. (W. Werstiuk, O. Dziuba, W. Reprynczew, <i>Ukraina...</i> , s. 471)			
Spotkanie dowódcy oddziału UPA Antoniuka ps. „Sosenko”	grudzień 1943		

<p>z niemieckim komendantem garnizonu we Włodzimierzu Wołyńskim oberleutnantem Ostenem i przedstawicielem Gebietskommissariatu we Włodzimierzu Wołyńskim, na którym uzgodniono wspólną walkę przeciwko sowieckim partyzantom i Polakom.</p> <p>(BAMA, H 3/474, Amt Abwehr, Abwehrabteilung III/Walli III)</p>			
<p>Bój UNS z Niemcami w pow. samborskim. Oddziały ukraińskie straciły ponad 160 ludzi.</p> <p>(<i>Litopys UPA</i>, t. 1, s. 50)</p>	4 grudnia 1943		
		8 grudnia 1943	<p>OP „Korda” przeprowadził akcję ofensywną na garnizon UPA we wsiach: Górka Wiszniowiecka, Wiszniów, Sztuń.</p> <p>(<i>Polska–Ukraina: trudne pytania</i>, t. 5, s. 134)</p>
<p>UPA napadła na miejscowości: Janówka (pow. tarnopolski), Szwejków i Markowa (pow. podhajecki), Kowalówka, Barysz, Korościatyn, Potok Złoty (pow. buczacki), zabijając ok. 230 osób, oraz na Połowce, Chomiakówkę, Romaszówkę (pow. czortkowski), Celejów (pow. kopyczyński) i Grabówkę. Zginęło ok. 100 osób.</p> <p>(AAN, 202/III-134, t. 1, s. 19–20)</p>	15 grudnia 1943 – 28 lutego 1944		
<p>Napad oddziału UPA na przedmieście Kowla. Zabito 6 Polaków, 2 osoby zostały ranne.</p> <p>(BUW, sygn. 2131, <i>Raport szefa BIP Okręgu Wołyńskiego z dnia 10.01.44 r.</i>)</p>	15 grudnia 1943		

<p>16 grudnia 1943 – Niemcy spalili wieś Jezierce (75 numerów), gm. Ludwipól (pow. kostopolski), i rozstrzelali ok. 380 mieszkańców. (Zakład Historii Ruchu Ludowego, BCh Okręg VIII, sygn. R. VIII 373)</p>			
		16 grudnia 1943	<p>OP „Gabriela” przeprowadził akcję ofensywną na garnizon UPA we wsi Czekno. Wzięto 18 jeńców. (<i>Polska–Ukraina: trudne pytania</i>, t. 5, s. 134)</p>
		21 grudnia 1943	<p>Podstępne rozbrojenie przez sowieckich partyzantów delegacji polskich partyzantów na czele z kpt. Władysławem Kochańskim ps. „Bomba”, przebywającej w Zawołoczcu na zaproszenie dowódcy zgrupowania sowieckiego gen. Naumowa. 11 polskich partyzantów rozstrzelano, a pozostałych 6 (w tym kpt. Kochańskiego) przewieziono przez linię frontu i osadzono w więzieniu. (J. Turowski, <i>Pożoga...</i>, s. 135–136)</p>
<p>Kureń „Ptacha” zniszczył polskie osiedle Bortnica (koło Dubna). Zabito ponad 25 Polaków. (DARO, zesp. R-30, inw. 2, vol. 33, k. 150–153)</p>	22 grudnia 1943	22 grudnia 1943	<p>OP „Olgierda” w czasie przemarszu na koncentrację przeprowadził akcję ofensywną na miejscowość Witoniz. (<i>Polska–Ukraina: trudne pytania</i>, t. 5, s. 134)</p>
		22 grudnia 1943	<p>OP „Korda” przeprowadził akcję prewencyjną na Wydźgów. (<i>Polska–Ukraina: trudne pytania</i>, t. 5, s. 135)</p>
<p>W Kruhowie (pow. złoczowski), w porze wieczery wigilijnej, UPA napadła na wybrane domy polskie. Mordowano tylko mężczyzn. Zabito 18</p>	24 grudnia 1943		

osób, w tym 2 Ukraińców (nazwiska ustalone). (OKBZpNP w Krakowie, sygn. S. 4/92/U (S. 15/98/U); OKBZpNP we Wrocławiu, S. 34/98/U)			
		24 grudnia 1943	Do Kupiczowa przybył oddział partyzancki „Łuna” z polskiej bazy samoobrony w Pańskiej Dolinie, liczący 170 ludzi. (W. Filar, „Burza” na Wołyniu, Warszawa 1997, s. 83)
Oddział UPA dokonał napadu na kolonię Janówka (pow. kowelski). Zginęło 42 Polaków. (BUW, sygn. 2131, <i>Raport szefa BIP Okręgu AK Wołyń z dnia 10.01.1944</i>)	25 grudnia 1943		
Oddział UPA spalił Bołdury (pow. brodzki), zginęło 81 mieszkańców. (AAN, 202/III-134, t. 1, s. 12)	26 grudnia 1943		
Koniec grudnia 1943 – W okresie świąt Bożego Narodzenia 1943 roku przez tereny całego Wołynia przetoczyła się nowa fala akcji antypolskich. Silne oddziały UPA, wspomagane przez miejscową ludność ukraińską, uderzyły niespodziewanie na skupiska ludności polskiej i bazy samoobrony w powiatach: rówieńskim, łuckim, kowelskim i włodzimierskim.			
28 grudnia 1943 – Niemcy z policją ukraińską spalili wieś Hermanówkę (pow. łucki). Zamordowano 52 osoby, w tym dzieci, które rzucono do płonących zabudowań.			
		30 grudnia 1943	Do bazy samoobrony w Przebrażu przybył oddział partyzancki „Bomby” pod dowództwem ppor. Feliksa Szczepaniaka ps. „Słucki”, liczący 220 ludzi. (W. Filar, „Burza”..., s. 85)
Do końca 1943 roku zakończono rozbudowę struktury UPA, w skład której wchodzi	koniec 1943		

<p>ły trzy grupy armii według następującego podziału terytorialnego: – UPA „Pivnicz” obejmująca Wołyń, Polesie i obwód żytomierski (dowódca – Dmytro Klaczkiwskyj ps. „Kłym Sawur”); – UPA „Zachid” obejmująca Galicję, Bukowinę, Zakarpacie i Chełmszczyznę (dowódca – Wasyl Sydor ps. „Szelest”, „Wyszytyj”); – UPA „Piwden” obejmująca Kamieniec Podolski, obwód winnicki oraz terytorium na południe od Winnicy (dowódca – Omelian Hrabec ps. „Bat ‘ko”). Ze względu na przesunięcie się frontu wschodniego nie udało się zorganizować planowanej grupy UPA „Schid”, która miała objąć centralną i wschodnią część Ukrainy. (<i>Litopys UPA</i>, t. 1, s. 383)</p>			
<p>Stan liczebny UPA na Wołyniu pod koniec 1943 roku wynosił 35–40 tys. uzbrojonych ludzi. (BAMA, H 2/v. 2339 42; BAMA, RH 22 104 f. 144)</p>	koniec 1943	koniec 1943	Oddziały partyzanckie Okręgu Wołyńskiego AK, działające w rejonach baz samoobrony, w końcu 1943 roku liczyły ok. 1300 uzbrojonych ludzi. (J. Turowski, <i>Pozoga...</i> , s. 49–50)
1944			
<p>Styczeń–maj 1944 – Antypolskie akcje OUN-UPA objęły powiaty: przemysłański, samborski, gródecki, lwowski, rudecki, stryjski i żydaczowski. Od czerwca akcje miały miejsce praktycznie we wszystkich powiatach Galicji Wschodniej. (R. Torzecki, <i>Polacy i Ukraińcy...</i>, s. 261–262)</p>			
<p>Styczeń–kwiecień 1944 – Oddziały UPA dokonały napadów na ok. 90 miejscowości powiatu złoczowskiego. Zabito 317 Polaków, spalono 343 gospodarstwa, obrabowano 150 gospodarstw. (AAN, 202/III-134, t. 1, s. 31)</p>			

<p>Styczeń–marzec 1944 – Na terenach Wołynia opanowanych przez Armię Czerwoną rozpoczęto rozbrajanie polskich oddziałów partyzanckich i placówek samoobrony. Miały miejsce aresztowania i represje w stosunku do Polaków – członków konspiracji AK. Władze sowieckie ogłosiły mobilizację mężczyzn w wieku od 18 do 55 lat w Kostopolu, Sarnach, Ostrogu, Równem, Zdołbunowie, Łucku, Rożyszczach, obejmującą Polaków, Ukraińców, Czechów i Żydów. (BUW, sygn. 2131, „Kraj” nr 466 z 17.3.1944 oraz meldunek „Konopi” nr 641/II z 31.3.1944; <i>Armia Krajowa w dokumentach...</i>, t. 3, s. 352)</p>			
<p>Wraz z powrotem władzy sowieckiej na Wołyń wojska NKWD przystąpiły do bezwzględnej walki z oddziałami UPA i członkami podziemnych struktur OUN oraz ludnością ukraińską współdziałającą z OUN-UPA. (CDAHOU, zesp. 1, inw. 2, vol. 75, k. 48–55)</p>			
<p>Do zwalczania podziemia ukraińskich nacjonalistów na Wołyniu tworzone są przez NKWD grupy specjalne składające się z ujętych członków UPA. (I. Biłas, <i>Represywno-karalna systema...</i>, t. 2, Kyjiw 1994, s. 466–468)</p>			
<p>Styczeń–luty 1944 – Napady oddziałów UPA na polskie wsie w powiatach: brzeżańskim, brodzkim, żółkiewskim, kopyczynieckim, podhajeckim, borszczowskim, rohatyńskim. (AAN, 202/III-134, t. 1, s. 12, 15, 22, 23, 47, 50)</p>			
<p>Styczeń 1944 – We Lwowie przedstawiciele społeczności ukraińskiej i polskiej odbyli naradę, na której postanowili zwrócić się do Ukraińców i Polaków z apelem o powstrzymanie waśni narodowościowych. (DALO, zesp. P-3, inw. 1, vol. 436, k. 137)</p>			
<p>Oddział UPA dokonał egzekucji na 54 mieszkańcach Bełza. (AAN, 202/III-134, t. 1, s. 42)</p>	<p>styczeń 1944</p>	<p>styczeń 1944</p>	<p>Grupa uzbrojonych członków samoobrony z Rożyszcz dokonała odwetu na ukraińskiej ludności wsi Trościanka za straty poniesione w obronie Kopaczówki podczas napadu oddziału UPA. (W. Romanowski, <i>ZWZ-AK na Wołyniu 1939–1944</i>, Lublin 1993, s. 95)</p>
<p>W czasie napadu banderowców na Bołdury (pow. brodzki) zginęło 31 Polaków (nazwiska ofiar ustalone). (OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U (S. 1/98/U); OKBZpNP we Wrocławiu, S. 20/98/U)</p>	<p>2/3 stycznia 1944</p>		

<p>4 stycznia 1944 – Wojska sowieckie zbliżyły się do granic II RP i w rejonie Rokitna przekroczyły byłą granicę polsko-sowiecką. W lutym–marcu zajęły wschodnią część Pokucia. Stopniowo wypierały oddziały niemieckie, podchodząc w połowie lipca pod Lwów, a na początku sierpnia przekroczyły San.</p>			
<p>Oddział UPA uprowadził ze wsi Połowce (pow. czortkowski) 28 mieszkańców, których zmasakrowane zwłoki znaleziono po pewnym czasie przypadkowo w Jagielnicy (zidentyfikowano 26 osób). (OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U. (S. 3/98/U); OKBZpNP we Wrocławiu, S. 22/98/U)</p>	<p>9/10 stycznia 1944</p>		
		<p>11 stycznia 1944</p>	<p>Oddziały partyzanckie: „Łuna” i „Piotrusia” stoczyły kilkugodzinną walkę z dużym oddziałem UPA w miejscowości Krać. (W. Filar, „Burza”..., s. 104)</p>
<p>Spotkanie przedstawicieli OUN-UPA z szefem gestapo i komendantem garnizonu w Kamieniu Koszyrskim, na którym doszło do przekazania broni, wyposażenia i żywności dla UPA oraz ustalenia zasad współdziałania w walce przeciwko sowieckiej partyzantce i Armii Czerwonej. (BAMA, H 3/474, Abwehrabteilung III/Walli III)</p>	<p>13 stycznia 1944</p>		
<p>Oddział UPA okrążył i spalił polskie zagrody we wsi Latacz (pow. zaleszczycki). Mordowano wszystkie napotkane osoby. Zginęło ok. 80 osób (ustalono 68 nazwisk ofiar).</p>	<p>15 stycznia 1944</p>	<p>15 stycznia 1944</p>	<p>Komendant Okręgu Wołyńskiego AK wydał rozkaz mobilizacyjny nakazujący zbiórkę oddziałów w zachodniej części Wołynia, w rejonie bazy samoobrony polskiej w Za-</p>

(OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U. (S. 12/98/U); OKBZpNP we Wrocławiu, S. 31/98/U)			smykach (na pld. od Kowla) i w rejonie bazy samoobrony w Bielinie (na pfn. od Włodzimierza Wołyńskiego). (W. Filar, „Burza”..., s. 79)
W czasie napadu UPA na wieś Markowa (pow. podhajecki) zamordowano ponad 40 Polaków, w tym księdza proboszcza M. Ferencza (ustalono 42 nazwiska ofiar). (OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U (S. 6/98/U); OKBZpNP we Wrocławiu, S. 25/98/U)	15 stycznia 1944	15 stycznia 1944	Starcie oddziału „Korda” z oddziałem Wehrmachtu i policji ukraińskiej w rejonie Rakowca. (W. Filar, „Burza”..., s. 94)
Podczas napadu UPA na Suchowolę i sąsiednie Zelesie (pow. brodzki) zamordowano 43 osoby (nazwiska ofiar ustalono). (OKBZpNP w Krakowie, S. 4.92/U. (S. 1/98/U); OKBZpNP we Wrocławiu, S. 20/98/U)	17 stycznia 1944	17 stycznia 1944	Rozkaz operacyjny komendanta Okręgu Lwów płk. L. Czyżewskiego, w którym w punkcie dotyczącym oceny nieprzyjaciela przewidywano: „Ukraińcy. Opór stawiać będą: milicja ukraińska, tajne oddziały organizacji bojowych... Nadto należy liczyć się z wrogim wystąpieniem ukraińskiej ludności po wsiach i miasteczkach... Głównym ośrodkiem walki będzie Lwów. Dla tej akcji wydają się być przeznaczone wszystkie siły ukraińskie znajdujące się we Lwowie, w powiecie lwowskim i powiatach sąsiednich”. (Archiwum WIH, III/33/39, k. 116–119)
Pierwsza na Wołyniu walka oddziałów UPA z batalionem NKWD. Odtąd walki między UPA a oddziałami NKWD będą częste, m. in. w rejonie Kostopola, Sarn, Ostroga, Równego, Zdołbunowa, Łucka	18 stycznia 1944		

<p>i Rożyszcz. (W. Kosyk, <i>Ukrajina i Niemczechy...</i>, s. 422–424)</p>			
		<p>19 stycznia 1944</p> <p>19 stycznia 1944</p>	<p>Odparcie ataku Niemców (w sile kompanii) na placówkę samoobrony w Zasmykach. (W. Filar, „Burza”..., s. 95)</p> <p>Uderzenie oddziałów „Piotrusia”, „Lecha” i „Jarosława” na silną bazę UPA w Gnojnie. Próby przełamania umocnionej i dobrze zorganizowanej obrony nie powiodły się. (W. Filar, „Burza”..., s. 104–106)</p>
<p>W dniach 20–21 stycznia 1944 w miejscowości Złażno (na płn. od Równego) odbyły się rozmowy między oficerem niemieckiej grupy bojowej Prützmannem a przedstawicielem jednego ze zgrupowań UPA. Uzgodniono, że UPA będzie kontynuowała walkę przeciwko partyzantom sowieckim i Armii Czerwonej oraz będzie przekazywała dane wywiadowcze o wojskach sowieckich. (W. Kosyk, <i>Ukrajina i Niemczechy...</i>, s. 419)</p>	<p>20–21 stycznia 1944</p>		
<p>Oddział nacjonalistów ukraińskich w sile ok. 800 ludzi stoczył walkę z partyzantami sowieckimi i regularnym oddziałem wojsk sowieckich w rejonie Postójno–Michałówka (33 km na płn.-zach. od Równego). (<i>Litopys UPA</i>, t. 6, dokument 31, s. 110–111, Meldunek dowództwa XIII Korpusu Armijnego 51545/2)</p>	<p>21 stycznia 1944</p>	<p>21 stycznia 1944</p>	<p>Oddział pod dowództwem ppor. „Błyskawicy” przeprowadził akcję ofensywną na garnizon UPA w Kładniowie nad Bugiem. Rozbito stacjonujący tam oddział UPA. (<i>Polska–Ukraina: trudne pytania</i>, t. 5, s. 135)</p>

<p>Po opanowaniu przez UPA wsi Buszcze (pow. brzeżański) ujęto 28 osób. Po okrutnym śledztwie wszystkich zastrzelono na podstawie wyroku „sądu”. Ustalono 27 nazwisk ofiar. (OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U; OKBZpNP we Wrocławiu, S. 2/98/U)</p>	22 stycznia 1944		
		26 stycznia 1944	<p>Z Przebraża do rejonu koncentracji przybył oddział partyzancki „Bomby” pod dowództwem ppor. Feliksa Szczepaniaka ps. „Słucki” i 26 stycznia 1944 osiągnął miejscowość Majdan. (W. Filar, „Burza”..., s. 85)</p>
<p>W Bruckenthalu (pow. rawski) zamordowano 6 rodzin polskich (16 osób). (J. Węgierski, <i>Armia Krajowa. Oddziały leśne 19. pułku piechoty</i>, Kraków 1993, s. 40)</p>	27 stycznia 1944		
<p>Napad UPA na Mosty Wielkie. Zamordowano 11 osób, a w okolicach miasteczka – 16 leśniczych i gajowych (według wcześniej sporządzonej listy). (J. Węgierski, <i>Armia Krajowa. Oddziały leśne 19. pułku...</i>, s. 57)</p>	27 stycznia 1944		
<p>Oddział UPA spalił wsie Suchowola i Zalesie (pow. brodzki). Zginęło 56 mieszkańców. (AAN, 202/III-134, t. 1, s. 12)</p>	27 stycznia 1944		
		28 stycznia 1944	<p>Na odprawie oficerów w miejscowości Suszybaba podjęto</p>

			decyzję powołania do życia przedwojennej 27 Dywizji Piechoty, którą wkrótce nazwano 27 Wołyńską Dywizją Piechoty AK. (W. Filar, „Burza”..., s. 90)
		29 stycznia 1944	Akcja oddziałów „Sokoła”, „Jastrzębia” i po jednej kompanii z oddziałów „Trzaska”, „Siwego” i „Łuny” za Stochodem. Była to demonstracja siły, która w każdej chwili mogła przeciwstawić się terrorowi nacjonalistów ukraińskich. (W. Filar, „Burza”..., s. 106)
Luty–kwiecień 1944 – Oddziały UPA napadły na wsie Żelechów, Kędzierzawce, Lisko (pow. kamionecki), Feliksówka (pow. stryjski), Toporów (pow. radziechowski), Kutkorz (pow. złoczowski), Cypuchy (pow. przemysłański) i zabiły 57 mieszkańców. (AAN, 202/III-134, t. 1, s. 21)			
		2 lutego 1944	Uderzenie na „Sicz Świnarzyńska” we współdziałaniu ze zgrupowaniem partyzantów sowieckich Petra Werszyhory. Ze strony polskiej w akcji wzięły udział następujące oddziały: I/50 pp „Sokoła”, II/50 pp „Jastrzębia”, I/24 pp „Łuny” i II/43 pp „Siwego”. Wyparto z kompleksu lasów świnarzyńskich oddziały UPA i opanowano przyległe miejscowości, przez co rozszerzono bazę operacyjną niezbędną do prowadzenia działań przeciwko Niemcom. (W. Filar, „Burza”..., s. 107–110)
Pierwszy napad UPA na Hanaczów (pow. przemysłański). Spalono ok. 80 gospodarstw i zamordowano 63 osoby.	2/3 lutego 1944		

(OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U (S. 7/98/U); OKBZpNP we Wrocławiu, S. 26/98/U)			
Oddziały UPA napadły na Horodnicę i Słobódkę Wasylkowską, zginęło 15 mieszkańców. (AAN, 202/III-134, t. 1, s. 22)	3 lutego 1944		
Ukraińskie podziemie przeprowadziło akcję na wieś Słobódka Bołszowiecka koło Halicza w pow. stanisławowski; zabito 19 Polaków oraz zabito i raniono kilku Ukraińców. (W. Jaszan, <i>Pid brunatnym czobotom...</i> , s. 257)	5 lutego 1944		
		8–20 lutego 1944	Walki zgrupowania „Osnowa” z oddziałami UPA w Puzowie, Worczynie, Zabłociu i Stężarzycach. W zajętych miejscowościach osadzono polskie placówki. W ten sposób baza operacyjna „Osnowy” została znacznie poszerzona. (W. Filar, „Burza”..., s. 114–115)
Podczas napadu na Boków (pow. podhajecki) UPA spaliła wieś i zamordowała 41 osób (ustalono 39 nazwisk ofiar). (OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U (S. 6/98/U); OKBZpNP we Wrocławiu, S. 25/98/U)	11 lutego 1944		
11 lutego 1944 – W Bohorodczanach (pow. stanisławowski) gestapo rozstrzelało 30 więźniów Ukraińców. Była to akcja odwetowa za zabójstwo trzech niemieckich żołnierzy. (W. Jaszan, <i>Pid brunatnym czobotom...</i> , s. 257)			

Walki między oddziałami nacjonalistów ukraińskich a oddziałami partyzantów sowieckich w rejonie lasów sadowskich (25 km na zach. od Łucka).	12 lutego 1944		
Napad sotni UPA na Łanowce, pow. borszczowski (na część zw. „Szlachta”). Mordowano wszystkie napotkane osoby, część spalono żywcem. Łącznie zginęło 80–100 osób (ustalono nazwiska 73 ofiar). (OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U (S. 11/97/U); OKBZpNP we Wrocławiu, S. 19/98/U)	12/13 lutego 1944		
W Germakówce (pow. borszczowski) UPA zamordowała ponad 30 osób zebranych na weselu, kilkunastu raniono. (W. Urban, <i>Droga krzyżowa archidiecezji lwowskiej w latach II wojny światowej 1939–1945</i> , Wrocław 1983, s. 41)	13 lutego 1944	13 i 14 lutego 1944	Samoobrony wsi Meducha i Dubowce (pow. stanisławowski) odparły ataki oddziałów UPA. (AAN, 202/III-134, t. 1, s. 16)
Napad dużego oddziału UPA na Hucisko Brodzkie (pow. brodzki) i załamanie się polskiej obrony. Część napastników wdarła się do wsi i dokonała masowych mordów. Zginęło ponad 40 osób (ustalono 41 nazwisk ofiar). Mord przerwała interwencja Niemców z Ponikwy za sprawą tamtejszego księdza. (OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U (S. 1/98/U); OKBZpNP we Wrocławiu, S. 20/98/U)	13/14 lutego 1944		

		połowa lutego 1944	<p>Zakończono pierwszy etap organizacji dywizji. Powstały dwa zgrupowania pułkowe: „Gromada” i „Osnowa”, wchodzące w skład 27 WDP AK. Zgrupowanie pułkowe „Gromada” składało się z: I/50 pp „Sokoła”, II/50 pp „Jastrzębia”, III/50 pp „Trzaska”, I/43 pp „Korda”, II/43 pp „Siwego”, I szwadronu 21 p. uł. „Hińczy”.</p> <p>W sumie zgrupowanie liczyło 3074 ludzi. W skład zgrupowania pułkowego „Osnowa” wchodziły: I/23 pp „Bogorii”, II/23 pp „Lecha”, I/24 pp „Łuny”, samodzielna kompania „Sokoła II”, I szwadron 19 p. uł. „Jarosława”.</p> <p>W sumie zgrupowanie liczyło 1946 ludzi. Dowództwu dywizji podlegały samodzielne pododdziały: kompania łączności, warszawska kompania saperów, kompania przepisowa, pododdziały rozpoznawcze, pluton żandarmerii, służba zdrowia, kwatermistrzostwo. Oddziałem dyspozycyjnym dowódcy dywizji był I/45 pp „Gzymśa”. W ten sposób, uwzględniając także zorganizowane w rejonach zgrupowań pułkowych oddziały obrony ludności i ochrony zaplecza kwatermistrzowskiego (ok. 570 ludzi uzbrojonych przeważnie w karabiny), dywizja liczyła w sumie 6558 ludzi.</p> <p>(W. Filar, „Burza”..., s. 93–94)</p>
W rejonie Krzemieniec–Werba–Kozin–Bereżce oddziały XIII Korpusu Armijnego We-	15 lutego 1944	15 lutego 1944	Zwycięski bój zgrupowania „Osnowy” z Niemcami (dwie kompanie Wehrmachtu

<p>hrmachtu nawiązały lokalną współpracę z oddziałami UPA.</p> <p>(<i>Litopys UPA</i>, t. 6, dokument 36, s. 115, Meldunek dowództwa XIII. A.K. 51545/2, k. Gef. Std., 15.02.1944)</p>			<p>wzmocnione plutonem ckm i moździerzami) pod Wodzinowem oraz z oddziałem żandarmerii niemieckiej i policji ukraińskiej pod Karczunkiem.</p> <p>(W. Filar, „<i>Burza</i>”..., s. 96)</p>
<p>W czasie dwukrotnego najazdu UPA na miasteczko Firlejów (pow. rohatyński) zabito 78 osób. Spalono plebanię i kilka zabudowań. W drugim dniu banderowcy wtargnęli do kościoła i wyciągane stamtąd ofiary mordowali w sąsiedniej szopie. Ustalono 36 nazwisk zamordowanych Polaków.</p> <p>(OKBZpNP w Krakowie, S4/92/U)</p>	<p>15–16 lutego 1944</p>		
		<p>16 lutego 1944</p>	<p>Nieudana akcja na bazę UPA w Ośmigowiczach (pow. kowelski). W akcji wzięły udział następujące oddziały: II/50 pp „Jastrzębia”, II/43 pp „Siwego” oraz 1 kompania I/45 pp („Bomby”).</p> <p>(W. Filar, „<i>Burza</i>”..., s. 110–111)</p>
		<p>16 lutego 1944</p>	<p>Na koncentrację sił Okręgu Wołyńskiego do Kupiczowa przybył z rejonu Ostroga oddział partyzancki „Gzymśa” pod dowództwem por. Franciszka Pukackiego ps. „Gzymś”, liczący 84 ludzi.</p> <p>(W. Filar, „<i>Burza</i>”..., s. 85–86)</p>
<p>Oddziały UPA napadły na Turylcze i Iwanie Puste (pow. borszczowski), zginęło 73 mieszkańców.</p> <p>(AAN, 202/III-134, t. 1, s. 47)</p>	<p>17 lutego 1944</p>		

<p>Podczas drugiego napadu UPA na Podkamień (pow. rohatyński) zamordowano 55 osób (ustalono 53 nazwiska ofiar). (OKBZpNP w Krakowie, S. 3/92/U)</p>	<p>19–20 lutego 1944</p>	<p>20 lutego 1944</p>	<p>Kierownictwo Walki Podziemnej Okręgu Lwowskiego wydało odezwę wzywającą ludność do pozostania w miejscach zamieszkania: „Obowiązkiem wynikającym z wierności Rzeczypospolitej jest trwanie na posterunku i przeciwdziałanie ewakuacji wszelkimi możliwymi środkami”. (AAN, 202/II-52, s. 8)</p>
<p>W czasie dwóch napadów UPA na wieś Tuczna, pow. przemysłański (drugi napad – 23 kwietnia 1944) zamordowano kilkudziesięciu Polaków (ustalono 42 nazwiska ofiar). (OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U (S. 7/98/U); OKBZpNP we Wrocławiu, S. 26/98/U)</p>	<p>21/22 lutego 1944</p>		
<p>Oddział UPA napadł na Podszumlańce i Herbutów (pow. rohatyński), zginęło 42 mieszkańców. (AAN, 202/III-134, t. 1, s. 47)</p>	<p>22 lutego 1944</p>		
<p>Po otoczeniu polskiej części wsi Berezowica Mała (pow. zbaraski) oddział UPA przystąpił do mordowania ludności, rabunku mienia i podpaleń. Zginęło 131 osób. W jednej ze stodół spalono żywcem ok. 40 osób. Ustalono nazwiska 115 ofiar. (OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U (S. 13/98/U); OKBZpNP we Wrocławiu, S. 32/98/U)</p>	<p>22/23 lutego 1944</p>	<p>23 lutego 1944</p>	<p>Uderzenie Niemców (batalion piechoty Wehrmachtu) na polskie placówki w Ochnówce i Kalinówce. W odparciu ataku Niemców brały udział: 1 kompania I/23 pp „Piotrusia”, 4 kompania II/23 pp „Lecha” i szwadron 19 p. uł. „Jarosława”. Niemców zmuszono do odwrotu do Włodzimierza Wołyńskiego. (W. Filar, „Burza”..., s. 97–98)</p>

<p>Napad UPA na przysiółek Barszczowic (pow. lwowski), w większości zamieszkały przez Polaków. Zginęło 20 osób, w tym Ukrainiec z matką, który nie chciał wydać szwagra, Polaka. Spalono 29 gospodarstw. Odsiecz spóźniła się. (AAN, 203/XV-14)</p>	<p>28 lutego 1944</p>	<p>28 lutego 1944</p>	<p>Napad pododdziałów dywizji SS „Galizien” i UPA na Hutę Pieniacką (pow. brodzki). Miejscowa samoobrona i oddział AK odstąpiły od obrony. Po ostrzale wsi ludność spędzono i partiami wyprowadzano na egzekucję. Ofiary palono żywcem w zamkniętych stodołach, strzelano do uciekających. Według różnych szacunków zginęło ok. 800 osób, w większości uciekinierów z Wołynia. Wieś całkowicie zniszczono – obecnie nie istnieje. Ustalono nazwiska 403 ofiar. (OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U (S. 1/98/U); OKBZpNP we Wrocławiu, S. 20/98/U; Archiwum GKBZpNP, Kartoteka: 202/II, t. 73, s. 89; 202/III, t. 121, s. 225, 202/III, t. 132, s. 740; 203/XV, t. 14, s. 38, 49)</p>
<p>Napad UPA na wieś Korościatyn (pow. buczacki). Spalono wieś i częściowo zniszczono stację kolejową, gdzie zastrzelono obsługę i kilku pasażerów. Łącznie zamordowano ok. 100 osób. Ustalono 44 nazwiska ofiar. (OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U (S. 2/98/U); OKBZpNP we Wrocławiu, S. 21/98/U)</p>	<p>28/29 lutego 1944</p>		
<p>W zasadzce zorganizowanej przez UPA koło Milatyna (między Równem a Sławutą), 50 km poza linią frontu, został śmiertelnie ranny gen. Nikołaj Watutin, dowódca 1 Frontu</p>	<p>29 lutego 1944</p>	<p>29 lutego 1944</p>	<p>Nieudany atak polskich oddziałów na umocnioną bazę UPA w Oździutyczach (pow. horochowski). W akcji brały udział: I/45 pp „Gzymśa”, I/24 pp „Łuny” i III/50 pp</p>

Ukraińskiego. (W. Kosyk, <i>Ukraina i Niemczechy...</i> , s. 423; <i>Bolszaja sowietskaja encyklopedia</i> , wyd. 2, Moskwa 1951, s. 59–60)			„Trzaska”. (W. Filar, „Burza”..., s. 112–114)
		29 lutego 1944	Wyparcie silnego oddziału UPA z Przekurki (pow. lubomelski). W akcji wzięły udział: dwa plutony z kompanii „Mohorta” I/43 pp „Korda” wzmocnione załogami placówek z Jagodzina i Kupracz. (W. Filar, „Burza”..., s. 116–117)
Wiosna 1944 – W Małopolsce Wschodniej nasila się opuszczanie polskich wsi przez ich mieszkańców.			
Koncentracja sił UPA w rejonie Lubaczowa, Rawy Ruskiej i Hrubieszowa. Wypieranie oddziałów AK do lasów biłgorajskich. (M. Łebed', <i>UPA</i> , Drohobycz 1993, s. 128)	wiosna 1944	wiosna 1944	Samoobrona Huty Nowej (pow. buczacki) odparła kilka ataków UPA. (AAN, 202/III-134, t. 1, s. 19)
Marzec–kwiecień 1944 – Napady oddziałów UPA na polskie wsie w powiatach: bóbreckim, nadwórniańskim, stanisławowskim, tłumackim, żydaczowskim, lwowskim, dolińskim, kałuskim, brzeżańskim, stryjskim, zborowskim, gródeckim, jaworowskim, przemysłańskim, żółkiewskim. (AAN, 202/III-134, t. 1, s. 13, 14, 17, 18, 24, 30, 34, 36, 38, 40, 48, 49, 50)			
Oddziały UPA napadły na ok. 20 wsi w pow. dolińskim. (AAN, 202/III-134, t. 1, s. 48)	marzec– kwiecień 1944	marzec– kwiecień 1944	Samoobrona Huciska odparła cztery ataki oddziałów UPA. Zorganizowano samoobronę w Brzeżanach, Taurowie i Kozowej (pow. brzeżański).
		marzec– kwiecień 1944	Przedstawiciele RGO podejmują, wbrew opinii komend AK, negocjacje z okupantem na temat pomocy dla ludności polskiej.

		marzec 1944	W Przebrażu, Rożyszczach, Antonówce, Torczynie, Zaturcach Sowieci rozbroili oddziały polskiej samoobrony, część ludzi aresztowano. (<i>Armia Krajowa w dokumentach...</i> , t. 3, s. 352; BUW, sygn. 2131)
Na zachód od miejscowości Wilia (13 km na pń.-wsch. od Szumska) oddział UPA w sile ok. 400 ludzi stoczył walkę z sowieckim oddziałem partyzanckim liczącym ok. 600 ludzi. (<i>Litopys UPA</i> , t. 6, dokument 40, s. 119, Meldunek dowództwa XIII. A.K. 51545/2, K. Gef. Std., 8.03.1944)	marzec 1944		
		marzec 1944	Kpt. Michał Wilczewski organizuje bazę samoobrony w Korczunku Daszawskim k. Stryja, do której przyłączono placówki AK w Łukowcu Wiszniowskim i Łukowcu Żurowskim. (<i>G. Mazur, Pokucie...</i> , s. 122)
		marzec 1944	Samoobrona wsi Kolendziany i Szmańkowczyki (pow. czortkowski) odparła kilka ataków UPA. (AAN, 202/III-134, t. 1, s. 20)
Oddział Dywizji SS „Galizien” spalił wieś Zawonie (pow. sokalski), rozstrzelał 20 i aresztował 40 mieszkańców. (AAN, 202/III-134, t. 1, s. 42)	marzec 1944		
Napady UPA m. in. na Tarnowicę (pow. nadwórniański),	marzec 1944		

Oleszów (pow. tłumacki), Pawełcze (pow. stanisławowski), Brzeziń (pow. żydaczowski), zamordowano 26 mieszkańców, Bohorodczany i Pacyków (pow. stanisławowski). (AAN, 202/III-134, t. 1, s. 18)			
Napady UPA w woj. lwowskim, m. in. na Artasów, Doroszków Wlk., Udnów, Kulików, Chliplę, Kalników, Tuligłowy, Rakowiec, Hermanowice. (AAN, 202/III-134, t. 1, s. 36)	marzec 1944		
Napady UPA w pow. brzeżańskim, m. in. na Wolice, Hinowicę, Szumlany, Budyłów, Płoskie. (AAN, 202/III-134, t. 1, s. 49)	marzec 1944		
		2 marca 1944	Samoobrona wsi Mizuń Stary (pow. doliński) odparła atak oddziału UPA. (AAN, 202/III-134, t. 1, s. 48)
		4 marca 1944	W rejonie Dąbrowa–Zasmyki doszło do spotkania oddziału rozpoznawczego kawalerii sowieckiej (dowódca kpt. Gusiew) z pododdziałami 27 WDP AK. Był to pierwszy kontakt z regularnymi jednostkami Armii Czerwonej. (W. Filar, „Burza”..., s. 125)
		5 marca 1944	Oddział w składzie trzech plutonów pod dowództwem por. Jerzego Krasowskiego „Lecha” stoczył kilkugodzinny bój z oddziałem UPA w rejonie Hajek. (W. Filar, „Burza”..., s. 115–116)

<p>Oddział UPA napadł na Strzeliska Stare (pow. bóbreccki), zabił 10 mieszkańców i wypędził 120. (AAN, 202/III-134, t. 1, s. 40)</p>	<p>7 marca 1944</p>	<p>7 marca 1944</p>	<p>RGO zwróciła się do władz GG z postulatem rozwiązania ukraińskiej policji pomocniczej i zastąpienia jej policją „granatową”. Postulat nie został uwzględniony. (G. Mazur, <i>Pokucie...</i>, s. 67)</p>
<p>W czasie napadu oddziału UPA na Bednarów (pow. stanisławowski) spalono polskie gospodarstwa, kościół i plebanię. Zginęło 39 osób (ustalono 19 nazwisk ofiar). Miesiąc wcześniej zamordowano proboszcza miejscowej parafii ks. Michała Kucaba. (OKBZpNP w Krakowie, S. 3/92/U, Ko. 27/88, Ko. 44/92)</p>	<p>8/9 marca 1944</p>	<p>8/9 marca 1944</p>	<p>Akcja zaczepna na garnizon niemiecki i stację kolejową w Hołobach. W akcji uczestniczyły: II/50 pp „Jastrzębia”, jedna kompania II/43 pp „Siwego”, jedna kompania III/50 pp „Trzaska”, pluton I/21 p.uł. „Hińczy”, pluton ppanc z I/45 pp „Gzymśa”. (W. Filar, „Burza”..., s. 98–99)</p>
<p>W czasie napadu UPA na polską wieś Szerokie Pole (pow. doliński) zabito ok. 60 osób (ustalono 29 nazwisk ofiar). Wiele osób spaliło się żywcem lub uległo zaczadzeniu w płonących budynkach. (OKBZpNP w Krakowie, S. 3/92/U)</p>	<p>9/10 marca 1944</p>	<p>9 i 12 marca 1944</p>	<p>We Lwowie przeprowadzono akcję „Nieszpory”, w której zastrzelono 11 policjantów ukraińskich w odwet za powtarzające się w poprzednich dniach mordowanie młodych Polaków po ich wylegitymowaniu (tak zginął 11 marca syn prof. Suchardy, Jerzy). (AAN, 203/XV-25, k. 2)</p>
<p>Atak oddziałów UPA na polskich mieszkańców wsi Bybło (pow. rohatyński) spowodował śmierć ponad 40 osób (ustalono nazwiska 40 ofiar). W październiku 1943 roku nacjonałiści ukraińscy zamordowali miejscowego proboszcza ks. Antoniego Wierzbowskiego. (OKBZpNP w Krakowie, S. 3/92/U)</p>	<p>10 marca 1944</p>	<p>10 marca 1944</p>	<p>Rozkaz operacyjny komendanta Okręgu Stanisławów kpt. Władysława Hermana do akcji „Burza”. W rozkazie nie uwzględniono działań przeciwko UPA. (G. Mazur, <i>Pokucie...</i>, s. 117)</p>

<p>Podstępne wejście oddziału UPA (częściowo w przebraniu sowieckim) i pododdziału SS „Galizien” do miejscowości Palikrowy (pow. brodzki). Zdezorientowaną ludność spędzono do miejsc egzekucji i rozstrzeliwano z karabinów maszynowych. Zginęło ok. 365 osób (ustalono 230 nazwisk ofiar). (OKBZpNP w Krakowie, S. 5/92/U, S. 9/96/U)</p>	<p>12 marca 1944</p>		
<p>W czasie dwóch napadów (drugi 27 stycznia 1945) na Majdan (pow. kopyczyńcki) banderowcy całkowicie zniszczyli wieś i zamordowali ponad 150 osób, w tym księdza proboszcza W. Rogowskiego i dwie siostry zakonne. Ustalono 155 nazwisk ofiar. (OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U (S. 5/98/U); OKBZpNP we Wrocławiu, S. 24/98/U)</p>	<p>12 marca 1944</p>	<p>12 marca 1944</p>	<p>Akcja na Korytnicę, w której stacjonował duży oddział UPA. W akcji wzięły udział: 2 kompania „Motyla” 1/50 pp, kompania warszawska i oddział ppor. „Małego”. Przeciwnik został wyparty z miejscowości, zdobyto broń i amunicję. (W. Filar, „Burza”..., s. 117–118).</p> <p>Według źródeł ukraińskich: podczas akcji zabito 19 Ukraińców. Była jeszcze druga akcja polska na Korytnicę, w wyniku której zabito 48 Ukraińców i spalono 98 zagród. (DAWO, zesp. 164, inw. 1, vol. 207, k. 50–184)</p>
<p>Masowa rzeź dokonana przez UPA na mieszkańcach Podkamina (pow. brodzki) i ludności polskiej szukającej schronienia w klasztorze dominikanów. W ciągu 3-dniowej akcji zginęło w klasztorze, miasteczku i najbliższej okolicy kilkaset osób, w tym bardzo duża grupa uciekinierów z Wołynia. Ustalono tylko 96 nazwisk ofiar.</p>	<p>12–15 marca 1944</p>		

<p>(OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U (S. 1/98/U); OKBZpNP we Wrocławiu, S. 20/98/U; Archiwum GKBZpNP, akta SSKL 48, k. 13–14, 17–20, 28, 56–59)</p>			
<p>Oddział UPA zniszczył polską część wsi Bobulińce (pow. buczacki) i zamordował 33 osoby (nazwiska ustalone), w tym księdza proboszcza J. Suszczyńskiego. (OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U (S. 2/98/U); OKBZpNP we Wrocławiu, S. 21/98/U)</p>	<p>13/14 marca 1944</p>		
<p>14 marca 1944 – Niemcy przeprowadzili akcję odwetową we wsi Słobódka Bołszowiecka za działalność ukraińskiego podziemia, a szczególnie za czystkę we wsi Bołszowce. Karali tylko Ukraińców. Palili gospodarstwa, strzelali, zabijali, znęcali się, rabowali. Zabito 280 osób. (W. Jaszan, <i>Pid brunatnym czobotom...</i>, s. 262)</p>			
		<p>15 marca 1944</p>	<p>Rada Jedności Narodowej wydała deklarację wyrażającą m. in. wolę utrzymania granicy wytyczonej w traktacie ryskim. (<i>Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej</i>, t. 3: s. 69)</p>
		<p>15/16 marca 1944</p>	<p>Grupa Kedywu Okręgu Lwów pod dowództwem kpt. Piotra Szewczyka „Czera” przeprowadziła akcję odwetową w Chlebowicach Świrskich (pow. przemysłański). Spalono 12 gospodarstw ukraińskich i zastrzelono ok. 60 mieszkańców (w tym i Polaków), a w Czerepinie zastrzelono 60 Ukraińców. Akcję powyższą społeczeństwo polskie oceniło bardzo negatywnie. (AAN, 203/XV-16, k. 106–107)</p>

<p>W czasie napadu UPA na polską część wsi Nadorożna (pow. tłumacki) zamordowano ponad 30 osób (ustalono 30 nazwisk ofiar). Ofiary mordowano w domach, część uprowadzono i zabito w lesie. (OKBZpNP w Krakowie, S. 3/92/U)</p>	<p>17 marca 1944</p>	<p>17 marca 1944</p>	<p>Rozbrojenie i wzięcie do niewoli kompanii Wehrmachtu (105 żołnierzy), która weszła do Zasmyk. W rozbrojeniu Niemców brały udział: 2 kompania III/50 pp „Trzaska”, 1 kompania II/43 pp „Siwego” i pluton rozpoznawczy „Gromady”. (W. Filar, „Burza”..., s. 134–135)</p>
		<p>17/18 marca 1944</p>	<p>Na terenie rejonu wiejskiego Winniki Dzielnicy Wschodniej Inspektoratu Lwów-miasto przyjęto pierwszy w Obszarze nr 3 AK zrzut zaopatrzeniowy. Następnych 9 zrzutów odebrano w Okręgach Lwów i Stanisławów w kwietniu i maju 1944 roku. (Archiwum WIH, III/33/68, k. 29)</p>
<p>UPA dokonała napadu na Tarnoszyn (pow. rawski). Zamordowano 60 Polaków i spalono 50 domów. 30 Polaków ukrył i uratował Ukrainiec. W dwa tygodnie potem UPA wywiozła do Szczepiatyna pozostałych we wsi starych, ułomnych i dzieci, gdzie ich rozstrzelano. (J. Węgierski, <i>Armia Krajowa. Oddziały leśne 19. pułku...</i>, s. 41)</p>	<p>18/19 marca 1944</p>	<p>18 marca 1944</p>	<p>Bój I/50 pp „Sokoła” i I/43 pp „Korda” z dużym oddziałem UPA w Zapolu. (W. Filar, „Burza”..., s. 118–119)</p>
<p>Nocny napad UPA na polską część wsi Wierzbowiec (pow. trembowelski). Po ograbieniu i podpaleniu domów strzelano do uciekających. Zginęły 43 osoby (nazwiska ustalone). (OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U (S. 11/98/U0; OKBZpNP we Wrocławiu, S. 21/98/U)</p>	<p>18/19 marca 1944</p>		

Po wycofaniu się Niemców, a przed wkroczeniem Sowietów, banderowcy dokonali napadu na wieś Dytiatyn (pow. rohatyński) mordując ok. 50 mieszkańców (ustalono 47 nazwisk ofiar). (OKBZpNP w Krakowie, S. 3/92/U)	19 marca 1944		
UPA zaatakowała Hutę Werchobuską (pow. złoczowski). Obronił ją oddział AK, zadając napastnikom straty, jednak po wycofaniu się oddziału przed przeważającymi siłami UPA, wieś uległa zniszczeniu. Zginęło 19 osób. (J. Węgierski, <i>Armia Krajowa. Oddziały leśne 19. pułku...</i> , s. 179)	20 marca 1944	20 marca 1944	W Kołodeźnie spotkanie szefa sztabu 27 WDP AK mjr. Tadeusza Sztumberk-Rychtera ps. „Żegota” z dowódcą armii sowieckiej działającej na kierunku Kowla celem omówienia wspólnych zamierzeń taktyczno-operacyjnych związanych z ofensywą na Kowel. (W. Filar, „Burza”..., s. 126)
		20 marca 1944	III/50 pp „Trzaska”, II/43 pp „Siwego” i 1 kompania I/24 pp „Łuny” we współdziałaniu z kompanią piechoty i baterią artylerii wojsk sowieckich zdobyły stację kolejową Turzysk na linii kolejowej Włodzimierz Wołyński – Kowel. (W. Filar, „Burza”..., s. 128–129)
		20/21 marca 1944	Oddział Kedywu ze Lwowa pod dowództwem kpt. Szewczyka „Czera” przeprowadził akcję na Czerepin. Zastrzelono 30 Ukraińców. (AAN, 203/XV-16, k. 106–107)
		21 marca 1944	Oddział Kedywu ze Lwowa pod dowództwem kpt. Szewczyka „Czera” w gajówce Tarasów zastrzelił 60 furmanów, którzy przyjechali po drzewo.

			<p>Wśród zastrzelonych byli także Polacy mówiący po „rusku”.</p> <p>(AAN, 203/XV-16, k. 106–107)</p>
		23 marca 1944	<p>Rozkaz szczególny Komendanta Głównego AK gen. Tadeusza Komorowskiego nr 144/III dotyczący akcji „Burza” na ziemiach wschodnich: „Ze względu na dobro sprawy polskiej należy, abyśmy wzięli czynny udział przy oswo- bieniu kraju z okupacji przez uderzenie na niemieckie straże tylne”.</p> <p>(J. Węgierski, <i>W lwowskiej Armii Krajowej...</i>, s. 189)</p>
		23 marca 1944	<p>Rozbrojenie oddziału niemieckiego w Stężarzycach. Wzięto do niewoli 2 oficerów i 70 żołnierzy niemieckich.</p> <p>(W. Filar, „Burza”..., s. 133–134)</p>
		23–24 marca 1944	<p>Zwycięski bój z Niemcami (wzmocniona kompania Wehrmachtu – ok. 200 ludzi) pod Zamostami. W akcji uczestniczyły następujące oddziały: 4 i 5 kompania II/23 pp „Lecha” oraz I/19 p. uł. „Jarosława”.</p> <p>(W. Filar, „Burza”..., s. 132–133)</p>
		24 marca 1944	<p>Wyparcie Niemców z Turopina i opanowanie bunkrów na linii kolejowej od Turopina do mostu na rz. Turii. W akcji brały udział: 1 kompania I/45 pp „Gzymśa”, 2 kompania I/24 pp „Łuny”, pluton 1 kompanii II/50 pp „Jastrzębia” i kompania saperów. Zablocko-</p>

			wano całkowicie linię kolejową Włodzimierz Wołyński – Kowel. (W. Filar, „Burza”... s. 129–131)
W czasie napadu UPA na wybrane polskie gospodarstwa we wsi Białe, pow. przemyślański (napad został ponowiony 2/3 kwietnia i 16/17 maja 1944) zamordowano łącznie 80 osób (ustalono 49 nazwisk ofiar). (OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U (S. 7/98/U); OKBZpNP we Wrocławiu, S. 26/98/U)	25/26 marca 1944		
W Rakowcu (pow. lwowski) w niedzielę oddział UPA wszedł do kościoła i wyprowadził księdza z wiernymi. Interweniował ksiądz greckokatolicki Bereziuk i wykupił już prowadzonych do lasu. (BOss., 16599/II Mt-9)	26 marca 1944		
Podczas napadu UPA na polską część wsi Dżurów (pow. śniatyński) zabito co najmniej 21 osób (nazwiska 21 ofiar ustalone). Wieś ograbiono i spalono. (OKBZpNP w Krakowie, S. 3/92/U; akta Sądu Powiatowego Góra, Zg. 15/50)	26/27 marca 1944	26 marca 1944	Spotkanie dowódcy 27 WDP AK mjr. J. W. Kiwerskiego ps. „Oliwa” z dowództwem armii sowieckiej działającej na kierunku kowelskim dla ustalenia zasad wzajemnej współpracy w walce z Niemcami i zadań dywizji w operacji kowelskiej. (W. Filar, „Burza”..., s. 127–128)
Napad UPA na polską część wsi Chochoniów (pow. rohatyński) i spalenie większości zabudowań. Zamordowano kilkadziesiąt osób (ustalono nazwiska 48 ofiar). (OKBZpNP w Krakowie, S. 3/92/U)	27/28 marca 1944		

		28 marca 1944	Uchwała Rady Społecznej Ziem Wschodnich m. in. domagająca się mobilizacji młodzieży do AK. (AAN, 202/II-51, s. 349)
Po ustąpieniu Niemców i przed wkroczeniem Armii Czerwonej oddział UPA wraz z Ukraińcami mieszkańcami okolicznych wsi Tumirz i Dołhe zaatakowali wieś Wołczków (pow. stanisła- wowski). Spalono ok. 70% zabudowań i zamordowano ponad 70 osób (ustalono 64 nazwiska ofiar). Do jesieni 1944 roku zabito jeszcze co najmniej 16 Polaków. (OKBZpNP w Krakowie, S. 3/92/U; S. 4/92/U)	29/30 marca 1944	29 marca 1944	Aresztowanie przez NKWD w pobliżu stacji kolejowej Hołoby Inspektora Rejonowego AK w Łucku kpt. Leopolda Świkli ps. „Adam” wraz z grupą kilku- nastu osób, udających się na koncentrację sił Okręgu. (W. Filar, „Burza”..., s. 88)
W czasie dwóch wielkich napadów UPA na miasteczko Kuty (pow. kosowski, woj. stanisławowskie) zamordowa- no ok. 200 osób, w tym wielu polskich Ormian. Spalono część zabudowań. Ustalono nazwiska tylko 56 ofiar. (OKBZpNP w Krakowie, S. 3/92/U)	29–30 marca 1944 i 19–21 kwietnia 1944		
Po wycofaniu się wojsk nie- mieckich doszło do dwóch napadów UPA na mieszkań- ców miasteczka Kosów Huculski. W obu napadach (30 marca i początek kwiet- nia) zginęło ok. 100 osób. Ustalono 65 nazwisk ofiar. (OKBZpNP w Krakowie, S. 3/92/U)	30 marca 1944		
W Lipowcach (pow. przemy- ślański) UPA zamordowała	30 marca 1944		

<p>według listy 15–20 mężczyzn Polaków i raniła 10. (BOss., 16599/II, Meld. tygodn. Okr. Del. Rządu z 31 marca 1944)</p>			
<p>Nocny atak UPA i chłopów ukraińskich z okolicy na polskie gospodarstwa we wsi Płaucza Wielka (pow. brzeżański). Ograbiono i spalono zabudowania, zginęło ponad 80 osób, w tym omyłkowo 5 Ukraińców. Ustalono nazwiska 84 ofiar. (OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U; OKBZpNP we Wrocławiu, S. 2/98/U)</p>	<p>30/31 marca 1944</p>		
<p>Napady UPA na Zbadyń, pow. gródecki (zamordowano 30 mieszkańców), Pyszówkę (zamordowano 52 mieszkańców), Lubienie, Wielkie Oczy, Sarny i Ożomłę (pow. jaworowski). (AAN, 202/III-134, t. 1, s. 34)</p>	<p>kwiecień 1944</p>	<p>kwiecień 1944</p>	<p>Od kwietnia 1944 roku w Okręgu Lwów AK rozpoczęto organizowanie leśnych oddziałów partyzanckich, kierując na dowódców oficerów ze Lwowa. W okresie przed „Burzą” zorganizowano 14 oddziałów – kompanii 19, 26 i 40 pp oraz szwadronów 14 p.uł., liczących do 100 żołnierzy każdy. Oddziały przygotowywano do zadań w operacji „Burza”, a zarazem jako wzmocnienie wsi polskich dla obrony przed UPA. Odbierały one też zrzuty. (AAN, 203/XV-16, k. 33, 94)</p>
		<p>kwiecień 1944</p>	<p>Przed atakami oddziałów UPA obroniły się Berbeki i Maziarnia (pow. kamioniecki) oraz Hanaczów (pow. przemysłański), Sobolówka, Wicyń (pow. złoczowski). Wsie Czeremosznia i Skwarzawa obroni-</p>

			ły się dzięki pomocy miejscowych Ukraińców. Przed atakiem oddziałów UPA obroniła się też Stanisłówka (pow. żółkiewski). (AAN, 202/III-134, t. 1, s. 21, 24, 31, 50)
Dowództwo UPA przerzuciło przez Bug na Chełmszczyznę do powiatów hrubieszowskiego i tomaszowskiego dwa kurenie UPA z zagonu płk. „Ostriżskiego” (poprzedni pseudonim „Hołobenko”) i sotnię „Wowki” pod dowództwem „Jahody-Czernyka”. (P. Mirczuk, <i>Ukrajńska Powstańca Armia...</i> , s. 138)	początek kwietnia 1944		
W czasie napadu UPA na polską część wsi Bereźnica Szlachecka (pow. kałuski) spalono ok. 50 budynków wskazanych przez miejscowych Ukraińców. Zamordowano ok. 30 osób (ustalono 22 nazwiska ofiar). (OKBzPNP w Krakowie, S. 3/92/U). Podczas napadu UPA na polskie osiedle „Ziemiarki” we wsi Dołha Wojniłowska (pow. kałuski) spalono większość gospodarstw, kościół i plebanię. Zamordowano ok. 60 osób, w tym księdza proboszcza Błażeja Czubę. Ustalono 34 nazwiska zamordowanych. (OKBzPNP w Krakowie, S. 3/92/U)	1–2 kwietnia 1944		
Atak pododdziału dywizji SS „Galizien” na polską część wsi Pawłów (pow. radziechowski). Zamordowano ok.	1–2 kwietnia 1944		

<p>40 Polaków, część żywcem spalono w budynkach. Ustalono 36 nazwisk ofiar. (OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U (S. 8/98/U); OKBZpNP we Wrocławiu, S. 27/98/U)</p>			
<p>Oddział UPA dokonał masowego mordu polskich mieszkańców osiedli Śliwińskie i Zagóra w Pomorzanach (pow. zborowski). Zamordowano co najmniej 48 osób. Ustalono nazwiska 47 ofiar. (OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U (S. 14/98/U); OKBZpNP we Wrocławiu, S. 33/98/U)</p>	<p>1–2 kwietnia 1944</p>		
<p>Oddział UPA spalił prawie całą wieś Słobódka Konkolnicka (pow. rohatyński). Zamordowano kilkadziesiąt osób (ustalono 79 nazwisk ofiar). Część ofiar spłonęła żywcem lub udusiła się w podpalonych domach. (OKBZpNP w Krakowie, S. 3/92/U)</p>	<p>2 kwietnia 1944</p>		
		<p>2–4 kwietnia 1944</p>	<p>Dwudniowe walki z regularnymi jednostkami armii niemieckiej pod Sztuniem i Zamłyniem, zakończone pełnym sukcesem oddziałów polskich. W walkach brały udział: I/50 pp „Sokoła” i I/43 pp „Korda”. Oddziały polskie z powodzeniem prowadziły działania obronno-zaczące stosując manewr na skrzydła i tyły przeciwnika. Nieprzyjaciół poniosł duże straty i zmuszony został do wycofania się do Lubomla. (W. Filar, „Burza”..., s. 143–144)</p>

		3 kwietnia 1944	II/50 pp „Jastrzębia” przeprowadził odciążającą akcję zaczepną przeciwko Niemcom w Maszowie, wypierając z tej miejscowości 150-osobowy oddział ochraniający linię kolejową Luboml–Kowel. (W. Filar, „Burza”..., s. 145)
		3 kwietnia 1944	W Woroniakach Strutyńskich (pow. złoczowski) odparto atak oddziału UPA. (AAN, 202/III-134, t. 1, s. 31)
	4 kwietnia 1944		Oddziały UPA napadły na Kuropatniki i Narajów (pow. brzeżański), zabito 75 mieszkańców. (AAN, 202/III-134, t. 1, s. 49)
W czasie powtórnego napadu UPA na wieś Pawlikówka (pow. kałuski) (poprzednio Polacy zdołali uciec) zamordowano ok. 60 zaskoczonych mieszkańców. Ustalono nazwiska 44 ofiar. (OKBZpNP w Krakowie, S. 3/92/U).	5/6 kwietnia 1944	5–11 kwietnia 1944	Walki zgrupowania pułkowego „Gromada” o utrzymanie pozycji obronnych na linii: Zamłynie, Sztuń, Czmykos, Staweczki. Niemcy, wprowadzając nowe jednostki motorowo-pancerne (w tym oddziały 5 Dywizji Pancерnej SS „Wiking”), dysponując znaczną przewagą liczebną i techniczną, przejęli inicjatywę w swoje ręce i wyparli polskie oddziały z Zamłynia, Sztunia, Czmykosu i Stawczek. (W. Filar, „Burza”..., s. 146–151)
Oddziały UPA spaliły wsie: Krechówka (pow. żydaczowski) i Sokołów (pow. stryjski). Zginęło 9 mieszkańców. (AAN, 202/III-134, t. 1, s. 17)	8 kwietnia 1944		

<p>Napad zgrupowania UPA na Tomaszowce (osiedla: Sygły, Dębina, Kobyłka) pow. kałuski i spalenie ok. 400 budynków, szkoły, kościoła. Zabito na miejscu 38 osób (ustalono 28 nazwisk ofiar). Podczas ewakuacji mieszkańców wsi do Kałusza 14 kwietnia w zasadzce zginęło dalszych 50 Polaków (znane 22 nazwiska). (OKBzPNP w Krakowie, S. 3/92/U)</p>	<p>9/10 kwietnia 1944</p>	<p>9/10 kwietnia 1944</p>	<p>Powtórny napad UPA (w sile 800–1500) ludzi na Hanaczów. Pomimo zacieklej obrony (UPA poniosła straty do 120 zabitych i rannych, straty polskie – 66 zabitych) oraz w związku ze spaleniem większości domów poza obronionym centrum, ludność cywilną musiano 17 kwietnia ewakuować do Biłki Szlacheckiej i Biłki Królewskiej oraz Czystek w pow. lwowskim. Konwój (ok. 75 podwód) został w drodze zaatakowany przez UPA w Hermanowie. (AAN, 203/XV-17, k. 140–142)</p>
<p>Starcia UPA z oddziałami niemieckimi i węgierskimi, m. in. pod Wołkowem koło Lwowa.</p>	<p>12 kwietnia 1944</p>		
<p>Oddziały UPA napadły na Hutę Szczerzecką i Hutę Suchodolską (pow. bóbrecki). Zabito 68 mieszkańców. (AAN, 202/III-134, t. 1, s. 40)</p>	<p>12 kwietnia 1944</p>		
<p>Oddział UPA zajął Hucisko (pow. bóbrecki), „mężczyzn powiązano i spędzono do stodoły, gdzie ich zamordowano w okrutny sposób, kilkanaście kobiet i dzieci żywcem rzucono do ognia”. (AAN, 202/III-134, t. 1, s. 40)</p>	<p>12 kwietnia 1944</p>		
<p>Napad oddziałów UPA na Miedziaki (zginęło 19 mieszkańców), Podciemne (22 mieszkańców) i Rakowiec w pow. lwowskim. (AAN, 202/III-134, t. 1, s. 36)</p>	<p>12–19 kwietnia 1944</p>		

		13–20 kwietnia 1944	Ciężkie walki oddziałów 27 WDP AK w okrażeńiu w lasach mosurskich z przeważającymi siłami Niemców. (W. Filar, „Burza”..., s. 161–167)
Napad UPA na wieś Stanisłówka pod nieobecność oddziału leśnego ppor. Onufrego Kuźniara „Popiela”. Napastnicy zostali rozbici przez zaalarmowany oddział leśny tracąc niemal 100 ludzi (pochowanych w zbiorowej mogile w Turynce), przy stratach polskich 2–5 żołnierzy i 6–10 osób cywilnych. Spaloną wieś musiano jednak opuścić. (J. Węgiński, <i>Armia Krajowa. Oddziały leśne 19. pułku...</i> , s. 68–73)	14 kwietnia 1944		
Dywizja SS „Galizien” spaliła Jazienicę Polską (pow. kamionecki) oraz napadła na Budki Nieznanowskie (pow. kamionecki). (AAN, 202/III-134, t. 1, s. 21, 25)	połowa kwietnia – maj 1944	16 kwietnia 1944	Skuteczna obrona wsi Budki Nieznanowskie przed atakiem UPA. (AAN, 202/II-53, s. 50)
Napad UPA na przysiółki Rzyczek i Zaborze (pow. rawski). Zginęło 32 osoby, w tym Polki żony Ukraińców. (BOss., 16600/II. Meld. tyg. Mt-14)	17 kwietnia 1944		
Napad UPA na Niedzieliska (pow. przemysłański). Zamordowano 17 osób, spalono 18 gospodarstw polskich. (BOss., 16600/II, Meld. tyg. Mt-14)	18 kwietnia 1944	18 kwietnia 1944	W rejonie chutoru Dobry Kraj poległ ppłk Jan Wojciech Kiwerski ps. „Oliwa”, dowódca 27 WDP AK. (W. Filar, „Burza”..., s. 167)
Oddział UPA zajął wieś Pomorzany i zabił 47 mieszkańców. (AAN, 202/III-134, t. 1, s. 49)	18 kwietnia 1944		

<p>Napad UPA na Brusno, przysiółek Rudki (pow. lubaczowski). Zginęło 57 osób, w tym 15 spalonych żywcem. (W. Urban, <i>Droga krzyżowa...</i>, s. 107–108)</p>	<p>19 kwietnia 1944</p>		
		<p>20–22 kwietnia 1944</p>	<p>Przebiecie się oddziałów 27 WDP AK w kierunku północnym do rejonu lasów smolarskich z dużymi stratami osobowymi. W okrążeniu pozostał szpital z rannymi, broń ciężka oraz tabor. Poza pierścień okrążenia przebiło się ok. 3600 ludzi. Poległo ok. 350 żołnierzy, 160 zostało rannych, 170 dostało się do niewoli i ok. 1600 uległo rozproszeniu. (W. Filar, „<i>Burza</i>”..., s. 167–172)</p>
<p>Bój między oddziałami UPA i wojskami NKWD w rejonie Krzemieńca. (W. Kosyk, <i>Ukraina i Niemeczczyzna...</i>, s. 424)</p>	<p>23–25 kwietnia 1944</p>		
<p>Napad oddziału UPA na Radziejów (pow. żydaczowski). (AAN, 202/III-134, t. 1, s. 18)</p>	<p>27 kwietnia 1944</p>		
<p>Maj–czerwiec 1944 – Napady oddziałów UPA na polskie wsie w powiatach samborskim i rudeckim. (AAN, 202/III-134, t. 1, s. 39, 41)</p>			
		<p>maj 1944</p>	<p>W miejscowości Pawłów (pow. radziechowski) zorganizowano samoobronę liczącą ok. 50 osób. (AAN, 202/II-53, s. 50)</p>
<p>Oddziały UPA dokonały napadów na 9 miejscowości w pow. samborskim. (AAN, 202/III-134, t. 1, s. 41)</p>	<p>maj 1944</p>		

<p>Napad UPA na polski przysiółek „Żebracz” we wsi Wołosów (pow. nadwórniański). Zamordowano ok. 40 osób (ustalono 26 nazwisk ofiar). Część ofiar zmarła z ran w szpitalu w Nadwórnej. (OKBZpNP w Krakowie, S. 3/92/U)</p>	<p>1 maja 1944</p>		
<p>W okolicy Starego Liścia odbyło się spotkanie dowódcy jednego z oddziałów UPA w Czarnym Lesie „Rizuna” (W. Andrusiak) i politycznego referenta grupy „Roberta” (J. Melnyk) ze stanisławowskim starostą okręgowym dr. Albrechtem i dr. Jaszanem, który był tłumaczem. Rozmowa dotyczyła współpracy przeciwko czerwonym partyzantom. (W. Jaszan, <i>Pid brunatnym czobotom</i>, s. 144–146, 264)</p>	<p>3 maja 1944</p>		
<p>Na drodze Mikołajów–Rozdół (pow. żydaczowski) zostali zatrzymani przez bojówkę UPA Polacy wracający ze stacji kolejowej Mikołajów. Poddano ich okrutnemu śledztwu i następnie zamordowano. Zginęło kilkanaście osób (ustalono 9 nazwisk ofiar). (OKBZpNP w Krakowie, S. 3/92/U)</p>	<p>4/5 maja 1944</p>		
<p>Napad oddziału UPA „Makiwa” na wieś Derzów (pow. żydaczowski) i spalenie polskich zabudowań, kościoła i plebanii. Mordowano wszystkie napotkane osoby, łącznie ok. 60. Ustalono 58 nazwisk ofiar. (OKBZpNP w Krakowie, S. 3/92/U)</p>	<p>9/10 maja 1944</p>		

		19–21 maja 1944	Ciężkie walki oddziałów 27 WDP AK w lasach szackich. Wraz z oddziałami dywizji w okrążeniu walczył sowiecki oddział partyzancki Iwanowa. (W. Filar, „Burza”..., s. 194–196)
		21 maja 1944	Samoobrona w miejscowości Narol (pow. rawski) odparła atak oddziału UPA. (AAN, 202/III-134, t. 1, s. 38)
		21/22 maja 1944	Przebiecie się 27 WDP AK z okrążenia trzema zgrupowaniami, na trzech kierunkach, przez trudnodostępne w tym okresie Błoto Horodziatyna i Błoto Zachwoinowo. Marsz w kierunku północno-wschodnim. (W. Filar, „Burza”..., s. 198–199)
		27 maja 1944	Przebiecie się zgrupowania „Gardy” przez linię frontu na Prypeci w rejonie jeziora Strybuż na stronę sowiecką. Zgrupowanie poniosło duże straty wynoszące ok. 40 procent stanu (ok. 130 zabitych i 114 rannych). (W. Filar, „Burza”..., s. 204–206)
		lato 1944	Za zgodą administracji okupacyjnej powstaje Straż Obywatelska m. in. w Gródku Jagiellońskim, Rodatyczach, Barze, Dolinianach i Wołczuchach. (AAN, 202/III-134, t. 1, s. 33)
		czerwiec– lipiec 1944	Rajd oddziału specjalnego (ok. 40 żołnierzy) kpt. M. Wilczewskiego z bazy w Korczunku do Bitkowa z bronią

			i amunicją dla tamtejszej samoobrony. (G. Mazur, <i>Pokucie...</i> , s. 123)
We Lwowie toczyły się rozmowy między przedstawicielami wojsk niemieckich i UPA w sprawie walk przeciwko Armii Czerwonej. (W. Werstiuk, O. Dziuba, W. Reprynczew, <i>Ukrajina...</i> , s. 477)	3 czerwca 1944		
Oddział UPA spalił we wsi Rumno (pow. rudecki) 60 gospodarstw i zabił 27 mieszkańców. (AAN, 202/III-134, t. 1, s. 39)	2/3 czerwca 1944		
		9/10 czerwca 1944	Przejście oddziałów 27 WDP AK przez Bug między Kodniem a Włodawą, w czterech punktach przeprawowych: na płd. od miejsc. Stradecz, na płd. od Durycz, na płn. od Dubicy, na płn. od Przyborowa. (W. Filar, „Burza”..., s. 210–212)
		10/11 czerwca 1944	Około 100-osobowy oddział AK pod dowództwem kpt. D. Sotirovicia „Draży” spalił ukraińską wieś Szołomyja w powiecie bóbreckim. Zginęła tylko obsada km-u broniąca wsi. (BOss., 16600/II, Meld. tyg. Mt-20)
Zjazd politycznych przedstawicieli byłych ważniejszych nacjonalistycznych partii ukraińskich (m. in. UNDO i UNR), zwołany w Karpatach z inicjatywy Głównego Do-	11–15 czerwca 1944		

<p>wództwa UPA, ogłosił się Ukraińską Główną Radą Wyzwoleńczą (UHWR). Wybrano biuro Rady, w któ- rego skład weszli m. in.: K. Ośmak, W. Mudryj, M. Łebedź. Sekretariat general- ny Rady ogłosił się podziem- nym rządem. Przyjęto tym- czasową konstytucję i plat- formę polityczną, określają- ce cele i obowiązki utworzo- nego rządu oraz zasady poli- tycznej działalności UHWR. Zatwierdzono tekst przysięgi żołnierza UPA.</p> <p>(AAN, 202/III-134, t. 1, s. 41; <i>Istorijska ukrajinskocho nacjonalistycz- noho ruchu</i>, b. m., 1950, s. 73–74; <i>Litopys UPA</i>, t. 8, s. 27–40)</p> <p>Według innej wersji obrady odbyły się we wsi Niedzielna (pow. samborski) w dniach 7–19 lipca 1944.</p> <p>(O. Martovych, <i>Ukrainian Liberation Movement in Modern Times</i>, Edinburgh, b. d., s. 118)</p>			
		13 czerw- ca 1944	Samobrona wsi Antoniówka (pow. żydaczowski) odparła atak oddziału UPA. (AAN, 202/III-134, t. 1, s. 18)
		1–2 lipca 1944	Oddział AK z Biłki Szlacheckiej i Królewskiej pod dowództwem por. B. Czajkowskiego „Tomasza” stoczył walkę z UPA o sąsiednią wieś Zuchorzyce z ludnością mieszaną. Ukraińcy stracili ok. 55 zabi- tych i rannych przy minimal- nych stratach polskich. Ukraińską część wsi spalono, Polaków ewakuowano. (AAN, 203/XV-20, k. 150)

<p>Oddziały UPA dokonały napadów na 6 miejscowości w pow. samborskim. (AAN, 202/III-134, t. 1, s. 41)</p>	<p>13–14 lipca 1944</p>		
		<p>15 lipca 1944</p>	<p>Komendant Podokręgu Lwów i dowódca zgrupowania 5 DP AK podpisał zarządzenie wykonawcze do operacji „Burza”. Sformułowano w nim następujący zamiar: „Chcę nie dopuścić do dalszego wyniszczenia elementu polskiego i w tym celu zabezpieczenie ludności polskiej przed napadami ukraińskimi [...] oprzeć na specjalnie zorganizowanych oddziałach samoobrony, zapewniając możliwość wzmocnienia ich przez najbliższe oddziały partyzanckie”. (Archiwum WIH, III/33/38, k. 100)</p>
		<p>21 lipca 1944</p>	<p>Utworzono Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego, który przejął funkcję rządu na terenach Polski zajętych przez Armię Czerwoną. (J. Ślusarczyk, <i>Stosunki polsko-radzieckie 1939–1945</i>, s. 232–234)</p>
<p>Rozbicie Dywizji SS „Galizien” przez oddziały Armii Czerwonej pod Brodami. (W. Ananijczuk, <i>Wyzwolenia zachodnich obszarów Ukrainy przed niemiecko-faszystowskimi okupantami</i>, Kyjów 1969, s. 80–82)</p>	<p>18–22 lipca 1944</p>		
		<p>22–26 lipca 1944</p>	<p>Walki o Lwów. Wyzwolenie miasta przez oddziały AK i Armii Czerwonej. (W. Ananijczuk, <i>Wyzwolenia...</i>, s. 226)</p>

<p>Żołnierze SS „Galizien” przejeżdżając przez Siemianówkę (pow. lwowski) obrabowali i spalili część wsi, mordując kilka osób spośród wziętych zakładników.</p> <p>(J. Węgierski, <i>Armia Krajowa na południowych i wschodnich przedpolach Lwowa</i>, Kraków 1994, s. 266–267)</p>	26 lipca 1944		
		27 lipca 1944	<p>W. Mołotow i E. Osóbka-Morawski podpisali tajną umowę (z datą 26 lipca) o polsko-sowieckiej granicy państwowej, za podstawę której przyjęto „linię Curzona”.</p> <p>(W. Ananijczuk, <i>Wyzwolenia...</i>, s. 232–234)</p>
<p>Napad UPA na polską kolonię Żupanie (pow. stryjski) i spalenie 13 domów. Zamordowano ponad 30 osób (ustalono 10 nazwisk ofiar).</p> <p>(OKBZpNP w Krakowie, S. 3/92/U)</p>	28 lipca 1944	28 lipca 1944	<p>Rozwiązanie oddziałów AK przez gen. Władysława Filipkowskiego za wiedzą Okręgowego Delegata Rządu i Rady Polskiej Ziemi Południowo-Wschodnich. Komendantem Obszaru 3 tajnej organizacji „Nie” został ppłk Feliks Janson.</p> <p>(J. Węgierski, <i>W lwowskiej Armii Krajowej...</i>, s. 224–241)</p>
<p>Pierwsze starcia między oddziałami specjalnymi NKWD i NKGB a UPA na terytorium Galicji.</p> <p>(CDAHOU, zesp. 1. inw. 2, vol. 75, k. 48–55)</p>	sierpień 1944		
<p>9 września 1944 – Umowa między PKWN a rządem Ukraińskiej SRR o ewakuacji ludności, oficjalnie dobrowolnej, w praktyce przymusowej.</p> <p>(J. Kukulka, <i>Traktaty sąsiedzkie Polski odrodzonej</i>, Wrocław 1998, s. 59, 170; <i>Deportacji. Zachidni zemli Ukrainy kincia 30-ch – poczatku 50-ch rr. Dokumenty, materiały, spohady</i>, t. 1: 1939–1945, Lwów 1996, s. 287–293)</p>			

<p>W czasie napaści oddziału UPA i chłopów ukraińskich z sąsiedniej Hawryłówki na polską kolonię koło Majdanu Górnego (pow. nadwórniański) obrabowano i spalono ok. 20 gospodarstw. Zamordowano 16 osób (nazwiska ofiar ustalone). Do końca 1944 roku zginęło jeszcze 7 Polaków. (OKBZpNP w Krakowie, S. 3/92/U)</p>	10 wrześ- nia 1944		
<p>W czasie drugiego napadu UPA na polską część wsi Trójca (pow. śniatyński) spalono wszystkie polskie zabudowania, zniszczono kościół. Mordowano wszystkich napotkanych Polaków, wiele ofiar spalono żywcem. Zginęło ponad 80 osób, w tym 9 Ukraińców za udzielanie pomocy i schronienia Polakom. Ustalono nazwiska 73 zabitych. Mord przerwało nadejście sił sowieckich z pobliskiego Zabłotowa. (OKBZpNP w Krakowie. S. 3/92/U; relacja Z. Świcy: zbiór relacji OK nr 64, s. 14-17)</p>	23 paź- dziernika 1944		
<p>W czasie napadu UPA na polską część wsi Milno (pow. zborowski) spalono zabudowania i zamordowano ok. 50 osób (ustalono nazwiska 33 ofiar). (OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U (S. 14/98/U); OKBZpNP we Wrocławiu, S. 33/98/U)</p>	11 listo- pada 1944		
<p>Banderowcy ostrzelali z broni maszynowej kondukt pogrzebowy we wsi Sorocko (pow.</p>	23 listo- pada 1944		

<p>trembowelski). Zastrzelono ok. 80 osób, w tym prowadzącego pogrzeb ks. A. Drzyzgę. Ustalono nazwiska 77 ofiar. (OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U (S. 11/98/U); OKBZpNP we Wrocławiu, S. 30/98/U)</p>			
<p>List pasterski abp. Jozefa Slipego z apelem do UPA o zaprzestanie walki zbrojnej. (I. Biłas, <i>Likwidacja grecko-katolickiej diecezji przemyskiej oraz tragiczne losy jej ordynariusza biskupa Jozafata Kocytłowskiego w kontekście polityki wyznaniowej ZSRR</i>, w: <i>Polska–Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa</i>, t. 3, Przemysł 1996, s. 282)</p>	23 listopada 1944		
<p>W czasie napadu UPA na Toustobaby (pow. podhajecki) wieś spalono i zamordowano 60–100 osób (ustalono nazwiska 68 ofiar). Część ludności ocalała chroniąc się w kościele i odpierając atak. (OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U (S. 6/98/U); OKBZpNP we Wrocławiu, S. 25/98/U)</p>	22 grudnia 1944		
<p>Napad UPA i miejscowych mieszkańców na polskie gospodarstwa we wsi Zawadówka (pow. podhajecki). Zamordowano ok. 40 Polaków (ustalono 36 nazwisk ofiar). W tym samym dniu w pobliskim Zawałowie zginęło ok. 20 Polaków (ustalono 18 nazwisk ofiar). (OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U (S. 6/98/U); OKBZpNP we Wrocławiu, S. 25/98/U)</p>	22 grudnia 1944		

<p>Napad oddziału UPA na wieś Ihrowica (pow. tarnopolski). Otoczono oraz podpalono polską część wsi i mordowano wszystkie napotkane osoby. Zginęło ok. 85 Polaków, w tym ks. proboszcz S. Szczepankiewicz. Ustalono nazwiska 83 ofiar. (OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U (S. 10/98/U); OKBZpNP we Wrocławiu, S. 29/98/U)</p>	<p>24 grudnia 1944</p>		
<p>Napad kilku oddziałów UPA na wieś Łozowa (pow. tarnopolski). Zamordowano 107 osób, ponad 60 było rannych i poparzonych. Nazwiska ofiar ustalono. Rzeź przerwała interwencja sowieckiego pociągu pancernego, wezwanego pod pozorem, że atakowany jest posterunek sowiecki ochrony mostu. (OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U (S. 10/98/U); OKBZpNP we Wrocławiu, S. 29/98/U)</p>	<p>28/29 grudnia 1944</p>		
<p>Napad UPA na polskich mieszkańców osiedla Worochta (pow. nadwórniański) koło tartaku. Zamordowano na miejscu 72 osoby (nazwiska ustalone według wykazu ofiar na pomniku w Worochcie). (OKBZpNP w Krakowie, S. 3/92/U)</p>	<p>31 grudnia 1944/1 stycznia 1945</p>		
<p>W czasie napadu UPA na polską część wsi Uhryńkowce (pow. zaleszczycki) z rąk ukraińskich zginęło ponad 60 osób. Nazwiska ofiar ustalono. (OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U)</p>	<p>1 stycznia 1945</p>		

(S. 12/98/U); OKBZpNP we Wrocławiu, S. 31/98/U)			
1945			
Pod pozorem obławy na UPA, banderowcy przebrani w mundury sowieckie otoczyli wieś Gniłowody (pow. podhajecki), wtargnęli podstępnie i dokonali masakry mieszkańców. Zginęło 40–60 osób (ustalono nazwiska 40 ofiar). (OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U (S. 6/98/U); OKBZpNP we Wrocławiu, S. 25/98/U; Archiwum GKBZpNP, akta SOLg 67, k. 45, 88)	3 stycznia 1945		
Napad UPA na polską część wsi Głęboczek (pow. borszczowski). Część ludności schroniła się w bronionym kościele. Na terenie wsi zamordowano ok. 80 osób. Ustalono nazwiska 53 ofiar. (OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U (S. 11/97/U); OKBZpNP we Wrocławiu, S. 19/98/U)	5/6 stycznia 1945		
Po okrążeniu i wdarciu się oddziału UPA do wsi Błyszczanka (pow. zaleszczycki), zamordowano ponad 60 mieszkańców (ustalono nazwiska 59 ofiar). (OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U (S. 12/98/U); OKBZpNP we Wrocławiu, S. 31/98/U)	15/16 stycznia 1945		
Atak UPA na miejscowość Czerwonogród (pow. zaleszczycki). Zamordowano ok. 60 osób (ustalono nazwiska 52 ofiar).	2/3 lutego 1945		

(OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U (S. 12/98/U); OKBZpNP we Wrocławiu, S. 31/98/U)			
Podczas napadu UPA na Barysz (pow. buczacki) spaleni uległo ponad 300 budynków. Mordowano ofiary w domach, na drogach i polach. Zginęło ponad 100 osób (ustalono nazwiska 92 ofiar). (OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U (S. 2/98/U); OKBZpNP we Wrocławiu, S. 21/98/U)	5/6 lutego 1945		
Po masakrze w Baryszu ten sam oddział UPA dokonał napadu na Zalesie Koropieckie, pow. buczacki. Zamordowano ok. 50 osób, w tym osoby z pobliskich miejscowości Puźniki i Nowosiółki. Ustalono nazwiska 44 ofiar. (OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U (S. 2/98/U); OKBZpNP we Wrocławiu, S. 21/98/U)	8 lutego 1945		
W czasie napadu UPA na Puźniki (pow. buczacki) wieś uległa zniszczeniu, a ponad 70 mieszkańców poniosło śmierć (ustalono nazwiska 67 ofiar). (OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U (S. 2/98/U); OKBZpNP we Wrocławiu, S. 21/98/U)	12/13 lutego 1945		
W czasie napadu UPA na Byczkowce (pow. czortkowski) dokonano masowego mordu na Polakach. Zginęło ponad 100 osób (ustalono nazwiska 103 ofiar). (OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U (S. 3/98/U); OKBZpNP we Wrocławiu, S. 22/98/U)	14 lutego 1945		

Podczas napadu UPA na klasztor Sióstr Niepokalanego Poczęcia w Nizniowie (pow. tłumacki) zamordowano 3 siostry zakonne (nazwiska ustalone), a także pewną liczbę mieszkańców miasteczka szukających schronienia w klasztorze. (OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U, Ko. 26/89)	7/8 marca 1945		
Sowieci przeprowadzili na terytorium przykarpackim i w Karpatach szeroko zakrojoną obławę przeciwko UPA z udziałem 40 tysięcy żołnierzy. (<i>Istorija ukrajinskoho nacjonalistycznego ruchu...</i> , s. 82)	kwiecień–maj 1945		
NKWD aresztowało hierarchów kościoła greckokatolickiego: abp. Josyfa Slipego, bp. Mykytę Budkę, bp. Mykołę Czarneckiego, bp. Hryhorija Chomyszyna, bp. Iwana Latyszewskiego. (I. Bilas, <i>Likwidacja...</i> , s. 282)	11 kwietnia 1945		
Podczas napadu UPA na Rohaczyn Miasto (pow. brzeżański) zamordowanych zostało 36 Polaków i 5 Ukraińców (nazwiska ofiar ustalone). (OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U; OKBZpNP we Wrocławiu, S. 2/98/U)	13/14 kwietnia 1945		
15 kwietnia 1945 – Rozpoczęcie akcji przesiedlania Ukraińców z Polski do USRR. (E. Miśiło, <i>Akcja „Wisła”. Dokumenty</i> , Warszawa 1993, s. 15)			
Podczas nocnej masakry mieszkańców wsi Słobódka Muszkatowiecka (pow. borsz-	17 kwietnia 1945		

<p>czowski), dokonanej przez UPA, zginęło 28 osób. Ustalono 24 nazwiska ofiar. (OKBZpNP w Krakowie, S. 4/92/U (S. 11/97/U); OKBZpNP we Wrocławiu, S. 19/98/U)</p>			
<p>16 sierpnia 1945 – W Moskwie została zawarta umowa graniczna między Polską a ZSRR. Jej artykuł 2 ustalał przebieg granicy: „Od punktu położonego około 0,6 kilometra na południowy zachód od źródła rzeki San, i dalej biegiem rzeki San, środkiem jej nurtu do punktu na południe od miejscowości Solina, dalej na wschód od Przemyśla, na zachód od Rawy Ruskiej do rzeki Sołokija, stąd wzdłuż rzeki Sołokija i rzeki zachodni Bug na Niemirów–Jałówkę”. Dokumenty ratyfikacyjne zostały wymienione dopiero 4 lutego 1946 i do tego czasu z punktu widzenia prawa międzynarodowego obowiązywała granica wytyczona traktatem ryskim z 18 marca 1921. (J. Kukulka, <i>Traktaty sąsiedzkie...</i>, s. 60, 174)</p>			
<p>Trwa reorganizacja OUN i UPA „Zachid” w związku z wkroczeniem Armii Czerwonej i wytyczeniem granicy państwowej między Polską a ZSRR. W jej efekcie na obszarze przynależnym do Polski powstał Krajowy Prowid OUN, składający się z trzech okręgów. (W. Filar, <i>Wojskowe aspekty operacji „Wisła”</i>, w: <i>Operacja „Wisła”</i>, Warszawa 1998, s. 9)</p>	lato 1945	lato 1945	<p>Powstają „istriebitielnyje bataliony”, będące w polskiej ocenie tymczasowymi lokalnymi oddziałami milicji mającymi bronić polskich skupisk przed atakami UPA.</p>
<p>Zima 1946 – Sowieckie kierownictwo w ramach zwalczania OUN-UPA rozmieściło prawie we wszystkich miejscowościach obwodów: lwowskiego, drohobyckiego, stanisławowskiego, czerniowieckiego, tarnopolskiego, wołyńskiego i rówieńskiego garnizony wojsk Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Armii Czerwonej. (<i>Istorija ukrajinśkoho nacjonalistycznoho ruchu...</i>, s. 82)</p>			
<p>1946–1947 – Trwają aresztowania Polaków i Ukraińców prowadzone przez NKWD. Usuwaniu i wyjazdom Polaków z byłych województw: lwowskiego, tarnopolskiego i stanisławowskiego towarzyszą zasiedlania przez Ukraińców, m. in. przybyłych z Polski. Usunięcie polskiej ludności z obszarów trzech byłych województw południowo-wschodnich prowadzi do wygaszania konfliktu polsko-ukraińskiego na tym terenie.</p>			

WYKAZ SKRÓTÓW

AAN	Archiwum Akt Nowych w Warszawie; 202 – zesp. Delegatura Rządu RP na Kraj; 203 – zesp. Armia Krajowa
AK	Armia Krajowa
A.K.	Armeekorps (korpus armijny)
BAK	Bundesarchiv Koblenz (Archiwum Federalne w Koblencji)
BAMA	Bundesarchiv–Militärarchiv Freiburg (Archiwum Federalne i Wojskowe we Fryburgu)
BCh	Bataliony Chłopskie
BOss	Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu
BUW	Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego
CAW	Centralne Archiwum Wojskowe
CDAHOU	Centralnyj derżawnyj archiw hromadśkych objednań Ukrainy (Centralne Państwowe Archiwum Organizacji Społecznych Ukrainy w Kijowie)
CDAWOWU	Centralnyj derżawnyj archiw wyszczych orhaniw władzy ta uprawlinnia Ukrainy (Centralne Państwowe Archiwum Najwyższych Organów Władzy i Administracji Ukrainy w Kijowie)
CDIAU	Centralnyj derżawnyj istorycznyj archiw (Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie)
DALO	Derżawnyj archiw Lwiwśkoji obłasti (Państwowe Archiwum Obwodu Lwowskiego)
DATO	Derżawnyj archiw Ternopilśkoji obłasti (Państwowe Archiwum Obwodu Tarnopolskiego)
DARO	Derżawnyj archiw Riwnenśkoji obłasti (Państwowe Archiwum Obwodu Rówieńskiego)
DAWO	Derżawnyj archiw Wołyńskoji obłasti (Państwowe Archiwum Obwodu Wołyńskiego)
DP	dywizja piechoty
GG	Generalne Gubernatorstwo (Generalgouvernement)
GKBZpNP	Główna Komisja Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu
inw.	inwentarz zespołu archiwalnego
Kedyw	Kierownictwo Dywersji AK
NKGB	Narodnyj komissariat gosudarstwiennoj biezopasnosti (Ludowy Komisariat Bezpieczeństwa Państwowego)

NKWD	Narodnyj komissariat wnutriennich dieł (Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych)
OKBZpNP	Okręgowa Komisja Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu
OP	oddział partyzancki
OUN	Orhanizacija ukraińskich nacjonalistiw (Organizacja Nacjonalistów Ukraińskich)
OUN-B	OUN – frakcja Stepana Bandery
OUN-M	OUN – frakcja Andrija Melnyka
OUN-SD	OUN Samostijnykiw-Derżawnykiw (OUN Niepodległościowców-Państwowców)
OW	Okręg Wojskowy
PKB	Państwowy Korpus Bezpieczeństwa
PKWN	Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego
POWW	Polska Organizacja Walki o Wolność
pp	pułk piechoty
p. uł.	pułk ułanów
PZP	Polski Związek Powstańczy
RCChIDNI	Rossijskij centr chranienija i izuczenija dokumentow nowiejszej istorii (Rosyjski Ośrodek Przechowywania i Badania Dokumentów Historii Najnowszej w Moskwie), obecnie Archiwum Historii Społeczno-Politycznej
RGO	Rada Główna Opiekuńcza
SB OUN	Służba bezpeky OUN (Służba Bezpieczeństwa OUN)
SBU	Służba bezpeky Ukrainy (Służba Bezpieczeństwa Ukrainy)
SD	Sicherheitsdienst (Służba Bezpieczeństwa)
SKW	Samooboronni kuszczowi widdiły (Kuszczowe Oddziały Samoobrony)
SOLg	Sąd Okręgowy w Legnicy
SSKL	Specjalny Sąd Karny w Lublinie
SZP	Służba Zwycięstwu Polski
ŚŻŻAK	Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej
UCK	Ukraińskij centralnyj komitet (Ukraiński Komitet Centralny)
UNDO	Ukraińskie Nacjonalno-Demokratyczne Objednannia (Ukraińskie Zjednoczenie Narodowo-Demokratyczne)
UNK	Ukraińskij nacjonalnyj komitet (Ukraiński Komitet Narodowy)

UNR	Ukraińska nacjonalna rada (Ukraińska Rada Narodowa)
UNRA	Ukraińska narodno-rewolucyjna armija (Ukraińska Armia Ludowo-Rewolucyjna)
UNS	Ukraińska narodna somooborona (Ukraińska Samoobrona Ludowa)
UPA	Ukraińska powstańska (powstancza) armija (Ukraińska Armia Powstańcza)
UPR	Ukraińska parlamentśka reprezentacija (Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna)
URL	Ukraińska Republika Ludowa (Ukraińska Narodna Respublika)
UWO	Ukraińska wijkowa orhanizacija (Ukraińska Organizacja Wojskowa)
vol.	volumen,teczka
WDP AK	Wołyńska Dywizja Piechoty AK
WIH	Wojskowy Instytut Historyczny
zesp.	zespół archiwalny
ZUwP	Związek Ukraińców w Polsce
ZWZ	Związek Walki Zbrojnej

INDEKS OSOBOWO-GEOGRAFICZNY

- „Adam” zob. Świkla Leopold
 Ajnenkiel Andrzej 17, 24, 27, 36, 52, 56,
 57
 Albert Zygmunt 86
 Albrecht, dr 153
 Andrusiak Wasyl „Rizun” 153
 Anglia zob. Wielka Brytania
 Antoniówka 156
 Antoniuk Porfyr „Sosenko” 96, 118
 Antonówka 94, 135
 Arsenycz Mykoła „Mychajło” 110
 Artasów 137
 „Aspik” zob. Rolke Bruno
 Azja 22, 116
- Babcze 114
 Bach-Zelewski Erich von dem 107
 „Bajda” 95, 113
 Bakuniak Edmund 10, 24, 34, 36, 38, 40,
 42, 57
 Banach Kazimierz „Jan Linowski” 91
 Bandera Stepan 19, 20, 21, 33, 39, 49, 66,
 70, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 81, 97
 Bar 154
 Baran Wołodymyr 16, 57
 Barszczowice 134
 Barysz 119, 163
 Basiuk Tymisz (Tymofij) „Jaworenko” 88
 „Bat `ko” zob. Hrabec Omelian
 Bąbiński Kazimierz „Luboń” 93
 Bednarów 138
 Beer [Beyer?] Werner 91
 Bełz 123
 Berbeki 146
 Beresteczko 99
 Berezniuk, ks. 144
 Berezowica Mała 133
 Berezówka 106
 Berezyna 106
 Bereźnica Szlachecka 147
- Bereźce 131
 Berlin 34, 65, 78
 Biała 93
 Białe 144
 Białoruś 110
 Białoruś Zachodnia 68
 Bielin 26, 102, 116, 125
 Bilicze 96
 Biłas Iwan 99, 123, 160, 164
 Biłgoraj 39
 Biłka Królewska 150, 156
 Biłka Szlachecka 150, 156
 Bitków 154
 Błachowski Zenon „Strzemie” 107
 Błoto Horodziatyna 154
 Błoto Zachwoinoowo 154
 Błyszczanka 162
 Bobulińce 140
 „Bogoria” zob. Brokowski Sylwester
 Bohorodczany 129, 137
 „Bohun” 118
 Boków 129
 Bolechów 67, 77
 Bóldury 121, 123
 Bołtuny 113
 „Bomba” zob. Kochański Władysław
 Bondarenko Kość 24
 Bonusiak Włodzimierz 85, 98, 103, 116
 Borek 106
 Borowe 93
 Borowец Maksym „Bulba”, „Taras Bulba”
 20, 21, 49, 63, 83, 87, 89, 90, 91, 97,
 100, 101, 103, 106, 109, 112
 borszczowski powiat 123, 130, 132, 162,
 164
 Borszczówka 95
 Bortnica 120
 Borysław 77
 „Borysten” 108
 bóbrecki powiat 135, 138, 150, 155

- Bór-Komorowski Tadeusz zob.
Komorowski Tadeusz
Brauchitsch Walther von 65
Brody 157
brodzki powiat 121, 123, 125, 127, 130,
134, 139
Brokowski Sylwester „Bogoria” 131
Bruckenthal 127
Brusno 152
Brusno Nowe
Brusno Stare
brzeski powiat 111
Brześć 27
Brzezina 137
Brzeżany 135
brzeżański powiat 67, 69, 108, 110, 123,
127, 135, 137, 146, 149, 164
Buchalo Hurij 17, 27, 34, 38, 40, 42, 46,
57
buczacki powiat 69, 119, 134, 135, 140,
163
Budapeszt 118
Budka Mykyta 164
Budki Nieznanowskie 151
Budyłów 137
Bug rz. 27, 68, 147, 155, 165
Bukowina 21, 108, 122,
„Bulba” zob. Borowец Maksym
Buszcze 127
Bybło 138
Byczkowce 163
Bystrzyce 99
Byteń 95
- Canaris Wilhelm 66
Caruk Jarosław 38
Celejów 119
Cełewycz Wołodymyr 65
Cependa Ihor 40, 42, 57
Chanas Wołodymyr 17, 24, 25, 27, 34, 36
Chełmszczyzna 18, 21, 31, 32, 39, 46, 49,
108, 122, 147
Chlebowice Świrskie 140
- Chłiple 137
Chmielarz Andrzej 16
Chmielówka 109
Chobułtów 105
Chobut 95
Chochoniów 144
Chodorów 67
Chołopy 99
Chomiakówka 119
Chomyszyn Hryhorij 164
Chotyń 99
„Cichy” zob. Kozłowski Julian
Ciemne (Temne) 106
Cieśliński Władysław „Piotruś” 107, 124,
126, 133
Curzona linia 158
Cypuchy 128
Czajkowski Bolesław „Tomasz” 156
Czarneckyj Mykoła 164
Czarny Las 118, 153
„Czart” zob. Markiewicz Krzysztof
Czekno 120
„Czer” zob. Szewczyk Piotr
Czeremosznia 146
Czerepin 140, 142
Czermiński Władysław „Jastrząb” 107,
112, 113, 115, 118, 128, 131, 132, 138,
143, 149
Czernijów 118
Czerniowce 34, 36, 38, 40, 41, 42, 58, 60
czerniowiecki obwód 165
„Czerzyk” zob. Łukaszewycz Marian
Czerwonogród 162
Czmykos 149
czortkowski powiat 103, 119, 124, 136,
163
Czuba Błażej 147
Czyszki 150
Czyżewski Ludwik 125
- Danyluk Jurij 16, 17
Daszkewycz Roman 67
Dawydiuk Rusłana 38

- Dażwa 115, 117
 Dąbek-Dębicki Longin „Jarosław” 126,
 131, 133, 143
 Dąbrowa 137
 Dąbrowica 93
 Dermań 101
 Derzów 153
 Dębina 150
 Długie Pole 106
 Dmytruk Wołodmyr 27, 29, 34, 36, 38,
 40, 42, 57
 Dobrowolski Witold 104
 Dobry Kraj 151
 Dobryń 93
 Dobrzański Mieczysław 92
 Dolina 67, 77
 Doliniany 154
 doliński powiat 103, 113, 135, 137, 138
 Dołha Wojniłowska 147
 Dołhe 145
 Doncow Dmytro 33, 50
 „Dorosz” 93
 Doroszków Wlk. 137
 „Dowbeszka”, „Korobka” zob.
 Perekhijniak Iwan
 „Draża” zob. Sotirović Dragan
 drohobycki obwód 165
 Drohobycz 77
 Dryszczów 67
 „Drzazga” zob. Rerutko Jan
 Drzyzga Adam 160
 Dubica 155
 dubieński powiat 89, 101, 109, 111, 114,
 118
 Dubno 85, 99, 120
 Dubowce 130
 „Dubowyj” zob. Łytwynczuk Iwan
 Dunaj 74
 Durycze 155
 Dystrykt Galicja 36
 Dytiatyn 142
 Dziekanowski Karol 70
 Dziuba Ołena 66, 89, 98, 118, 155
 Dżurów 144
 „Enej” zob. Olijnyk Petro
 Europa 19
 Europa Wschodnia 22, 65, 74, 116
 Falemicze 105
 Feliksówka 128
 Ferenc Mikołaj 125
 Fijałka Michał „Sokół” 107, 128, 131,
 141, 148
 Filar Władysław 10, 16, 17, 19, 26, 27, 34,
 36, 40, 42, 48, 57, 62, 121, 124–129,
 131–133, 135, 137, 138, 141–145, 148,
 149, 151, 152, 154, 165
 Filipkowski Władysław „Janka”, „Stach”
 64, 100, 158
 Filipowicz Kazimierz „Kord” 107, 112,
 113, 115, 119, 125, 131, 135, 141, 148
 Firlej 27
 Firlejów 132
 Frank Hans 84
 Freiburg 53
 Friszke Andrzej 16
 Galicja Wschodnia *passim*
 „Garda” zob. Rzaniak Kazimierz
 Generalne Gubernatorstwo 30, 31, 32,
 68, 84, 85, 138
 Germakówka 130
 Giza Antoni 17, 24
 Gluza Zbigniew 11
 Głębocek 162
 Głowacki Albin 68
 Gniłowody 162
 Gnojno 126
 Golon Mirosław 38, 40
 „Gonta” 93
 Gończybród 95
 Górka Wiszniowiecka 119
 Grabówka 119
 Groscurth Helmuth 66
 „Grot” zob. Rowecki Stefan

- gródecki powiat 122, 135, 146
Gródek Jagielloński 154
Gruchmann Lothar 68
Gruszówka 112
Grzelak Czesław 17, 24, 27, 34, 36, 40, 42, 57
Gurów 105
Gusiew N. 137
„Gustaw” zob. Sawicki Kazimierz
„Gzyms” zob. Pukacki Franciszek
- Hajki 137
Halicz 129
Hałucha Lubow 38
Hały 93, 106
Hanaczów 128, 146, 150
Hawryłówka 159
Herbutów 133
Herman Władysław 138
Hermanowice 137
Hermanów 150
Hermanówka 117
Himmler Heinrich 85
Hinowica 137
„Hińcza” zob. Neuman Jerzy
Hitler Adolf 65, 66, 74, 75, 76, 78, 80, 84
„Hołobenko” 95, 113, 147
Hołoby 95, 138
Hołowno 106
Hołówko Tadeusz
„Hołub” 96
Hołyń 106
Hołysze 91
Horbowyj Wołodymyr 76, 78, 79
horochowski powiat 101, 103, 105, 111, 114, 134
Horochów 96, 99
Horodenka 67, 77
Horodnica 89, 129
Horodyczyn 118
„Hostryj” 106
Hoszcza 95
- Hrabeć Omelian „Bat’ko” 122
hrubieszowski powiat 147
Hrubieszowskie 32
Hrubieszów 38, 135
Hrycaj Dmytro „Perebyjnis” 82
Hryciuk Grzegorz 34, 36, 40, 42, 57
Hucisko Brodzkie 130
Hucisko, pow. bóbrecki 150
Hucisko, pow. brzeżański 135
Hurby 102
Huta Nowa 135
Huta Pieniacka 134
Huta Sopaczewska 93
Huta Stepańska 93, 102, 106
Huta Suchodolska 150
Huta Szczerzecka 150
Huta Werchobuska 142
- Ihrowica 161
Iliuszyn Ihor 23, 24, 26, 27, 34, 36, 38, 40, 42, 57, 77, 109
Isajewycz Jarosław 16, 17, 24, 27, 34, 52, 56
Iwanicze 105
Iwanie Puste 132
Iwano-Frankowsk 54, 57, 60
iwano-frankowski obwód 53
Iwanow Leonid 154
Iwańcze 106
- Jackowicze 108
Jagielnica 90, 124
Jagodzin 135
„Jahoda” zob. Łukaszewycz Marian
Jałówka 165
„Jan Linowski” zob. Banach Kazimierz
„Janka” zob. Filipkowski Władysław
Janowa Dolina 98
Janów 66
Janówka, pow. kowelski 112, 121
Janówka, pow. tarnopolski 119
Janson Feliks 158

- Januszajtis Marian „Żegota” 68
 „Jarema” 95, 113
 „Jarosław” zob. Dąbek-Dębicki Longin
 Jasiak Marek 16, 17, 27, 30, 34, 36, 38,
 39, 40, 42, 58
 „Jastrząb” zob. Czermiński Władysław
 Jaszan Wasyl 89, 90, 115, 117, 129, 140, 153
 jaworowski powiat 135, 146
 Jazienica Polska 151
 Jezierce 120
 Jezierzany 115
 Jeziorko zob. Ozerce
 Jeziory 93
 Józewski Henryk 13, 18
 Juchniewicz Mieczysław 84, 92, 93, 112
- Kaczynskij Serhij „Ostap” 90
 „Kalina” zob. Rowecki Stefan
 Kalinówka 133
 Kalników 137
 kałuski powiat 135, 147, 149, 150
 Kałusz 150
 Kamieniec Podolski 118, 122
 Kamień Koszyrski 124
 kamionecki powiat 117, 128, 146, 151
 Kamionka 27, 106
 Kania Janusz 17
 Karczunek 132
 Karolinka 115
 Karpaty g. 74, 104, 108, 155, 164
 Karpus Zbigniew 34, 36, 42, 58
 Kaspijskie Morze 74
 Kedryn-Rudnyckij Iwan (właśc.
 Rudnyckij) 67
 Keitel Wilhelm 66
 Kędzierzawce 128
 Kęsik Jan 40, 42, 44, 58
 Kiczaj Iwan 16, 17, 24, 34
 Kijów 16, 17, 24, 27, 34, 36, 37, 38, 40, 41,
 42, 52, 53, 54, 57, 58, 60, 61, 83
 Kiwerski Jan Wojciech „Oliwa” 144, 151
 Klaczkiwskij Dmytro „Kłym Sawur” 90,
 102, 109, 112, 113, 122
- Klewań 99
 Klimecki Michał 16, 17, 24, 25, 27, 34, 36,
 38, 40, 42, 52, 56, 58, 62
 Kładniów nad Bugiem 126
 „Kłym Sawur” zob. Klaczkiwskij Dmytro
 Kłymi Iwan 77
 Kłymyszyn Iwan „Kruk” 93, 104
 Knysz Zinowij 97
 Koblencja 53
 kobryński powiat 111
 Kobylka 150
 Kochoński Władysław „Bomba” 107, 113,
 117, 120, 121, 127, 132
 Kock 27
 Kodeń 155
 Kokin Serhij 82, 86, 111
 Kolendziany 136
 Kołesnyk Wiktor 36, 38, 40, 42, 58
 Kołki 90, 96, 99
 Kołodeżno 142
 Kołomyja 67, 77
 Komary 93
 Komisariat Rzeszy Ukraina 32, 79, 80, 85
 Komola Henryk 112
 Komorowski Tadeusz „Bór”, „Znicz”
 117, 143
 Kondratiuk Kostiantyn 24, 27, 34, 36, 40,
 42, 46, 58
 Konieczny Zdzisław 38, 41, 42, 58
 Kopaczówka 123
 „Kord” zob. Filipowicz Kazimierz
 „Korobka”, „Dowbeszka” zob.
 Perehijniak Iwan
 Kosiba Stanisław 96
 Kosyk Wołodymyr 65, 66, 70, 72, 73, 76,
 78–80, 84, 87, 89, 91, 98–100, 103, 126,
 135, 152
 Kotarba Ryszard 34, 36, 38, 41, 42, 58
 Kotarski Władysław 70
 Konstantynówka 99
 kopyczyński powiat 119, 123
 Korczunek Daszawski 136
 Korościatyn 119, 134

- Korytnica 139
kosowski powiat 145
Kosów Huculski 67, 77, 145
Kostopol 84, 123, 125
kostopolski powiat 89, 94, 98, 99, 109, 111, 120
Koszalin 24, 27, 37, 38, 41, 42, 58, 60
koszyrski powiat 111
Kotarska Elżbieta 70
Kotarski Władysław 70
Kowal Stepan „Rubaszenko” 96, 106
Kowal Wiktor 16
„Kowalenko” 114
Kowalówka 119
Kowaluk Wadym 16
Kowel 26, 84, 85, 93, 105, 119, 125, 142, 144, 149
kowelski powiat 95, 103, 111, 112, 114, 121, 131
Kowpak Sydor 91, 101
Kozin 131
Kozłowski Julian „Cichy” 91
Kozowa 135
Krać 124
Krakowskie 31
krakowskie województwo 40
Kraków 17, 27, 31, 34, 36, 37, 38, 41, 42, 53, 58, 60, 70, 71, 73, 76, 78
Krasowski Jerzy „Lech” 126, 131, 133, 137, 142
Krechówka 149
Kresy Wschodnie 15, 30, 33, 45, 50, 53
Krokay Walery „Siwy” 128, 131, 132, 138, 141, 142
Kruhów 120
„Kruk” zob. Kłymyszyn Iwan
Krzemieniec 87, 90, 105, 131, 152
krzemieniecki powiat 89, 94, 102, 108, 109, 111, 114
Kubijowycz Wołodmyr 71, 75, 84, 98, 108
„Kubik” 95, 113
Kucaba Michał 138
Kucharska Władysława 112
Kuczerepa Mykoła 16, 17, 24, 27, 34, 36, 38, 40, 42, 52, 56, 58
Kuczma Leonid 57
Kukułka Józef 158, 165
Kulczycki Zygmunt „Olgierd” 114, 120
Kulczyćkyj Stanisław 42, 58
Kulików 137
Kupiczów 117, 121, 132
Kupracze 135
Kuropatniki 149
Kustycze 105
Kutkorz 128
Kuty 67, 145
Kuźniar Onufry „Popiel” 151
Kwaśniewski Aleksander 57
Kyryczuk Jurij 36, 37, 47, 58
Lady 106
Latacz 124
Latyszewśkyj Iwan 164
„Lech” zob. Krasowski Jerzy
Lenia 117
Leśniaki 112
Lidawka 95
Linek Jan „Słoń” 117
„Linowski Jan” zob. Banach Kazimierz
Lipowce 145
Liski 116
Lisko 128
Litowież 101
Liwyćkyj Andrij 84
Londyn 20, 46
Losacker Ludwig 85
lubaczowski powiat 152
Lubaczów 135
Lubartów 27
lubelskie województwo 40
Lubelszczyzna 27, 31, 32, 38
Lubienie 146
Lubieszów 104, 114
Lublin 17, 53, 61

- lubomelski powiat 111, 135
 Luboml 149
 „Luboń” zob. Bąbiński Kazimierz
 Ludwipol 116, 120
 lwowski obwód 53, 165
 lwowski powiat 122, 125, 134, 135, 144,
 150, 158
 lwowskie województwo 44, 53, 68, 81,
 137, 165
 Lwów 13, 16–18, 20, 23, 24, 27, 34–37, 41,
 42, 52, 54, 58, 60, 63, 64, 66–68, 71, 73,
 76–79, 82–86, 88, 90, 91, 98, 103, 115,
 123–125, 138, 142, 146, 150, 155, 157

 Łanowce 130
 Łebedź Mykoła „Maksym Ruban” 81, 90,
 95, 96, 101, 110, 135, 156
 „Łeks” zob. Stepaniak Mychajło
 Łemkowszczyzna 31
 Łewyćkyj Borys 82
 Łewyćkyj Kość 78
 Łobejko Anna 112
 Łozowa 161
 Łuck 10, 13, 16, 17, 24, 27, 34, 36, 38,
 40–42, 51, 52, 54, 55, 57–60, 62, 69, 84,
 96, 101, 104, 105, 123, 125, 130, 145
 łucki powiat 89, 91, 101, 111, 121
 Łukaszewycz Marian „Czernyk”,
 „Jahoda” 104, 147
 Łukaszów Jan zob. Olszański Tadeusz A.
 Łukowiec Wiszniowski 87, 136
 Łukowiec Żurowski 87, 136
 Łytwyn Mykoła 16
 Łytwynczuk Iwan „Dubowyj” 111

 Macieliński Emil (Emilian) 70, 75, 81
 „Maj” zob. Majewski Tadeusz
 Majdan 127
 Majdan, pow. kopyczyński 139
 Majdan Górny, pow. nadwórniański 159
 Majewski Tadeusz „Szmigiel”, „Maj” 69, 71
 Majiwskyj Dmytro 99
 Majski Iwan 37

 Makar Jurij 34, 36, 38, 40, 42, 58
 Makar Witalij 41, 42, 58
 Makarczuk Stepan 24, 27, 34, 36, 48, 58
 „Makiw” 153
 „Maksym Ruban” zob. Łebedź Mykoła
 Malin 105
 Małopolska Wschodnia 20, 33, 62, 88, 90,
 95, 108, 135
 „Mały” zob. Witamborski Stanisław
 Maniawa 96
 Maniewiczze 103
 Markiewicz Krzysztof „Czart” 104
 Markiewicz Ryszard „Mohort” 135
 Markowa 119, 125
 Martowych Oleh (właśc. Szankowskyj
 Łew) 156
 Maszów 149
 Matijczenko Wiktor 34, 36, 38, 41, 42, 58
 Matła Zinowij (Zenon) „Dnipro” 99
 Maziarnia 146
 Mazur Grzegorz 17, 27, 29, 34, 35, 36, 38,
 41, 42, 58, 67, 87, 96, 114, 136, 138,
 155
 Meducha 130
 Melnyk Andrij 19, 20, 39, 49, 66, 70, 74,
 75, 84
 Melnyk Andrij, historyk 38
 Melnyk Jarosław „Robert” 153
 Michałówka 126
 Michów 27
 Miedwiediew Dmitrij 89
 Miedziaki 150
 Mielnica 95
 Mikołajów 28, 67, 153
 Milatyn 134
 Milno 159
 Mirczuk Petro 66, 67, 82, 83, 93, 95, 96,
 113, 147
 Misiło Eugeniusz 164
 Mitzner Piotr 16
 Mizuń Stary 137
 Młynów 99
 Moczulanka 116

- „Mohort” zob. Markiewicz Ryszard
 Mołotow Wiaczesław 29, 65
 Monte Cassino 46
 Moroczno 114
 Moskwa 53, 68, 165
 Mosty Wielkie 127
 Motyka Grzegorz 16, 24, 27, 34, 37, 38,
 41, 42, 47, 58
 „Motyl” zob. Ścibor-Rylski Zbigniew
 Mudryj Wasyl 65, 66, 67, 156
 „Mychajło” zob. Arsenycz Mykoła
- Nadorożna 141
 Nadsanie 31
 Nadwórna 153
 nadwórniański powiat 114, 135, 136, 153,
 159, 161
 Narajów 149
 Narew rz. 65, 68
 Narol 154
 Naumow Michaił 120
 Nazaruk Osyp 67
 Neuman Jerzy „Hińcza” 131, 138
 Niedzieliska 151
 Niedzielko Romuald 10
 Niedzielną 156
 Niemcy, III Rzesza *passim*
 Niemilia 99
 Niemirów 165
 Niżniów 164
 Nowosiółki 93, 105, 163
 Nowy Gaj 112
 Nowy Jork 42, 58
- Obórki 91
 Ochnówka 133
 Oducha Anton 107
 Okulicki Leopold 73
 Olech Urszula 16, 17
 Olesko 94
 Oleszów 137
 Olewsk 89, 91
- „Olgierd” zob. Kulczycki Zygmunt
 Olijnyk Petro „Enej” 107, 111
 „Oliwa” zob. Kiwerski Jan Wojciech
 Olszański Tadeusz Andrzej (ps. Jan
 Łukaszów) 91
 Omelanik Duży 104
 Omelanik Mały 104
 Omelanka 106
 Omelanowycz-Pawlenko Mychajło 84
 Omelczenko Tymisz 75
 Omelno 114, 118
 Oniszczyk Wiktor 42, 58
 Opacki Józef
 Opalin 112
 „Opór” zob. Sawicki Kazimierz
 Oryszkowce 102
 Orzeszyn 105
 Osadczuk Bohdan 34
 Osiecznik 113
 Osiewiczze 106
 Osóbka-Morawski Edward 158
 „Ostap” zob. Kaczynskij Serhij
 Osten 119
 „Ostriżskij” (“Ostriżkyj”) 147
 Ostrowsk 93
 Ostróg 17, 27, 34, 37, 41, 42, 58, 60, 123,
 125, 132
 Ostrówki 106, 111
 Osty 99
 Ośmak Kyryło 156
 Ośmigowicze 132
 Ozerce (Jeziorko) 89
 Oździutycze 134
 Ożomla 146
- Pachła Stanisław 112
 Pacyków 137
 Paczkowski Andrzej 17, 24, 27, 34, 37, 52,
 56, 58
 Palikrowy 139
 Pałski Zbigniew 24, 27, 32, 34, 37, 38, 41,
 42, 46, 58

- Pankiwskyj Kość 83
Pańska Dolina 102, 114, 118, 121
Parośla 93, 94
Partacz Czesław 24, 27, 30, 37, 38, 41, 42, 46, 58
Pasiczna 114
Pawlikówka 149
Pawłów 147, 152
„Perebyjnis” zob. Hrycaj Dmytro
Perehijniak Iwan „Dowbeszka”, „Korobka” 90, 93
Perespa 106
Petlura Symon 12, 17
Pianie 114
„Piąty” zob. Steciuk Sławomir
Piechowska Władysława 71
Piłsudski Józef 12, 17
piński powiat 108, 111
Piotrków Trybunalski 60
Piotrowski Czesław 100
Piotrowski Tadeusz
„Piotruś” zob. Cieśliński Władysław
Piskunowicz Henryk 17, 23, 27
Płaucza Wielka 146
Płoskie 137
Pobihuszczyj Jewhen 83
„Pochmurnyj” 96
Podciemne 150
podhajecki powiat 67, 69, 108, 119, 123, 125, 129, 160, 162
Podkamień 133, 139
Podkowa Leśna 9, 12, 15, 59
Podlasie 31
Podlisy 112
Podole 21, 91
Podsielecze 106
Podszumlańce 133
Pokucie 124
Polany 106
Polesie 21, 33, 49, 63, 87, 89, 92, 101, 122
poleskie województwo 53
Połapy 115
Połowce 119, 124
Pomorzany 148, 151
Pomorze 31
Ponikwa 130
Popiek Leon 111
„Popiel” zob. Kuźniar Onufry
„Poręba” zob. Rumel Zygmunt
Porsk Duży 95
Poryck 105
Postójno 126
Potasznia (Rudnia Potasznia) 108
Potok Złoty 119
Powursk 95
Poznańskie 31
„Proboszcz” zob. Sawicki Kazimierz
„Prut” zob. Sawicki Kazimierz
Prützmänn Hans 126
Prypec rz. 154
Przebraże 102, 112, 114, 118, 121, 127, 136
Przekurka 135
Przemyśl 38, 41, 42, 53, 58, 60, 66, 165
Przemyślany 104
przemyślański powiat 69, 122, 128, 133, 135, 140, 144, 145, 146, 151
Przyborowo 155
Pstrokoński Stanisław „Stefan Łoziński” 71
„Ptach” 120
„Puchyr” 111
Pukacki Franciszek „Gzyms” 107, 131, 132, 134, 138, 143
Pustomyty 90
Pütz Karl 91
Puzów 116, 129
Puźniki 163
Pykaluk Wasyl 27
Pyszówka 146
Radowicze 113
radziechowski powiat 128, 147, 152
Radziejów 152
Rakowiec 125, 137, 144, 150
Ratno 104
Rawa Ruska 104, 135, 165
rawski powiat 127, 141, 151, 154

- Reichskommissariat Ukraine zob.
Komisariat Rzeszy Ukraina
- Repryncew Wołodymyr 16, 17, 66, 89, 98, 118, 155
- Rerutko Jan „Drzazga” 107, 114, 117
- Rezmer Waldemar 24, 27, 34, 37, 38, 41, 42, 58
- Ribbentrop Joachim 29, 65, 66, 89
- „Rizun” zob. Andrusiak Wasyl
- „Robert” zob. Melnyk Jarosław
- Rodatycze 154
- Rogowski Wojciech 139
- Rohaczyn Miasto 164
- rohatyński powiat 69, 108, 123, 132, 133, 138, 142, 144, 148
- Rokitno 89, 124
- Rolke Bruno „Aspik” 85
- Romanowski Wincenty 123
- Romaszkowo 106
- Romaszówka 119
- Rosenberg Alfred 79, 81
- Rosja 12, 15
- Rowecki Stefan „Grot”, „Kalina” 72, 76, 81, 88, 91
- Rozdół 153
- Rozkoszówka
- „Rozważnyj” 113
- Rožyszcz 123, 126, 136
- rówieński obwód 53, 94, 95, 165
- rówieński powiat 89, 111, 121
- Równe 17, 27, 34, 36, 38, 40–42, 54, 57, 58, 60, 63, 69, 79, 80, 83–85, 91, 101, 105, 123, 125, 126, 134
- Równno 112
- „Rubaszenko” zob. Kowal Stepan
- Rublow Ołeksandr 16
- rudecki powiat 122, 152, 155
- Rudka, pow. lubaczowski 152
- „Rudyj” zob. Stelmaszczuk Jurij
- Rumel Zygmunt „Krzysztof Poręba” 104
- Rumno 155
- „Ryszard” zob. Walczak Ryszard
- Rzaniak Kazimierz „Garda” 154
- rzeszowskie województwo 40
- Rzeszów 53
- Rzyczki 151
- Rzym 66
- Saburow Aleksander 91
- Sambor 77
- samborski powiat 119, 122, 152, 156, 157
- San rz. 65, 68, 124, 165
- sarneński powiat 90, 93, 94, 99, 108, 111
- Sarny 99, 123, 125, 146
- Saturń 96
- Sawicki Kazimierz „Gustaw”, „Prut”, „Opór”, „Proboszcz” 81, 88, 92, 100
- „Serhij” zob. Stepaniak Mychajło
- Serhijczuk Wołodymyr 17, 19, 24, 27, 30, 34, 37, 38, 39, 41, 42, 44, 52, 56, 58
- Serniki 93
- Siedlisko 106
- Siemaszko Ewa 70, 94, 95
- Siemaszko Władysław 16, 70, 94, 95, 105
- Siemianówka 158
- Siemiginów 149
- Sikorski Władysław 37
- Siwicki Mikołaj 38
- „Siwy” zob. Krokay Walery
- Skorupskýj Maksym 109
- Skrobów 27
- Skrypnyk Stepan 66, 81
- Skrzypek Andrzej 17, 27
- Skwarzawa 146
- Slipyj Josyf 160, 164
- Sławentyn 67
- „Sławko” 96
- Sławoj-Składkowski Felicjan 65
- Sławuta 134
- Słoboda Żłota 110
- Słobódka Bołszowiecka 129, 140
- Słobódka Konkolnicka 148
- Słobódka Muszkatowiecka 164
- Słobódka Wasylkowska 129

- „Słoń” zob. Linek Jan
 Słowacja 65
 Słowatyce 114
 „Słucki” zob. Szczepaniak Feliks
 Sływka Jurij 27, 37, 41, 42, 58
 Smal-Stočkyj Roman 67
 Smowśkyj Kostiantyn 104
 Sobolówka 146
 sokalski powiat 81, 136
 Sokołów 149
 Sokół 115
 „Sokół” zob. Fijałka Michał
 Solina 165
 Sołokija rz. 165
 Sorocko 159
 „Sosenko” zob. Antoniuk Porfyr
 Sosnkowski Kazimierz 75
 Soszniki 106
 Sotirović Dragan „Draža” 155
 Sowa Andrzej Leon 34, 37, 38, 41, 42, 58
 Spector Shmuel 88
 „Stach” zob. Filipkowski Władysław
 Stachiw Jewhen 42, 58
 stanisławowski obwód 165
 stanisławowski powiat 89, 129, 130, 135,
 137, 138, 145
 stanisławowskie województwo 44, 53, 96,
 165
 Stanisławów 67, 77, 115, 117, 118
 Stanisłówka 147, 150
 Stara Huta 89, 93, 102
 Starodubeć H. 79, 81, 92, 96, 99
 Stary Gaj 112
 Stary Liść 153
 Staryki 100
 Staweczki 149
 Steciuk Hryhorij 96, 100
 Steciuk Sławomir „Piąty” 117
 Stečko Jarosław 31, 77, 78, 79
 Stelmaszczuk Jurij „Rudyj” 111
 Stepaniak Mychajło „Łeks”, „Serhij” 110
 Stępnia Władysław 8
 Stężarzyce 129, 143
 Stochód rz. 128
 stoliński powiat 111
 Stradecz 155
 Striłka Roman 24, 25
 Strybuż jez. 154
 Stryj 28, 67, 77, 136
 stryjski powiat 122, 128, 135, 149, 158
 Strzeliska Stare 138
 Strzembosz Tomasz 17
 „Strzemię” zob. Blachowski Zenon
 Subtelnyj Orest 66, 72
 Sucha Łoza 112
 Sucharda Edward 138
 Sucharda Jerzy 138
 Suchodoły 105
 Suchowola 125, 127
 Sudoł Adam 68
 Suszczyński Józef 140
 Suszko Roman 28, 65
 Suszybaba 115, 127
 Swarycewicz 93
 Sydor Wasyl „Szelest”, „Wyszytyj” 108,
 122
 Sygły 150
 Szachy 93
 Szankowskyj Łew 79
 Szapował Jurij 37
 „Szawuła” 116
 Szczecin 17, 24
 Szczepaniak Feliks „Słucki” 121, 127
 Szczepankiewicz Stanisław 161
 Szczepiatyn 141
 Szczerzec 28, 67
 „Szczuka” 95, 113
 Szczypa Nina 41
 „Szelest” zob. Sydor Wasyl
 Szeptyckyj Andrej 37, 49, 67, 71, 78, 84,
 108
 Szerokie Pole 138
 Szewczyk Piotr „Czer” 140, 142
 Szmańkowczyki 136
 „Szmigiel” zob. Majewski Tadeusz
 Szołomyja 155

- Sztumberk-Rychter Tadeusz „Żegota” 142
Sztuń 119, 148, 149,
Szuchewycz Roman „Taras Czuprynka”
21, 83, 99
Szulak Ołeh (właśc. Sztul-Żdanowycz
Ołeh) 89, 109
Szumlany 67, 137
Szumsk 136
„Szuwało” 106
Szwahulak Mychajło 16, 17, 24, 27, 34,
37, 41, 42, 58, 62
Szwejków 119
Szymonisko 106
Szytow Iwan 117
- Ścibor-Rylski Zbigniew „Motyl” 139
Śliwińskie 148
Ślusarczyk Jacek 68, 157
śniatyński powiat 144, 159
Świkła Leopold „Adam” 145
Świszczów 114
- „Taras Bulba” zob. Borowец Maksym
„Taras Czuprynka” zob. Szuchewycz
Roman
Tarasów 142
Tarnopol 17, 24, 27, 34, 36, 54, 60, 90
tarnopolski obwód 53, 165
tarnopolski powiat 119, 161
tarnopolskie województwo 44, 53, 110,
165
Tarnoszyn 141
Tarnowica 136
Taurów 135
Terebieże 94
Tiutiun Wiktor 41
tłumacki powiat 135, 137, 140, 164
Tokarzewski-Karaszewicz Michał 69, 71,
69
„Tomasz” zob. Czajkowski Bolesław
Tomaszowce 150
tomaszowski powiat 147
Tomaszów Lubelski 38
- Toporów 128
Torczyn 136
Toruń 24, 27, 34, 36, 37, 38, 40, 41, 42,
58, 60
Torzecki Ryszard 16, 17, 69, 71, 74, 75,
81, 84, 108, 122
Toustobaby 160
trembowelski powiat 141, 160
Trofymowycz Wołodymyr 17, 27, 32, 34,
35, 37, 41, 42, 58
Trościaniec 105
Trościanka 123
Trójca 159
Trusiuk Tomasz 111
„Trzask” zob. Twardy Zbigniew
Tuczna 133
Tuligłowy 137
Tumirz 145
Tur 106
Turia rz. 143
Turopin 143
Turowski Józef 93, 105, 117, 122
Turylcze 132
Turyńka 151
Turzysk 142
Twardy Zbigniew „Trzask” 128, 131, 135,
138, 141, 142
- Ubereż 99
Udnów 137
Uhły (Ugły) 99
Uhryńkowce 161
Ukraina Zachodnia *passim*
Ukraińska Republika Ludowa 17, 28
Ukraińska SRR 39, 41, 68
Urban Wincenty 130, 152
Użanie 106
- Walczak Ryszard „Ryszard” 107
Warszawa 9, 10, 12, 15–17, 24, 27, 34,
36–38, 40–42, 51, 54, 56–60, 62, 82, 93
Watutin Nikołaj 134
Werba 105, 106, 131

- „Wereszczaka” zob. Worobeć Fedir
Werstiuk Władysław 66, 89, 98, 118, 155
Werszyhora Petro 128
Weryha Wasyl 88
Węgierski Jerzy 77, 127, 141, 142, 143,
151, 158
Wicyń 146
Wielick 95, 112
Wielka Brytania 46
Wielkie Oczy 146
Wieluń 93
Wierzbowiec 141
Wierzbowski Antoni 138
Wilczewski Michał 136, 154
Wilia 99, 100, 113, 136
Winnica 118, 122
winnicki obwód 122
Winniki 141
Wira Paweł 111
Wira Zenon 111
Wisła rz. 65
Wiszniów 119
Witamborski Stanisław „Mały” 139
Witoldówka 118
Witoniz 120
Włochy 46
Włodawa 27, 155
włodzimierski powiat 89, 100, 101, 103,
105, 111, 114, 121
Włodzimierz Wołyński 26, 38, 41, 69, 85,
119, 125, 133, 142, 144
Włodzimierzec 93
Wnuk Rafał 16, 27
Wodzinów 132
Wojnałowycz Wiktor 17
Wola Ostrowiecka 111
Wolica 137
Wolczków 145
Wolczuchy 154
Wolczyce 93
Wołków 150
Wołosów 153
Wołujki 94
Wołyń *passim*
wołyński obwód 53, 165
wołyńskie województwo 53
Worczyn 129
Worobeć Fedor „Wereszczaka” 111
Worochta 161
„Woron” 113
Woroniaki Strutyńskie 149
Woźniak Marcin 24
Wólka Sadowska 105
Wrocław 34, 36, 40, 42, 54, 58, 60, 61
Wydźgów 120
Wyrka 106
Wyrobki 106
Wysock 113
„Wyszytyj” zob. Sydor Wasyl
Zabłocie 129
Zabłóćce 101
Zabłotów 159
Zaborol 104
Zaborze 151
Zabrowarnyj Bohdan 17, 24, 27, 34, 38,
41, 42, 58
Zagaje 105
Zagóra 148
Zakarpacie 21, 122
Zalesie 125, 127
Zalesie Koropieckie 163
zaleszczycki powiat 124, 161, 162
„Zalizniak” 95, 113
Załuże 108
Zamłynie 148, 149
Zamojszczyzna 32, 38
Zamosty 143
Zamość 39
Zapole 141
Zasmyki 26, 102, 113, 124, 126, 137, 141
Zaszkilniak Leonid 27, 30, 41
Zaturce 136
Zawadówka 160

- Zawałów 160
Zawołocze 120
Zawonie 136
Zbadyń 146
zbaraski powiat 133
Zboiska 81
zborowski powiat 69, 135, 148, 159
Zbrucz rz. 30, 37
zdołbunowski powiat 94, 111
Zdołbunów 69, 84, 113, 123, 125
Ziwka 106
Złazno 126
złoczowski powiat 94, 120, 122, 128, 142,
146, 149
„Znicz” zob. Komorowski Tadeusz
ZSRR *passim*
Zuchorzyce 156
Żebracz 153
„Żegota” zob. Januszajtis Marian
„Żegota” zob. Sztumberk-Rychter
Tadeusz
Żelechów 128
Żmudcze 95
żółkiewski powiat 135, 147
Żukowskij Arkadij 72
Żuławski Mirosław 84
Żupanie 158
Żupański Andrzej 10
Żurawicze 118
żydaczowski powiat 122, 135, 137, 149,
152, 153, 156
żytomierski obwód 21, 111, 122
Żytomierz 114

POLAND-UKRAINE: A DIFFICULT ANSWER
TABLE OF CONTENTS

Preface	7
Introduction	9
Meeting of Polish and Ukrainian historians (Podkowa Leona 1994) – communiqué	12
Arrangements and divergencies adopted at historical seminars “Polish-Ukrainian Relations during WWII” (Warsaw-Lutsk 1997–2001)	17
Policy of the Second Polish Republic in relation to Ukrainians during the inter-war period	17
Ukrainian Independent Movement in Western Ukraine in 1939-1945. Genesis of Ukrainian Insurgent Army	19
Polish Underground in Western Ukraine (in territories that were part of the Second Polish Republic) in 1939–1945	23
Ukrainian self-defence in Western Ukraine in 1941–1944.	24
Genesis of the Polish self-defence in Volhynia and Eastern Galicia and its role in defence of the Polish people	25
Genesis and fights of 27th Volhynia Infantry Division of Home Army (AK)	26
Ukrainian attitude to and participation in the German-Polish campaign of 1939	27
The Soviet Authorities' policy in relation to the people of Western Ukraine in 1939-1941: essence and consequences	29
Ukrainian problem in the policy of the Polish Government in Exile and the Polish Underground State in 1939–1945	30
Position and adversity of Ukrainians in Generalgouvernement (without Galicia) during the German occupation	30
Ukrainian political thought in Western Ukraine concerning the Polish problem during WWII	32
Population losses in Western Ukraine in 1939–1941	34
The role played by Germany and the Soviet Union in the Polish-Ukrainian nationality conflict in 1942–1945	35
Attempts of Polish-Ukrainian agreement during WWII	37

Polish underground activity in south-eastern counties of present Poland in 1939–1947.	38
The activity of OUN-UPA (Organisation of Ukrainian Nationalists – Ukrainian Insurgent Army) in south-eastern counties of present Poland in 1939–1947	39
Resettlement of Ukrainians from Poland and Poles from Ukraine in 1944–1946	41
The origin and execution of the Operation “Vistula” and its political, economic and demographic after-effects	42
The general balance of population losses that resulted from the Polish-Ukrainian nationality conflict in 1939–1947	44
The participation of Ukrainians in Polish armed forces during WWII ...	46
Ukrainians and Poles in the Soviet partisan movement during WWII ...	46
The problem of Ukrainian and Polish collaboration with the German occupying forces during WWII	47
The Ukrainian-Polish nationality conflict in the South-Eastern Borderlands of the Second Polish Republic: causes, course, effects, conclusions for the future	48
Polish-Ukrainian research programme documenting the victims of the mutual conflict.	51
Declaration of the participants of the 4th seminar, supporting the documenting project	55
Open letter of Polish and Ukrainian historians to the President of the Polish Republic Aleksander Kwaoniewski and the President of Ukraine Leonid Kuchma	57
Final Communiqué on the work of ten historical seminars “The Polish-Ukrainian Relations during WWII”	59
Władysław Filar, Michał Klimecki: Polish-Ukrainian relations: chronicle of events in Volhynia and Eastern Galicia in 1939–1945	62
List of abbreviations	166
Index of names and places	169
Table of contents in English	183